శ్రీ

సావిత్రీచిత్రాశ్వనాటకము

గ్రంథకర్త

ఆంధ్రనాటక పితామహ యను బిరుదువహించిన

ధర్మవరం రామకృష్ణమాచార్యులు.

ఇది

డి. కె. కృష్ణమాచార్లు, వారిసహోదరులవలన

ప్రకటింపబడిరి.

నాలవ కూర్పు.

బళ్ళారి

భువనేశ్వరీ ముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపఁబడియె.

1933

[క్రయము రూ. 1-0-0]

విన్నపము



ఈనాటకము తొలుదొలుత ఆంధ్రనాటక పితామహుని జీవిత కాలములోనే ప్రచురింపఁబడెను. అప్పటికి రెండకములో మాత్రము పద్యములు వ్రాయఁబడి తీఱికలేమిచే మూఁడవ యంకమునఁ గట్టకడపటి పద్యమొక్కటి తక్క యితర పద్యములు వ్రాయఁబడవయ్యె. అందుచే నప్పుడు రెండంకములు మాత్రమే ప్రకటింపఁబడియుండెను. అతఁడు గీర్తిశేషుఁడైన తరువాత నీ నాటకమును బూర్తిగాఁ బ్రచురింపఁదలంపు గొన్నవారి సోదరుఁడగు కీ॥ శే॥ శేషాచార్యులవారు మూఁడవ యంకములలోని మిగిలిన పద్యముల వ్రాసిరి. అందుచే మొదటి రెండంకములలోని పద్యములకును మూఁడవ యంకములోని పద్యములకును నన్నివిధములఁ జాల దారతమ్యము పొడకట్టుచున్నది. ఇట్లని శ్రీ శేషాచార్యులవారు మొదటి కూర్పు పీఠికలోనే వ్రాసియున్నారు. ఆ పీఠిక సంతయు నిపుడు ముద్రించు నావశ్యకత లేదని తోఁచినందునను, ఈనాటక పాఠకులు మూఁడవయంకములోని పద్యములు ఆంధ్రనాటకపితామహుఁడు వ్రాసినవి కావని తెలుసుకొనవలయుననియు నిట్లు విన్నవింప వలసి వచ్చెను. మొదటి రెండంకములలోని పద్యములును, మూఁడవ యంకములోని కట్టకడపటి పద్యమును మాత్రము ఆంధ్రనాటక పితామహుని వనియుఁ దక్కినవి అతనివి కావనియు నింకొకసారి పాఠకులకు విన్నవించుచున్నారము.

ప్రకాశకులు.



This book is approved by the Text book Committee and prescribed for the B. A. and Vidvan Examinations 1935 by the University of Madras.

ఈ నాటకము పాఠ్య గ్రంథ నిర్ణాయక సంఘము వారిచే కళాశాలోపయోగమునకై యామోదింపఁబడి మద్రాసు విశ్వ విద్యాలయపు (1935) బి. ఏ, మఱియు విద్వాన్ పరీక్షలకు పఠనీయ గ్రంథముగా నిర్ణయింపఁబడినది.



Bellary. D. KRISHNAMA CHARLU

"ANDHRA NATAKA PITHAMAHA"

Born 1853—Died 1912.

శ్రీ

సావిత్రీచిత్రాశ్వనాటకము

ప్రస్తావన.

శా॥ శ్రీకాంతామణియేలనీవదననీ రేజంబు గన్గల్వల
వ్యాకోచస్థితిఁజెందె హా తెలిసెనంచక్షుల్వెసన్మోడ్చి ర
మ్యాస్యామ్మాయని డాయుచుంబ్రణయకోపాధీన నవ్వించి యం
గీకారంబునఁగౌఁగిలించు హరినేఁగీర్తింతు నశ్రాంతముల్

అనుబంధము 1.

మ॥ అతివేలంబుగసప్తసిద్ధులలదత్తాత్రేయుకారుణ్యముల్
అతులాత్మీయసహస్రబాహువులెయన్వర్థప్రథాచక్రవ
ర్తితయుల్ జాటఁగనాశ్రితావళులయార్తిందోలికల్యాణసం
తతిఁజేకూర్చెడుకార్తవీర్యుఁడసమౌదార్యుండు రాజిల్లెడున్.

(నాంద్యంతమందు సూత్రధారుఁడు సభ్యుల నవలోకించి).

ఆహా! సకలకలాధారులగు నీసభాస్తారులిందు విజయముచేసియున్నారు. వీరి మనసు లలరింపఁజాలు నేదేని నాటకమును క్రీడింపవలయునని నాకభిలాషము జనియించె అదె నటియు వచ్చుచున్నది. ఆలోచనచేసెద.

[ప్రవేశము: నటి.]

సూత్ర—నటీ! ఇటురమ్మా. నియోజనతోఁగడునక్కఱకలిగిన యిక్కాలమున నీవరు తెంచితివి. మేలాయె.

నటి—ఆర్యా! ఎట్టివిషయములయందును బూర్ణానుభవము కలిమి నెల్లరకుపదేశింపఁ గల నీవు నాయోజన నభిలషింపవలెనన్న నాభాగ్యవిశేషముగదా? అదియేమివిషయము వచింపుము. ఈసభాసదులందఱు నేలచేరియున్నారు? ఇందఱు సతీమణులిందేల యున్నారు.

సూత్ర—వారికొఱకైకదా నీమంతనము నపేక్షించితి. పండితమండలమండనులైన యీ విద్వత్సభ్యులును, సముచితసాధ్వీమతల్లులైన యీతరుణీమణులును, నానందించు నేదేని నాటకమొక్కటిం బ్రదర్శించుతలంపు వొడముచున్నది. కాఁబట్టియేదోనిసుఁ గోరితి.

నటి—అయ్యో! అట్లయిన నాకు మిక్కిలి పరితాపమయ్యెడు.

సూత్ర—ఏల ?

అనుబంధము 2.

నటి—హిమసన్నిపాతంబునఁ బ్రాణములు హరింపఁజాలుటచే హేమంతమను నన్వర్థకాభిధానముఁ జెందిన యీచలివేళఁ గుఱుచమంచములు, వెచ్చని పఱపులు, పొడికంబళులు, వెట్టకుంపటులుమాని వేమఱలై యిందువచ్చియున్న యీ సతీపురుషులు మరలనిరాశులై వెనుకకుఁబోవలసివచ్చెనే యని.

సూత్ర—వీరు వెనుక కేలఁబోవలయు?

నటి—వీరెల్లఁజూచి సంతసింపఁజాలు నాటకముఁబ్రదర్శించుట మనకుసాధ్యమా ?

సూత్ర—అతివా! నీవుతప్పుఁదలఁచితివి. వీరు దోషజ్ఞులు గాని దోషైకదృక్కులు గారు. ఎంత స్వల్పగుణమున్నను దానికి సంతసించువారే కాని యితరులు కారు. వీరిని రంజించుట యెంతయు సుకరమని యెఱుఁగలేవైతివే.

నటి—"వీరిని రంజించుట" యంటివే "వీరు" నన! సతుల నంటివా పురుషులనంటివా?

సూత్ర—ఉభయులను.

నటి—ఇది కానిపని. చెప్పెద వినుము.

సీ. శృంగారరసము హెచ్చినయంతనొక వేళ
సతులకు వెగటున్న సరణిఁదోఁచుఁ
గరుణారసంబు వెగ్గలమైన నొక వేళఁ
బురుషులు గనలేమిఁ బొసఁగఁ జేయు
నపవర్గమార్గైకవిపులశాంతరసంబు
ప్రకృతకాలమునందు రసమె కాదు
వీరరౌద్రాద్భుతబీభత్సభీషణముల్
దమయంతినాహ్లాదదములు గావు
తే. గీ. హాస్యవత్సలరసములత్యధికసూక్ష్మ
నిడఁగనీరసమగుభంగిఁగడకుఁదోఁచు
నీసతీపురుషులకెల్ల నింకముదము
నిచ్చునేకాదశరసంబదేది గలదొ.

సూత్ర—కామినీ! ఇట్టులేటికధైర్యముం జెందెదవు?

సీ. కడఁగిశృంగారప్రకాశంబుశృంగార
మొక్కటేరసమనె నుండనిమ్ము
అరసి "ఏకోరసఃకరుణఏవ" యటంచు
భవభూతియనెనదిప్రబలనిమ్ము

పదియునెన్మిదియుఁదొమ్మిదియనిరసముల
నూహింపిరొకకొందఱుండనిమ్ము
రూఢి "లోకభిన్నరుచి" యంట నొకరసం
బెల్లవారికిరుచియింపఁగలదె
తే. గీ. యెల్లరసములించించుకపల్లవింపఁ
దెలుఁగునాటకమలరింపఁగలదుగాదె
జనుల షడ్రసోపేతభోజనముకరణి
రమ్యమదియె యేకాదశరసముసుమ్ము.

నటి—అట్లయిన నన్ని రసముల దెలసిన నాటకమెందుఁగలదు?

సూత్ర—అదియే యోచించుచున్నాను.

నటి—అయిన నీవుయోచింపుము. నాకుఁజలిగానున్నది. నేఁబోయి పండుకొందును.

సూత్ర—నీయట్టి యుక్తిశాలినికిసయిత మాలోచనతోఁబనియున్న నీచలికాలమునింత వర్ణింపుము. ఇంతలోనే జ్ఞాపకమునకుఁదెచ్చుకొనియెద.

నటి—భాగ్యము. అయినవినుము.

ఉ. కాంతలపాదముల్ద్రొలుతఁగాంచి క్రమంబున మోవికెక్కి—హే
మంతుఁడు కాయముల్వడఁక మాగతియేమని వెళ్లఁబోవ——

సూత్ర—నిలుపుము. జ్ఞప్తికివచ్చె. సావిత్రీచిత్రాశ్వనాటకమను యొక యాంధ్రనాటకము కలదు. అదిగాన నీవచ్చినవారికి ముదమునింపఁగలదని తోఁచుచున్నది.

నటి—ఎవరివలన రచియింపఁబడినది.

సూత్ర—చ॥ కలఁడుసుగందాగదాగ్రజపికస్వగభక్తియుతుండు కౌశికో
జ్జ్వలకులకృష్ణమాన్యకవిపౌత్రుఁడు కృష్ణసుధీంద్రపుత్రుఁడ
త్యలఘువిధాన నాటకచయాంచనానిపుణాగ్రగణ్యప్రభా
వలలితరామకృష్ణకవిసుర్యుఁడుదానికిసత్త్వధుర్యుఁడై.

నటి—(పై. కాంతలపాదముల్లను పద్యముభాగముపూరింపఁజనిపి)
బాలకాంతలనాథులన్ బిలువఁబొందనియుండుమటంచు నవ్వఁజేసి తా
నింతహసంతియంచు నిహిహీయనఁజేసెపొ ధూమకేతుఁడుండున్.

—: ఇతి ప్రస్తావన :—

శ్రీ

సావిత్రీచిత్రాశ్వనాటకము

ప్రథమాంకము - ప్రథమరంగము.

సాళ్వపురిలో ద్యుమత్సేనునికొలువుముందటి బయలు.

[ప్రవేశము-సుమాలి యనువిదూషకుఁడు].

సుమాలి—ఆహా! ఎట్టిసమయముగలిగె! ద్వాదశలక్షసైన్యముతో ఘటకేతుఁడు పురమును ముట్టడించియున్నాఁడు. ఎట్లుచేయుదమన్నను విధిలేకయున్నది. నన్నేల యీరాజు పిలిపించియున్నాఁడు! నే యుద్ధమాడఁబోవలయునా? ఏదేనిహాస్య ప్రసంగము గలిగినప్పుడు నేఁదలఁపునకు రావలయుఁగాక యిట్టివేళ నాతోఁ బనియేమి? యుద్ధముజరిగెనా మహోన్నతపదవి యిచ్చినట్లు గొప్పవృక్షము పైఁ గూరుచుండి సమర వినోదములన్నియుఁ జూచి యొకటి జీరకాసుండు కొంలివచ్చి యుద్ధము ముగిసెనని వేడుకగాఁగథ చెప్పవలయువాఁడఁగాక పనికిరానియుద్ధము నాకేల? అయినను జూచెద. (నిష్క్రమించును.)

(వెనుకయవనిక నెత్తగా ద్యుమత్సేనుఁడును జయదేవుఁడును నుందురు).

మంజుభాషిణీవృత్తము.

ద్యుమ—కరుణాలవంబుబోఁడగానమెట్టులో
సరితోడసంధిభయదాహవంబునన్
బరిమార్చుటొప్పఁ గెలువంగఁజాలుదున్
దిరమారఁగూర్పుజయదేవసేసలన్

జయ—రాజేంద్రా! నీయాజ్ఞనవేలుకలదా? అయినను నింతయోచింపవలయుఁగదా? ఘటకేతుఁడు ద్వాదశలక్ష మహాసైన్యోపేతుఁడై యున్నవాఁడు. మనసైన్యము రెండు లక్షలకంటె నెక్కువలేదు.

కం॥ అమరంగఁ దారతమ్య
క్రమమరయక దేశకాలగతిఁ గనకెదిరిన్
దముఁ దెలియక చేటెఱుఁగని
సమరము సేయంగఁ దగునె జగతీశులకున్.

ద్యుమ—అయిన నెన్ని దినము లిట్లాలోచించుచుండవలయు? అయ్యో! నాచిత్తజ్ఞుఁ డొకఁడున్న నాకీచింత యుండదుగదా?

జయ—అతని యెడకే సుమాలిం బంప నెంచితివిగదా? చూతము.

ద్యుమ—ఎన్ని దినములకు వచ్చునో యెట్లు సంఘటిల్లునో యెఱుఁగను.

[ప్రవేశము: సుమాలి]

సుమాలీ! రమ్మా. నీవు నాకు మిక్కిలి కూర్పువాఁడవు. అభిలాషవశంబున నూరక హాస్యోక్తులాడుచున్నం దమన విదూషకుఁడ వనిపించుకొంటివి కాని మంత్రాలోచనముల్పచరించి యెట్టి కార్యమునైన సాధింపఁజాలువాఁడవు.

సుమా—ఇంత స్తుతిచేయసాగితివి. నాకేమో భయమగుచున్నది. ఏమోయున్నది.

ద్యుమ—సుమాలీ! వింటివా ఘటకేతుని కృత్యము?

ఇంద్రవజ్ర. ఈతీరు ధైర్యాద్రికి నింద్రవజ్రం
బై తోఁచె శత్రుండిటులాక్రమించెన్
జేతోగతిన్ గుందుచు నిన్సుమాలీ
నాతాపమాఱ్పంగను నమ్మినాఁడన్॥.

మా—వచ్చె. ఇంకెట్లు చేయుదు? రాజేంద్రా! ఇదనీకు ధర్మమా! ననుఁ జంపి నందునన నీకేమైన ఫలమా? బ్రహ్మహత్య రాదా?

ద్యుమ—అదేల? నీవు చావనేల?

సుమా—బ్రాహ్మణుఁడనై పంచాంగము వల్లించుచుఁ గుండలసందున నెందో పడియుండ వలసినవాఁడ.

సీ॥ పంచెచుట్టెస ప్రాఁతపంచాంగములఁ గాక
ధనువునుడా కేలఁ దాఁకి యెఱుఁగ
విశదవిశ్వామిత్రకుశసంతతులఁ గాక
బాణములవ్వల కేలఁ బట్టియెఱుఁగ

నాయనవారపుగింజలణఁగుమాటలఁగాక
మూపునఁదూణిసేమోసియెఱుఁగ
మఱివివాహశ్రాద్ధమంత్రముల్గాక శస్త్ర
బృందమంత్రములుచ్చరించియెఱుఁగ

తే. గీ॥ భీష్మపార్థకుమారాదివీరవరుల
కదనభంగులఁగథలలోఁజదివిజనులు
బళి యెబాసనిపొగడనుపన్యసింతుఁ
గానికలనైననని(ఁ)జూచినేనెఱుంగ॥

ఇట్టివాఁడనే యుద్ధమునకుఁదగుదునా ?

ద్యుమ—మిత్రమా ! నిన్నెవ్వరు యుద్ధమునకు నియమింపనెంచిరి ? యుద్ధమాననుప్రక్రమించినను వెనుదీయుదువా ? అదికాదు. వ్యాపకలక్ష సైన్యముతో పూర్ణము చేయుచుండెడి పండె తీవచ్చియుండెడి సల్పిష్ట సైన్యముతో నేమిచేయుటకును తోఁచక చిత్రాశ్వుఁడు పండలేమిచేఁగలిగిన మనోజాడ్యమునకుఁ బ్రతిక్రియచేయ నిన్నుఁ దలఁచితిని.

సుమా—ఇట్టిజాడ్యమునకు నేనొక్క మందెఱుంగుదు.

ద్యుమ—అదియేమి ?

సుమా—వైషాంతర ధారణమును సను పానమునఁ బలాయన సమయమునఁ బరుగెత్తుటయుఁ జాలు.

ద్యుమ—సుమాలీ ! ఇవియేటిమాటలు-మా చిత్రాశ్వుని వి ... జేసి తోడుకొని రావలయు.

సుమా—వాఁడిప్పుడెక్కడనున్నాఁడు ?

ద్యుమ—ఇంకెక్కడనుండెఁగలఁడు. మణిపురమునందే మేనమామయింటనున్నాఁడు.

సుమా—ఆమణిపురరాజునకుఁ గూఁతురున్నది కదా ?

ద్యుమ—ఉన్నది. ఏల ?

సుమా—నవయౌవనకళాలోలుఁడగు నీకొడుకు పోవకపోవక మేనమామగారియింటికిఁ బోయియుండుటేమి. అక్కడ మేనమామకూఁతురుండుటేమి, ... గానేమి?

ద్యుమ—సుమాలీ! నీయూహయసమంజసము. ఆమెకిప్పుడే పరిణయమైయున్నది.

సుమా—మణిపురస్త్రీలు మిక్కిలి సౌందర్యవతులని వినుదుము. మేనమామకూఁతురు లేకున్న నింకేమామకూఁతురున్నదో యౌవనవతులైయున్న ... మామగారికేమితక్కువ ?

(లోపలఁగలకలము వింటము)

ద్యుమ—అహా! ఏమీయద్భుతకలకలము ?

సుమా—(ఆవైపునఁజూచి) మిక్కిలివేడుక. అగ్నికి బహుప్రేమ—కోటిసూర్య ప్రకాశము—అంమకే యీవినోదభ్యాసము.

జయ—రాజేంద్రా! కోటలోనికడనున్న పురభాగమునకెట్లో శాత్రవుఁడగ్ని నిడియున్నాఁడు. జనులందఱు కలకలము చేయుచున్నారు.

ద్యుమ—జయదేవా! అయిన నీవుపొమ్ము. దానిఁజల్లార్పుటకుఁ బ్రయత్నింపుము.

(జయ-నిష్క్రమించును).

ద్యుమ—సుమాలీ! నీవెట్లయిన నీపురినిర్గమించి మణిపురమునకుఁబోయి నాసుతునింబిలిచి కొనిరావలయు.

సుమా—శత్రువులు నను గుఱుతించిన నెట్లు?

ద్యుమ—మాఱువేషమునఁబోవలయు. ఒకవేళ గుఱుతించినను బ్రాహ్మణుని నిన్నేమి చేయఁగలరు.

సుమా—మీసత్యవంతుఁడు మణిపురముననే యుండుననుట నిశ్చయమేమి?

ద్యుమ—ఇంకెందుండఁగలఁడు?

సుమా—ఉండినను వచ్చునా?

ద్యుమ—ఇట్టికష్టకార్యము సంభవించియుండ రాకపోవునా?

సుమా—నేను వినోదమున కీవార్త చెప్పితినని యెంచిన?

ద్యుమ—వినోదమున కంతదూరము రాఁగలవని యెంచుదునా? అంతయేల? నేను జాబు యిచ్చెదను.

సుమా—ఆజాబు వారిలోనేఁ బోవఁగొట్టుకొన్న?

(లోపల మరలఁగలకలము)

ద్యుమ—సుమాలీ! కలకల మింకను హెచ్చవయ్యె. నేఁబోయెద. నీవాయిత మొనరించి రమ్ము. (నిష్క్ర)

సుమా—ఈరాజు తనకొడుకు నొకనాఁడైన వెలికిఁ బంపినవాఁడుకాఁడు. ఇప్పుడు పంపియున్నాఁడు. ఇట్టి కార్యము పొసఁగ. ఆచిత్రాశ్వుఁడెన్నిమారులో నాతో దేశముచూడవలయునని చెప్పుచుండె. ఇప్పుడు జనకుఁడాజ్ఞయియ్యఁబోయె. నిండు జవ్వనముబలమున మెఱయుచుఁ దలుగుఁదప్పించిన కోడెవలెఁజెలరేగి మనోహరయువతీసమూహమున నిండియున్న మణిపురమునను నీ యారాచపట్టికట్టి వార్తకొని పోవలనె! నేనచ్చునంతకిక్కడ నేమగునో?

కం॥ సరిలేని సైన్యమునని
పురమునుదానెల్ల కడల ముట్టడివేసెన్
బరరాజు సమర్థైనన్
హరిహరియీవిభునకెట్టియాపదగలదో॥

(నిష్క్ర)

ప్రథమాఙ్కము-ద్వితీయరంగము.



సాళ్వపురి కోట.

కోటపైన ద్యుమత్సేనుఁడు సైన్యముతో

క్రింద ఘట కేతుఁడు సైన్యముతో నుందురు.

అనుబంధము 3.

ఘట — సేనానీ! ఈశాత్రవుని దర్పిష్ఠసైన్యమైనను గోటబలంబున మనల నిప్పుగానంబుగాఁ పియున్నది. మనసైన్యము నేఁడిరుపాయలొనర్చి యీభాగమున సగసైన్యము బలము లతోఁబోరాడుచుండ మిగిలినయర్ధము నావైపునకుఁబోయి చెయిగలిగినను నేఁడే సాలభేదన మొనర్పవలయు.

సేనాని — భాగ్యమట్లనే చేయుదును.

ఘట — (అర్ధసైన్యముతో నిష్క్రమించును.) (కోటపైనలబలము పోరాడును. ఘట కేతుఁడు సైన్యముతోఁగోటమీఁదికిఁబోయి యందున్న ద్యుమత్సేనుని సైన్యమును జక్కాడి ద్యుమత్సేనుఁబట్టును. కోటవాకిండ్లు తెఱువఁబడును. ఘటకేతుని మిగిలిన సైన్యము కోటలోదూరును).

ఘట — (భుజపాదబద్ధుఁడైయున్న ద్యుమత్సేనునితో) ద్యుమత్సేనా! నీకొడుకు చిత్రాశ్వుఁడెక్కడనున్నాఁడు? నిక్కము చెప్పుము. ఏమిపలుకవు! చెప్పుము చిత్రాశ్వుఁడెందున్నాఁడు? చెప్పవా? సేనానీ! ఈనిచుని జెఱయందునుంపుము. నాల్గుదినములవఱకు నాహారమేయిప్పింపకుము. అప్పటికైనఁ జెప్పడేని మాయావన. పురము లోనను వెలిపైపు నెల్లకడలఁ జిత్రాశ్వునిపోలఁకువ లరయఁబంపుము. వీనివారి నెల్లఁ గారాగృహమునకుంపుము. ద్యుమత్సేనా! మువ్వారుఱడిగెదను. చిత్రాశ్వుని వృత్తాంతము చెప్పవా? చెప్పవా? చెప్పవా; కానిమ్ము. నీకుఁజేయఁదలఁచిన విధానము వేఱున్నది. భటులారా! వీని నియ్యెడనుండి కొనిపొండు.

(భటులు ద్యుమత్సేనునీడిచికొని పోవుదురు).

ఉ॥ విశ్వమునంతయున్నొదకి వేసటఁజెందక యెట్టులైనఁ జి
త్రాశ్వునిఁబట్టి తెచ్చుటకునాజ్ఞయొసంగి యొసంగఁ బంపుమా
యూశ్వికరాజినింతజయమయ్యెనువాఁడిటుచిక్కెఁ జేనిసే
నేశ్వరవ్యర్థమా బ్రతుకనిచ్చుటచెల్లునె శత్రుశేషముల్.

అదిగాక వాఁడు పరాక్రమాంచితుఁడనియు సమరాభీలుఁడనియు విందుము. సహాయసంపదవానికిఁగలుగని యిట్టికాలమునఁబట్టమేని పిదప మనకుఁదొసఁగుఁదేనోపు. కావునఁ బరాకుపడక యీకార్యమెు నరింపుము. (నిష్క్ర-)

ప్రథమాఙ్కము-తృతీయరంగము.

మద్రపురికిఁ గొంచెము దూరముననున్న వనము.

[ప్రవేశము: సావిత్రి, ఉత్పల.]

అనుబంధము 4.

మధురగతి రగడ.

సావి— ఉద్యాన వైభవము నుత్పలా కనుఁగొంటె
ప్రద్యోతమానతరులాజి రాజిలెఁగంటె
ఉత్ప— సావిత్రి యిందుఁగలచల్లదనమబ్బురము
ఈవనంబు నుతింప నెంతయును నబ్బురము
సావి— శుకవాణి చూచితివె సురసాలభూజంబు
నీఁకలేదు దీని కెనయిది వృక్షరాజంబు
ఉత్ప— ఈపంక్తికడుఁగొప్పతేసారఁజూడంగ
బాపురేయనిపించె నలదికొనియాడంగ
సావి— సొంపుమైఁగమనీయసుమదళప్రాశముల
నింపారఁజూచితివె యీపారిజాతముల
ఉత్ప— కన్నుంగనకునింపఁగలికికడుమోదంబు
నన్నన్నకలిగించె సద్భుతామోదంబు
సావి— కాకున్న నెత్తావి కడిమిఁదమరంగముల
కాకక్షణముచేయు నామత్తభృంగముల
ఉత్ప— అదెయందుఁజూచితివె యబలమంజుల కేళి
రొదమీఱఁజనుదెంచె రోలంబఘనపాళి

సావి— యింపొందమధురమ్మైయొసఁగువాసనమించెఁ
జంపకంబదియెంత సమ్మదంబొనరించె
ఉత్ప— అచ్చమానామోద మలరిబహుళభంగముల
నుచ్చాటనమొనర్చి నవిదయిదిభృంగముల
సావి— కనుఁగొంకెమొలనాఁగ కడుగొప్పతాలముల
వినువీధిఁగనిపించి వెలసెఫలజాలముల
ఉత్ప— నంబరంబునుమిద్ద నట్టనిల్పినమేలి
కంబంబులనమించెఁ గాదెయీతరుపాలి
సావి— ననబోణియెంతసుందరతమసమలరించు
ఘనసారకదళికాతామ్రజముల్ దిలకించు
ఉత్ప— పర్వడియెనీతరుల నెంతయునునిగనిగలు
కర్పూరవాసనలు గలిగించుభుగభుగలు
సావి— వింతగతిఁబుష్పములవెలసి కేళాకూళి
చెంతఁదిలకింపఁగడు జెన్నారెఁగెంకేళి
ఉత్ప— పాయకున్నతరీతి వనవపక్షులఁదాఁకు
నీయశోకముమీఱి యిదిచెట్టుకన్నాకు
సావి— లలిఁజూడుమివియెయే లాలతాపుంజములు
ఉత్ప— లలనయివ్యెడఁజూడు లవలీనికుంజములు
సావి— దాడిమీవరభూజ తతులఁగాంచితెబాల
ఉత్ప— యీడులేనివిచాల నీకఁజెప్పఁగానేల
సావి— ఎన్నియనివర్ణింతు నిందున్న తరువులను
గన్నచెప్పఁదరంబె కనుఁగొన్నహరువులను
ఉత్ప— ఇరవారెఁగడువింత లింపలివిహంగములు
తరుణిపెన్మక్కువలఁదరులతాసంగములు
సావి— కనుసింధువారముల ఘనకాంచనారములఁ
బనసజంబీరములఁ బటునాళికేరముల
రమణిమాలూరముల రమ్యమందారములఁ
దమిగంధసారములఁ దతకోవిదారముల

సురబీజపూరములఁ గోమలశమీరముల
సరళవానీరముల సరసఖర్జూరములఁ
గలితకాసారములఁ ఘనరసాసారములఁ
గలిగినసమీరములఁ గదలునియ్యారములఁ 48
ఉత్ప— గనుఁగొనుముదారములఁ గాంతప్రకారముల
వినుతసహకారముల నెలయుపికవారముల
సలలితాకారముల శారికానారముల
విలసితవిహారముల ప్రియశుకచకోరముల 52
జలధరాధారములఁ జాతకకిశోరములఁ
గలితపరివారములఁ గానసమయూరముల
ఫలరసాహారముల భవ్యవాక్సారముల
ఫలితశృంగారముల సరరాజకీరములు 56

సావి—ఉత్పలా! మాతలిపంద్రులున్నచోటునుండి కడుదూరము వచ్చితిమి. మాటల సందడింజెట్లుచూచుకొనుచునుద్యానముమాని మహారణ్యముం బ్రవేశించితిమి. సాయంకాలమగుచువచ్చెఁగదా?

ఉత్ప—అయిననేమి యిప్పుడేపోవుదము. ఈ వినోదము లెప్పుడు చూడవలెను?

సావి—ఇంతసేపులేకున్న మాతల్లియేమనును. చెప్పకయేవచ్చితిమి. పోవుదమే ?

ఉత్ప—ఈ పోఁకమ్రాఁకులెట్లున్నవి చూడుము.

సావి—నీమ్రాఁకులుండనిమ్ము. పోదమురమ్ము.

ఉత్ప—అక్కడ నెవరో గుట్టములపై నిద్దురవచ్చుచున్నారు!

సావి—(చూచి) ఎవరే?

ఉత్ప—చెలియా! వీరు మనపరివారములోనివారని యెంచితిని. కాదు. అతఁడెవ్వఁడో రాజకుమారుఁడున్నట్టున్నాఁడు. ఆహా! ఎంతచక్కనివాఁడే!

సావి—ఎవఁడుండునే! ఇంతసుందరుని నెందునుఁ జూడను.

అనుబంధము 5.

సీ. మెలిదీజనుంకించు మొలకలో మీసంబు
లిరువదియేఁడులయీడుఁ దెలుప
నెలనవ్వుతనయంతఁ బిలుసిల్లు నెమ్మోము
కరుణామహత్త్వంబు సగణఁ దెలుప

భాసురంబగుచేగ జేసికన్నులచంద
ముత్తమజ్ఞానసంపత్తిఁ దెలుప
నిరతాపముసఁగంద తనుసౌకుమార్యమా
గర్భలక్ష్మీసంతుకళలఁ దెలుపఁ

తే. గీ|| ఘనవిశాలవక్షంబు నాజానుబాహు
లమలధరణీవరాన్వయక్రమముఁ దెలుప
బ్రాహ్మణైక సహాయుఁడై వారువంబు
నెక్కి చనుదెంచు నీఘనుండెవ్వఁడగునొ||

మ|| ద్విరదాందోళిక లేల రాపుసుభటుల్ శ్వేతాతపత్రంబు ప
ట్టరదేలా తరుణీమణుల్ గొలిచి దండన్నేరుగా వాహినుల్
పరివేష్టింపవదేమి ధీరవరుఁడెవ్వాఁడో నోరాసూనుఁడే
వరకార్యంబు ఘటింప నిట్లెసగెఁబోసంజూ వనో యుత్పలా||

ఉత్ప—సావిత్రీ! మనము కడుదూరము వచ్చియున్నారము. ఇఁకఁ బోవుదము.

సావి—తాళవే పోవుదము త్వరయేమి?

ఉత్ప—ఇంతకుమునుపు నీవే ననుఁద్వరపెట్టుచుంటివే.

సావి—అప్పుడు సాయంకాలమగుచున్నట్లు తోఁచి యట్లంటిని.

ఉత్ప—అప్పుడు సాయంకాలముగానుండి నీపాలిటికిప్పుడుదయమైనదా?

సావి—లేదు. ఇంకను బ్రొద్దున్నది. పోవుదముఁట లెమ్ము.

ఉత్ప—సావిత్రీ! పెండ్లిమాటెత్తిన మూలమూలల దాఁగుచుంటివే ఇప్పుడీసుందరుఁ జూచినంతన—

సావి—ఈహాస్యమేమకే! ఏదేశమో యెవ్వరో యేదియుందెలియక భ్రమఁజెందుదునా? పోదముపద. (పోవుచు) ఉత్పలా! నాకేమో యాయాసముగనున్నది. కొంత తడవు కూరుచుండి పోవుదమా?

ఉత్ప—వారు సమీపముననే వచ్చిరి. ఇంక మనమిచ్చట నుండుట విహితము కాదు. పోవుదము. (పోవుచు) చెలీ! అట్లేటికి వెనుకఁబడియెదవే! తిరిగిచూచెదవేల? సత్వరముగరమ్మ. అశ్వములు దాఁపుననే వచ్చె. అంతాయాసముగానున్న నందుఁ బోయి కూరుచుండుదము. (సావిత్రితో నిష్క్ర—).

[ప్రవేశము: చిత్రాశ్వుఁడు, సుమాలి (హయారూఢులై).]

అనుబంధము 6.

చిత్రా—ఉ. చేరఁగరాక యింత వెనుఁజిక్కితి వేటికి నింక నెంతయో
దూరము మాపురంబు పరతోయధిఁ జేరఁగ నేగె భానుఁడుం.
వారువ మింత దల్పు సచివా

సుమా— (గుఱ్ఱముడిగి) విను రానిఁక రానురాను నే
నారయ నింక నొక్కయడుగైనను బెట్టఁగఁ జాలఁ గంటివే॥
ఆ—మ్మా! ఇంక నీసహవాసము చాలును.

చిత్రా—ఇంత తొందర యేల సుమాలీ?

సుమా—ఉదయమునుండి పంద్రెండు యోజనములు వచ్చియున్నామే.

చిత్రా—మన యశ్వములుగదా మమ్ముఁ దెచ్చినవి?

సుమా—సత్యవంతా! నేనొక్కటి చెప్పెదను. లోకమున నెన్ని బాధలు గలిగినను ననుభవింపవచ్చుఁగాక యాబాధలనసుచేసి యూఱడింపుమాటలఁ జెప్పువారి సహించుట కష్టము.

చిత్రా—నీవను మాట యేమి? నాకేమియుఁ దెలియదయ్యె.

సుమా—"మన యశ్వములుగదా మమ్ముఁ దెచ్చినవి?" యంటివే. మన మెక్కి శ్రమపడకయే మమ్ము నూరక పానుపుపైఁ బరుండఁజేసి తెచ్చెనా? మెడ గదలనీకుండ నొచ్చుచు నడుమసియాడినఁ గళుక్కుమనుచు, తొడలనున్న నెత్తురెల్ల నడుగులకుడిగి వచ్చి వ్రణములవలెఁ గాన్పించుచు, నింత బాధపడి వచ్చినను "అశ్వములు మమ్ముఁ దెచ్చె" నంటివిగా?

చిత్రా—సుమాలీ! సమయము వచ్చినప్పుడింత బాధలనుఁ దాళుకొనకున్న నెట్లు?

సుమా—ఇంత ప్రాణముఁ బోవఁగొట్టుకొను నంత సమయము నాకేమి వచ్చియున్నది?

చిత్రా—పరమమిత్రుని యాపద నీయది కాదా?

తే. గీ॥ అక్కటా వైరిపట్టణ మాక్రమించి
యుండ నేమియుఁ దోఁపక యుమ్మలించి
నన్ను మాతండ్రి పలవించుచున్న వాఁడు
తడవు సేయఁగ మనకెందు ధర్మమగునె॥

నీవు చింతింపకుము. ఎంత బాధ యయినను నొక్కనాఁడే—ఇంక మన సాళ్వపురి యిరువది యోజనములున్నది. మన తురంగములు మిక్కిలి సమర్థములు. ఎట్లయినను ఱేఁ పరుణోదయమగుటకుమున్దే మనమూరుచేరిన నాయాగమనము నిరీక్షించు తండ్రికి మిక్కిలి సంతోషము గలుగఁగలదు.

సుమా—ఇరువదియోజనములు పగటిలోనా? ఈరాత్రిలోనా! అయ్యో! అయ్యో! మాలచంద్రికకి సంతోషము గలుగఁగలదా? ఏలకలుగదు! నాకొడుకునకు ప్రేలికి నొంటిదర్భ పవిత్రమునిచ్చుట విచారింపఁజాలవే?

చిత్రా—మిత్రమా! ఏమైననుము. ఎట్లయిన నన్ను క్షమించి తురగముల నదలింపుము.

సుమా—నీవేమైననుము. ఒక్కఁడుగైన రాఁజాలను.

చిత్రా—ఇంకను సాయంకాలమయినను గాలేదే.

సుమా—నా సాయంకాలమయినది.

చిత్రా—అట్లయిన సుమాలీ! నీవు వెనుకనుండివచ్చెదనా?

సుమా—అట్లన్న?

చిత్రా—నేముందుపోయెదను. నీవుసావకాశముగ రమ్మంటిని?

సుమా—ఆహా!

చ॥ జవగతి నేఁడు నాళ్ళకలసాళ్వపురంబుననుండి రాత్రియుఁ
బవలును బాదచారినయి పర్వులు వెట్టుచు వచ్చినందుకిం
తవలదె సంతసించితిఁ గృతజ్ఞతయుట్టిపడె

చిత్రా— కార్యభారముఁ

దవిలివచించితిన్ గినుకఁదాల్కక నేఁడు క్షమింపుమిత్రమా॥

సుమా—చిత్రాశ్వా! ఈగుఱ్ఱములైనను ప్రాణములనుకొంటివా లేక కీలుయంత్రములని యెంచితివా?

చిత్రా—సుమాలీ! నాకార్యవశమున నీయశ్వము శ్రమనువిచారింపనైతిని. ఇది మిక్కిలి జబ్బియున్నదిగదా? ఏమిచేయవచ్చును?

సుమా—ఏమిచేయవచ్చునా? నిన్నింత దూరమిదిమోసి తెచ్చినందుకు నీవిఁక దీనిమోసి కొనిపోవుటయే ప్రత్యుపకారము.

చిత్రా—సుమాలీ! నాయశ్వము క్రిందఁబడునట్లున్నది. (దిగి) నీయశ్వమున కింతాయాసమున్నట్టులేదు.

సుమా—నేనివ్వను?

చిత్రా—ఇచ్చుటకాదు. ఎందైన నిందు జలాశయమున్నఁ బోయి చూచిరమ్ము.

సుమా—(నేలపైఁబండుకొనును).

చిత్రా—ఏమిసుమాలీ! పండుకొంటివి?

సుమా—(సైగలతో దాహమును దౌర్బల్యమును జూపును).

చిత్రా—అయ్యో! ఇట్లేల? నేనైనఁబోయి చూచివచ్చెద.

సుమా — (చిత్రాశ్వుని జేఁపట్టిపిలిచి కూర్చుండఁజేసి మెల్లఁగలేచి) ఇప్పుడేమనుకొని యేమిసార్థకము? (అనితనయశ్వముంబట్టుకొని) పోయివచ్చెద. నిందేయుండుము. (నిష్క్రమించును).

చిత్రా — అకటా! ఇదివఱకెన్నఁడును నాతల్లిదండ్రుల నెడబాయకున్నవాఁడ నిప్పు డేటికి మణిపురమునకుఁబోయితి. ద్వాదశలక్షసైన్యముతో ఘటకేతుఁడు సాళ్వపురి ముట్టడించియున్నాఁడఁట. మాతండ్రియెంతదుఃఖించుచున్నాఁడో? (జాబుఁదీసి). "ఇట్టించుకైనఁ దారతమ్య మెంచరాని మహాసైన్యముతో ముట్టడించియుండుటకుఁ దోడుగా నీవుదండలేకుండుట యెంతయుఁజింతకు నాస్పదమయ్యె. కాలుసేతు లాడకున్నవి".

అయ్యో! వేదనచెంతనున్న నెంతయో ధైర్యముననుండఁగలనాతండ్రి, ప్రాణములన్నియు నాపైనే పెట్టియున్న మక్కువగల నాతండ్రియొద్దకు వేళకేఁగుటకు లేకయున్నదే. నేనేమిచేయుదు? తురంగమా! ఇంతయలసియున్న నీవునన్నికెట్లు సాళ్వపురిఁ జేర్పఁగలవు?

ఓబలుపలుకుల యలబలములలరఁగలకలము చేయువిహంగరాజమా! నీరెక్కలునాకింత యొసంగవా? అయ్యో! ఎంతశీఘ్రముగ నాజనకునొద్దఁజేర నెంచితినో యంతాలస్య మగుటకుఁ గారణమయ్యె. ఏమిచేయుదు? సుమాలివచ్చువఱకిందే కూరుచుందును గాక. (దిక్కులుచూచి) ఆహా! ఆచోట నెవ్వరిరువురు స్త్రీలున్నారు? ఈయరణ్యమునఁ బురుషులేలేకుండ నీకాంత లెక్కడనుండివచ్చిరి. ఆయిరువురిలో నావైపున నున్న సుందరి సాక్షాత్కరించిన వనలక్ష్మివలెనున్నది.

చ॥ సలలితమావిలాసమును జక్కనిసొంపురహించుచూపమున్
దళతళలాడుకాంతియును నద్దయునిద్దపుమేలొయారమున్
వలపులనించువాడి మగవారల మానసముల్హరింపఁగాఁ
జెలఁగినయీమిటారిమరుచేతికటారిగఁదాతలంపఁగన్

అనుబంధము 7.

బళిరా! దూరమగుటచే నీయింతిముఖమయినను నాకంత చక్కఁగఁదెలియకున్నది. అయినను దీనిఁజూచినంతనే మదికెంతయో యాహ్లాదము కలుచున్నది. నాచింతలు వంతలంతయు నంతరించి యంతరంగమున కెంతసంతోషము వొడముచున్నది.

సీ. చుట్టుచీఁకటినించిసుమవృష్టిఁగలిగించెఁ
గలికివేనలిఘనాఘనముగాదె
చెన్నారుచిఱునవ్వు వెన్నెలల్వెలయించెఁ
బడఁతిమో మిందుబింబంబుగాదె

రదనకుందములఁ గరకబీజతతిఁ జేసె
శంపాంగి మోవి బల్కెంపుఁగాదె
ఘనవిలాసాంబుధి మునిఁగి తేలఁగఁ జొచ్చె
మెలఁతకన్నుల్గంటుమీలుగావె

తే. గీ॥ తళుకుఁగమ్మలఁ బ్రతిబింబితములఁ జేసె
రమణిచెక్కులు మించుటద్దములుగావె
యౌరలావణ్య, మరి శృంగార మదిర
హాసు, బళి రేవిలాస, మయారె కాంతి ॥

శా॥ ఈరామామణి యీవిలాసవతి యీయిందీవరాలోకతా
నేరాజన్యునికూర్మికూఁతురగునో యేలాసఖింగూడి యీ
యారామంబునఁ జేరియున్నయది యో యానందమింపారనా
యూరుం బేరును నేమొ యోయడుగఁగా నుత్సాహముప్పొంగెడున్

(లోపల వ్యాఘ్రధ్వని).

ఆహా! ఏమీయద్భుతారావము! వ్యాఘ్రధ్వానము వలె నున్నది. (దిక్కులు చూచి) ఏమియు లేదే. ఈతరుణులీ వేటికిఁ బరువులిడుచున్నారు? సింహగమనులఁగల హంసబృందములవలె మందయానము నేర్పు సిరియుండిందిరవేణు లెందుకిట్లు భీతిల్లిపరువు లిడుచున్నారు. ఒకతె యావైపునఁ బోయెను. ఈబడబాతముఖి యడుగిడఁజాలక బడి యయడరఁదొడివడుచున్నది (భయమభినయించి) ఆహా! ఈభయంకరవ్యాఘ్రము యీతరుణీమణిని వెంబడించుచున్నదిగదా? దీననిప్పుడే ఖండించెదను.

(సావిత్రి పరుగెత్తుచుఁ బ్రవేశించును. వెనుక శార్దూలము వచ్చును. చిత్రాశ్వుఁడు వ్యాఘ్రమున కెదురుపోయి యుద్ధమాడి ఖండించి యాయాసమున మూర్ఛిల్లును).

సావి—(శాంతవెమ్మదివహించి చిత్రాశ్వునకు గాలి విసరుచు) అక్కటా! నన్ను గావ నేతెంచి యీమనోహరాకారుఁడు పులిం జంపి యీమూర్ఛిల్లియున్నాఁడుగదా! అక్కటా! నాప్రాప్తికేమందును ?

అనుబంధము 8.

ఈమోహనాంగుని దవ్వుదవ్వులఁజూచినప్పుడే—ఉత్పలా!—చూచినప్పుడే నాతనువు పులకించి యెంతచూచినను దనివి దీఱకుండుటవలనఁ బాసిపోఁజాలకుంటిని. ఇంత దర్శనమాత్రమునకే నే నోచియుంటినోటు? అయ్యయో! ఇతఁడే రాజకుమారుఁడో.

కం. ధీరాత్మ తనార్తావన
పారీణతగహన భైరవవ్యాఘ్రంబుల్
బోరాడి సంహరించిన
యీరాసుతునకు సయారె యీపాటగునే.

దైవమా! నాకీ సుకుమారున కీగాసిగలుగునే? అయ్యయో! ఇంకెట్లు సైరింతును.

సీ. ఈనవమోహనుండెలమిఁగన్నుల విప్పఁ
గన్నులారఁగఁజూచు కలిమిగలదె
తనభవ్యచరిత మీధరణీశుఁడు వచింపఁ
జెవులార వినెడు వైభవముగలదె
యతిథిసత్క్రియ లీధరాధీశసుతునికేఁ
జేతులార నొసంగు రీతిగలదె
యీవన్నెకాఁడు సన్నింపుమై మన్నింప
మనసారసుఖయించు మహిమగలదె

తే. గీ. యకటకట చూచుటయుఁజూచినంత మోహ
మెసఁగుటయు నెసఁగినయంత నింతకీడు
మూఁడుటయునిన్నిగతు లొక్కనాఁడెయగునె
దైవమా యిందుకింక నేదారిగలదో.

చిత్రా—(కదలును).

సావి—ఆహా! కదలుచున్నాఁడు. హృదయమా! కొంత నెమ్మదిఁజెందుము.

చిత్రా—(మెల్లనఁ గన్నువిచ్చి లేచి) తరుణీ! నినుఁజూచిన సాక్షాత్కరించిన వనలక్ష్మిఁ జూచిన భంగియయ్యె. నీ వెవరవు? ఇట్లొంటిగా నీవనమునందుఁ గారణమేమి? నిన్ను వీడిపోయిన యాయింకొక్క కాంతయెవరు?

సావి—పురుషపుంగవా! నేనిమద్రరాజగు నశ్వపతిపుత్రిని సావిత్రియను పేరుదానను. అమొంమపోయినకాంత నాచెలియగునుత్పల. మాజననీజనకులు సపరివారులై వన విహారము కొఱకంసువచ్చియున్నారు. ఈసాయంసమయమున నీవనమునందలి వినో

దములు చూచు కుతూహలమున నేనును నాచెలియు నిప్పుడిటకు వచ్చితిమి. వచ్చిన మశ్చింతకు ఫలముగా నీభయంకర వ్యాఘ్రము మమ్ముఁ జంపఁదలఁచిన దప్పు ప్రాణాపాయము సంభవించె. అట్టిచో మహానుభావుండవగు నీవు దీనదయాళుఁడవై పులిబారిఁ బడనున్న నన్ను రక్షించి పుణ్యముగట్టికొంటివి.

ఉ. ధీరవిలాసమున్నిరుపదేశదయాగుణముగ్రహింపఁగా
ద్వారముగాఁబునర్జననభంగిఘటించితినాకుబెబ్బులిన్
దారిచినిస్తులోపకృతిదోఁపఁగఁగ్రోచితివెంత చెప్పినన్
నీఋణమేనుదీర్పఁగలనే ధరణీశకుమారపుంగవా.

నాకీనాఁడు ప్రాణదాన మొసంగిన మానవపుంగవుండవైన నీవెవ్వఁడవో యానతిత్తువా!

చిత్రా— కాంతామణీ! నేను సాళ్వరాజగు ద్యుమత్సేనునిపుత్రుఁడను, చిత్రాశ్వుఁడనియు సత్యవంతుఁడనియు నన్నందురు. అతివా! మాతలిదండ్రులు నినుఁగానని కారణమున భీతిల్లుచుందురు. వేగిరముపొమ్ము. నేనునుంబోవలయును. (లేచును).

సావి— ధీరపుంగవా! జన్మమున్నంతకాలము దలఁచుకొనునట్లు ప్రాణరక్షణ ఘనకార్యముఁగావించితివి. వ్యాఘ్రముతోఁబోరాడి మూర్ఛితుఁడవై డస్సియున్నావు. నిమిషమాత్రమాయాసముదీర్చికొని పోవరాదా?

మిత్రా— తరుణీ! నాకేమియు నాయాసములేదు.

మ. ధరణీశాన్వయుఁ డుగ్రకాననమృగధ్వంసంబుగావించు నీ
క్కరణిస్త్రీఁగనిధర్మమందబలయాకంజాక్షిపైఁబెల్లుగా
నరుదెంచెంగదయద్దిరయొక్కపులియేయుం తేమినేఁజేసితిన్
దరుణీసన్నొనియాడనేలయిదియున్ దాదృఙ్మహాకార్యమే.

సావి— ధరణీశకుమారా! నీమహోదారగుణము గొనియాడఁదగినది. తా నొనర్చిన యెట్టి ఘనకార్యమునైననుఁ గొంచెపుఁబనిగా భావించుట ధీరులకు సైజగుణము. ఆర్తావనము ధర్మమనుటయు ధర్మము. అయినను నీవుడస్సియుండుట నీకెంత దాఁచినను గుఱుతింపనేరనా? ఇంత త్వరయేల? పోవుదునంటలెమ్ము. కూరుచుండుము.

చిత్రా— రమణీ! నాకావంతయు డస్సికలుగదు. నీయుపచార వాక్యములకు సంతసించితి. మీవారిందలఁచుకొన్న నీవిందుండుట చెల్లదు. నీచెలి యింతకుమున్నే పోయి వారితో నీవు పులినోటఁబడితివని చెప్పియుండునొప్పు. పోయి వారిభయముమాన్పుము. (పోవఁబోవ).

సావి— ఆ. వె. ఉర్వినీఁడులేనియుపకారభరమునఁ
గృతమెఱింగి వేఁడుకీరవాణి
నిలిచియొక్కమాట పలుకఁబంపక నిరా
దరతఁబోవుటెందుధర్మమగునె.

చిత్రా— తే. గీ. తరుణినీతలిదండ్రులు దలఁకుచుండు
రంచునిన్నుఁబంపనెంచితిసంతెకాని
కలదెనాకు నుపేక్షయాకరణినన్ను
గడఁగికొనియాడవలదుపకారమనుచు.

(మఱియుంబోవఁబోవ).

సావి— ఆ. వె. ఇట్టిధీరవరునకిట్టిదయాళున
కింతకరుణలేమి యెట్లుకలిగె
నట్టులైనఁబులికినట్టురావలదంచు
నిన్ను వేఁడియుందునే మహాత్మ.

చిత్రా— తే. గీ. కార్యభరమునఁబోవంగఁగడఁగియున్నఁ
గరుణలేదంచుఁగడునినాదరమటంచు
నింతవిసుగునమాటాడనేలరమణి
యుండెనీముద్దుపలుకులవిందుఁగాక.

(కూరుచుండును).

సావి—రాజనందనా! నీవెక్కడికిఁబోవుచు నిక్కడికివచ్చియున్నావు?

చిత్రా—కామినీ! ఆచరిత్రము నన్నడుగకుము. రమణీయములగు నీమధుర భాషణములవలన నాకున్నచింత యింతశాంతమగుచుండ నా చరిత్రమునడిగి దుఃఖము నేటికిఁ దెచ్చెదవు?

సావి—అట్లయిననడుగను. ఇందేసమీపమునమావారున్నారు. అచ్చటికివిచ్చేసి యింతాతిథ్యము స్వీకరింపుము రమ్ము.

చిత్రా—రమణీ! నీవిచ్చు నాతిథ్యములన్నియు నాకుముట్టెను. కార్యపరవశత్వమున నాకేమియునాయాసమనిపించదు. నామిత్రుఁడు సుమాలి నీకు వెనుకట కిటుపోయి యున్నాఁడు. ఆతఁడు వచ్చువఱకు నిందేయుండవలయు.

సావి—ఆతఁడు వచ్చినపిదప మీరిరువురు విచ్చేయ వచ్చుఁగదా?

చిత్రా—అబలా! నాకున్న కౌర్యమున నన్ను మనియు నిద్రయనియు నపేక్షింపరాకున్నది. అతఁడు వచ్చినవెంటనే యిన్నోట్లు వెడలిపోవలయును. మన్నింపుఁడు.

సావి—(యోచించి) ధరావరనందనా! నిన్నొకటియడుగవచ్చునా?

చిత్రా—అదియేమి?

సావి—ఎంతధీర యీతరుణియని యెంచకుము. నాఁపఁజాలని మహాతిశయము నన్నడుగఁ జేయుచున్నది. అశ్వారూఢుఁడవై నీవువచ్చినప్పుడు దవ్వుదవ్వుల నినుఁ గన్నప్పటినుండి యదేమి దైవాయత్తమో నామది నీపైఁజిక్కి పోయెఁజాలసున్నది. నీవవివేకమని యెంచినను అచాతుర్యమని తలంచినను సాహసమని తలపోసినను కాదనను. దైవప్రేరణచే మొదటనే మోహాంకురము కలిగియున్న నాఁకు ప్రాణదానమొసంగి రక్షించితివి. కావున నడిగెదను. నీవుఁబరిణయమై యున్నదా?

చిత్రా—మానినీమణీ! మరందధారలై చెవులపాల వెల్లువలై కంఠీరవక్కగ పలుకులై నీపలుకులు నాయాయాసమునంతయు నడఁగించెను. నే వివాహితుఁడఁగాను. కాని నీయపేక్ష మానుము.

సావి—రాజకుమారా,

మ. మనుజాధీశకుమారులన్ బటములన్ మాతండ్రి ప్రాయించి నా
కనయంబున్దిలకింపనిచ్చెఁగద దైవాయత్తమేమందునా
మనసందొక్కరిపైనఁగోరదిటు ప్రేమంబారసీయంగ దనేఁ
డెనసెన్ బాయకయిట్టులయ్యెనిఁక నింతే భాగ్యమో భూమిపా.

(కన్నీరునించును.)

చిత్రా—కాంతామణీ! ఈకన్నీరేల? నాకు భరియింప శక్యముగాకున్నది. నేనును దాఁపఁజాల. నినుజూచినప్పటినుండి నామనంబును నన్యాయత్తమైయున్నది. ఐనను క్షమింపుము. విధిలేకున్నది.

అనుబంధము 9.

సీ. తనయింటికెలమిమైఁదనయంతఁజనుదెంచు
సిరికిమోకాలొడ్డుచెనఁటిగలఁడె
నలినాక్షినీదునిశ్చలభావమునుగాని
యాడిమెచ్చనిదుండగీఁడుగలఁడె
నినుఁబోలురమణికోరినమోదమునఁబెండ్లి
యాడనొల్లనిమొక్కలీఁడుగలఁడె
తనభాగ్యలక్ష్మినాఁదగుసతీమణికంట
తుదకునీరొడవించుతులువగలఁడె

తే. గీ. యయిసఁగాలంబుఁగార్యంబుననుసరించి
యిపుడువలదంచువిన్నపంబింతచేయ
తెలుఁగుపరికింప నకటస్త్రీకోటికుఁగాని
నాకోటికుఁగాదు వికచనాళీకవదన.

సావి— తే. గీ. నాయెడనుపేక్షలేని చందంబుఁదెలుప
పలుకునీమాట నాచెవికమృతమయ్యెఁ
దలఁపులీడేఱె వేయేలధన్యనైతిఁ
బ్రాణవల్లభనేనసమాననైతి

మనోరమణా! నాకోటికి నన్నిప్పుడు వరింపనంటివి. నాపైఁబ్రేమగలదంటివి. ఇది గూఢాశయముగానున్నది. నినుఁదొలుతనే మోహించితినంటిఁగదా? నామోహమెప్పుడు సమకూడెనో యప్పుడే నీదాననైతి. నీకుఁగల దుఃఖము నాదుఃఖమే యగు. ఇంకనైన నీచరిత్రమానతిమ్ము.

చిత్రా—మానవతీమణీ! నేనిప్పుడొక కార్యమునకై పోవుచున్నాఁడను. నాకుఁ బరాజయముగలిగి రాజ్యచ్యుతియైన నెట్లు?

సావి—ఎట్లయినను నీతోడిదేలోకముతప్ప నాకువేఱుకలదా? నిన్నా నీరాజ్యమునా నేఁగామించినది?

చిత్రా—అలివేణీ! నేనుపోవుకార్యమున నాకుమృతిగలిగినను గలుగవచ్చుసుమా.

కం. ఎడనైననవేఱొయొక్కని
వడికానివరించి చెట్టఁబట్టినవేళ
బడఁతీయీచిత్రాశ్వని
యెడఁగలదనుమోహ మప్పుడేమాఁ జెపుమా.

సావి—కటకటా! నీవు నామనసరయ నేరవేయని దుఃఖించుచున్నాను. „చూచిన మాత్రమున నే యీకాంత తనకింత మోహమున్నట్లువచించెఁగదా? ఇది క్షణికముగానుండు” ననియెంచెదవు కాఁబోలు. తప్పఁదలచితివి. నాకుఁగల మోహము వరయోగమువంటిది. క్షణమున నుద్భవించినను ఫలమున నదీసముద్రములనించునది? దైవము నన్నరగంటఁజూచి నీకేమైన నాపదఁగలిగించెనా?

కం. ఆమరణమునేఁగన్యక
నైమని యెదఁగాక వృత్తమాటఁగ నితరుల
గామింతునె యోవల్లభ
నామతాసస మరయలేనె నాకుఁ వగపా

చిత్రా—రమణీమణీ ? మోహావేశమునఁ బలికిన మాటలాలోచింపఁగాక యోచించి తయుఁ జేయుట —

అనుబంధము 10.

సావి—ప్రాణవల్లభా! మనసెఱుఁగని కల్లయు నోటి కెఱుఁగదనిననుచుందురే. నీవే బాస చేయుమన్నను జేయుదు. ఇదిగో పట్టుచు నీ యాదృష్టియున్నను మీ కమివిలువనా.

ప్రమితాక్షరావృత్తము.

చిత్రా—వలదు వేఁడెద బాసలు గీసలుఁ
దెలిసె నీ దగు నిశ్చయబుద్ధికిఁ
గలిగె మోదము కానక పల్కితిఁ
నలినలోచన నన్ను క్షమింపవే ॥

తరుణీ! యిప్పటి నాయానందమింతయని చెప్పఁజాల. నిను నొకనాడు నిపుణముగ దుర్ని రూపుము. మావిరోధియగు ఘటకేతుఁడు మహాసైన్యోపేతుఁడై సాళ్వపురము ముట్టడించియుండె మాతులగృహమున మణిపురముననున్న నాకు మామఁ యిదిగో జాబు వ్రాసియున్నాఁడు. దీనింగాంచిన నాచరిత్రమంతయు విశదమగు. (ఇచ్చును).

సావి—(జాబుఁ జదువుకొనుచుండు).

చిత్రా—ఇప్పుడక్కడికిఁ బోవుచున్నాను. నాకు ఘోరయుద్ధము లభింపఁగలదు. యుద్ధజయము దైవాధీనమగుటచే నిట్లుమాటలాడితి.

సావి—(జాబు వెనుకకిచ్చి) ఐన నాప్రాణనమింత యాచరింతువా?

చిత్రా—అదియేమి?

సావి—మాతలిదండ్రులిందే యున్నారు. వారియనుమతి నిన్ను గొనిపోవుదు. నేను నీవెంటవచ్చెద ననుగ్రహింపుము. మాతండ్రి సైన్యముతో నీవెంటవచ్చెద.

చిత్రా—ప్రియా ! కలదా యిట్టిమాట ?

చ॥ కదన మొనర్పఁబోదునని కాదనకిట్టి వివాహ మొట్టులో
బ్రదుకనుజావునున్న విధవరానిదటంచు సరిగుంతునన్న నీ
హృదయము నిశ్చలత్వమునఁ గేకొని యాడఁదరంబె యైన నో
మదవతి సమ్మతింపఁదర మాదరమారఁగ నాకు నియ్యెడన్

నీకెంతటి దృఢమానసము? శత్రువుచే ముట్టడింపఁబడియున్న పురము నీతో నెట్లు ప్రవేశింతును. చింతాసముద్రమునమునిఁగి నన్నే కలుపరించుచున్న నాతండ్రి చింత

మానిని యేమిసంతోషమున నిన్నిప్పుడు పరిణయమాడఁగలను? మీతండ్రిసేనకూర్చుట లోనగు కాలమున నక్కడనేమగునో. యుద్ధజయముపొంది శీఘ్రకాలమునవచ్చి నీయభీష్టము నెఱవేర్పఁగలను. నాకింక సెలవిమ్ము. (కౌఁగిలించును).

సావి—నాథా ! నిన్నుఁబాసి నేనిందుండఁజాల.

అనుబంధము 11.

[ప్రవేశము: సుమాలి (ప్రక్కన).]

సుమా—(చూచి నోరుమూసికొని యాశ్చర్యము నభినయించి) ఈయడవిలో లేవఁజాలకున్న వానికిది యెక్కడఁగలిగె? వీనితండ్రితో నేనన్నమాటల నొక్కటియు నబద్ధము కాదు. ఏమివేడుక జరుగఁగలదో చూచెద. (ప్రక్కకునిల్చును).

చిత్రా—సావిత్రీ! నిన్నుబాసి యవలఁజన నామనసుగాళ్ళాడదు. అయినఁగార్యభారము మిక్కిలిగానున్నది. విధిలేకున్నది. సెలవొసంగుము.

సావి—నాథా ! ఒక్కయబలను దోడ్కొనిపోవ నీకింతభారమా ?

మత్తకోకిల. ప్రాణవల్లభ నన్ను నీవిటు బాసిపోవఁగ వంతచే
నూనభంగి నిలోనఁ బ్రాణములూని యుండెడు దాననే.

చిత్రా—మానినీమణి పూన నేటికి మానుమార్తవిధానముల్
ఆనతీఁగదె కాన వేకరియాన నేనిదె వచ్చెదన్.

సావి—మారసుందర ధారుణీశకుమార మారుని బారికిన్
దేరకంతముఁ జేరకుండఁగ ధీరయంతటి ధీరనే.

(కన్నీరునించును).

చిత్రా—కోరియూఱడు భూరిశోకము గూరనేలయ వారిగా
నీరజాననసారెఁ గన్నులనీరు నింపకు మారకే॥

సావి—అయిన నాకేమానతిచ్చెదవు?

చిత్రా—ప్రాణసతీ ! నేనింకేమిచెప్పఁగలను? నీయట్టిసతీమణి నాకులభింపనుండఁ బరమోత్సాహమున నే నిదే యనికిఁబోయెదను. శుభముగ ననుఁబంపుము. దైవము నాకు జయమొసంగెనా యచిరకాలమున నే వచ్చి నీయాశ్లేష సౌఖ్యమనుభవించెద. వేఱొక విధమాయె నా—మానినీ—(కన్నీరునించి) ఈమొదటిముద్దే కడముద్దుగా భావించి

(ముద్దిడు).

సుమా—(దగ్గును).

చిత్రా—ప్రాణేశ్వరీ! నామిత్రుఁడు వచ్చినట్లున్నది.

అనుబంధము 12.

నాకానతిమ్ము. అదెయందు దూరమున మీయుత్పలలతయే కాఁబోలు నిన్ను వెదకు చున్న చందమునఁ బోవుచున్నది. పొమ్ము. ననుమఱవకుము. (ముందఱికేఁగుచున్నాఁడు.)

సావి—(కన్నీరునించుచుఁ దిరిగిచూచుకొనుచు నిష్క్రమించును)

సుమా—(ముందఱికివచ్చి) ఓచిత్రాశ్వా! ఓసత్యవంతా! ఓమీతండ్రికొడుకా! ఎక్కడ నున్నావు?

చిత్రా—(సుమాలియొద్దకువచ్చి) సుమాలీ! ఎంతసేపుపోయితివి!

సుమా—ఆహాఁ-ఎంతసేపుపోయితినా? నీవెక్కడనుంటివి?

చిత్రా—అందొక శార్దూలము వచ్చియున్నఁ బోయియుంటిని.

సుమా—అదేమి మగపులియా? ఆఁడుపులియా!

చిత్రా—ఏపులియయిన నేమి?

సుమా—అది నీవేఁటకుఁజిక్కెనా? నీవలలోఁబడెనా?

చిత్రా—ఏమిట్లడిగెదవు?

సుమా—పోనీ! పోయి యేమిచేసితివి?

చిత్రా—దానింజయించిని.

సుమా—ఎట్లుజయించితివి?

చిత్రా—యుద్ధమాడి.

సుమా—ఏయుద్ధము?

చిత్రా—"ఏయుద్ధము?" ఏమిట్లుసంశయించిన మాటలాడెదవు!

సుమా—నీవు సత్యవంతుఁడవుగదా?

చిత్రా—అయిన?

సుమా—సంశయమేలకలుగు? ఇఁకమనమూరికిఁ బోవఁబనిలేదుగదా?

చిత్రా—ఎందుకు?

సుమా—పెద్దపులివిడుచునా?

చిత్రా—నీమాటలు నాకుఁదెలియవు

సుమా—ఆ. వె॥ ఎంతవారికైన వింతమైనిర్జించుఁ
గాంచఁగాంచమించుమించుపగిది
భ్రాంతినేమరంగఁ బైఁబడిలోఁగొనుఁ
గలికివగలఁబెద్దపులియూరె ॥

ఇట్టిపెద్దపులి నినుఁబోవనిచ్చునా! ఉండనిమ్ము. నావృత్తాంతము వినలేదే?

చిత్రా—నీవృత్తాంతమేమి?

సుమా—నీకు వెదకికొనివచ్చు మార్గమున రెండు వింతమృగములఁ గంటిని.

చిత్రా—ఏమిమృగములు?

సుమా—విచిత్రములగు నల్లతలలుగల రెండుపులులు. ఒకటి పెంటి. ఒంటి పోతు. మానవభాషతో మాటలాడుచుండెను.

చిత్రా—నీమాటలింకఁ జాలును.

సుమా—అబద్ధమా?

చిత్రా—ఎక్కడఁ జూచితివి?

సుమా—ఇక్కడనే దాపుననే.

చిత్రా—అవియేమాయెను?

సుమా—ఒకటితో నొకటి సరసమాడుచుండి నాప్పని విన్న వెంటనే యొకటి పరుగెత్తి నాయొద్దకువచ్చెను.

చిత్రా—వచ్చి?

సుమా—అట్లనే నిలిచెను.

చిత్రా—నిలిచి?

సుమా—అట్లనే నిలిచెను.

చిత్రా—కడకేమిచేసెను.

సుమా—పెద్దపులినిఁ జంపినట్లు చెప్పెను.

చిత్రా—ఎవరు?

సుమా—నీవు.

అనుబంధము 1౯.

చిత్రా—విదూషకా! హాస్యమేల చేసెదవు! నీతో నావృత్తాంతము చెప్పవలెనని నేనిదియె యెన్నియుంటిని. నీవుచూచితిని కాఁబోలు. అయినను నవి సరసుగాఁ జెప్పినఁ గాని పోవనూర్దమ్మ. ఇపుడు గుర్తులుకలసియున్నవి. నీకుచిక్కెనా?

సుమా—గుర్తులకేంజె నీవెయెక్కువగా కలసియున్నట్లుతోఁచెడి. నాకేమో యూరికిఁ బోవఁ బనిలేదని తోఁచుచున్నది. ఇంక గుర్తులపై నేమిచింత?

చిత్రా—ఇటురమ్మి. వృత్తాంతమంతయుఁ జెప్పెద. (సుమాలితో నిష్క్రా).

[పునః ప్రవేశము-ఉత్పల].

ఉత్ప—అమ్మో! సావిత్రీ! ఎందెందు వెదకినను కన్పడకున్నావు గదా? అయ్యో! పులి నినుఁజంపెనని నిజమనుకొని వెర్రివాడ నైతిని. ఎక్కడైనను వచ్చుఁగదా? ఇంక నిన్నెందు వెదకింపనగు.

అనుబంధము 14.

(నిల్చియున్న పులింజూచి)

అహా! ఏమియాశ్చర్యము! ఈపులియిటునిల్చియుండియున్నది. అహా! ఇట్లుండునా? సావిత్రి మోహదృష్టులంజూచియున్న యామనోహరాకారుండగు పురుషుని సంహరించి సావిత్రినట్లే కొనిపోయియుండునా! ఎట్లయిన నాసఖిని పతియుతలతో స్వస్థాంత మెలిగింపవలయు-(పోవుచుండ)

[పునః ప్రవేశము సావిత్రి]

సావిత్రి—ఉత్పలా!

ఉత్పల—హాయమ్మ! ఉన్నావా? అమ్మగారూ! నీవు పులినోటంబడిపోతివని భీతిల్లితి.

సావిత్రి—పులినోటంబడనుండి తప్పించుకొంటింగాని-చెలియా! ఏమనిచింతును.

ఉత్పల—తరుణీ! ఏలయింకనునీకు భీతియుంజింతయునున్నట్లు సూచింపుచున్నావు. ఆపులి తరిమికొనివచ్చిన భయమింకనువదలలేదా?

సావిత్రి—ఆపులిభయమేమియులేదు-ఆయాలోచనయులేదు.

ఉత్పల—అట్లయిన నీచింతయయిననేమి?

సావిత్రి—ఆపులినన్ను మ్రింగియుండిన నొకనిమిషమున నాయాసముసమసిపోయియుండెడి. ఇప్పుడు నాకున్న దుఃఖమింతయని చెప్పంజాలను. హా! ప్రాణవిభా (అని కన్నీరునించుచును.)

ఉత్పల—చెలియా! ఏటికింగన్నీరునించెదవు? (స్వ) అహా! తెలిసెను. ఈచెలికి మన్మథావస్థజనించియున్నది. అయ్యో! మూర్ఛిల్లునట్లున్నదిగదా, శీఘ్రముగాఁబిలిచి కొనిపోవలయు.

(నిష్క్రమింతురు).

తురీయరంగము-అడవి.

[ద్యుమత్సేనుఁడు (అంధుఁడై) సానంద (కన్నులకుఁ బటము గట్టుకొని) కూరుచుండి యుందురు].

అనుబంధము 15.

ద్యుమ—తరుణీ! సానందా! నీవు నావలె నంధత్వముఁగలిగించుకొన్న మనకెవ్వరుదిక్కు— కాఁగలరు? నిన్నటినుండి యుపవసించియున్నారమే. ముందేమిగతి? ఫలము. పట కొంతము విప్పుము.

సానం—నాథా! ఇదియేటిమాట? నీవుచూడలేని నాకన్నుల నేనొక్కపదార్థమునైనఁ జూడనిచ్చయింతునా? ఇట్లేయుండనిమ్ము. క్షమింపుము. మనకెవ్వరును దిక్కు— కాకున్న నిట్లే ప్రాయోపవేశమునఁ బ్రాణములు వాయుదముగాక.

ద్యుమ—తరుణీ! ఇంతపట్టేల? మనపుత్రుని సంగతియు తెలియువఱకైనఁ బ్రాణముల ధరించి యుందము. వలదుడుగుమా.

సానం—ప్రాణేశా! ఎన్నియో సంకటముల ననుభవించుచుండి మనకేటికిఁ జావుగలుగు? నీవు భ్రాంతివహింపకుము. మనకేమియు భయములేదు. దిక్కులేనియనదల రక్షించు దైవము మాపాలఁగలుగకుండఁడు. నాప్రతిన నెఱవేర్పనిమ్ము.

ద్యుమ—హా! దైవమా! కుమారా! సత్యవంతా! నెలదినములనాఁడు నిన్నుఁగన్నులారఁ జూచుటయే మాకుఁగడచూపయ్యెనే. ఈ కుమారాత్ములు ఘటకేతుని యా[illegible] తెలింగున నాకంఠము ఛేదించిపోవరే.

ఉ. దారుణరాజ్యవిచ్యుతివిపదంపద యంధతమీఱెఁ బ్రాణము
ల్పేరికఁబాయవేలయిటుచేయుదురే ఘటకేతుఁడంపునా
క్రూరభటుల్ గ్రహంగితలఁగోయక నెవ్వసియాజ్ఞమీఱికిని
ష్కారణవైరమూనియుపకారముచేసి సుహాశ్చరోధముల్

సానం—నాథా! మనకిట్టిపాటు రావచ్చునా!

అనుబంధము 16.

ఉ. యోగ్యపదంబుపోయె నయరాయటవిస్థలిదిక్కులేని దై
వాగ్యముఁబూనుటాయెఁ బ్రకటంబగుసంధతయుట్టిపాటునన్
భోగ్యముగాఁగ దేవ ప్రియపుత్త్రునిఁ జూచుటకైన నిట్టిదౌ
ర్భాగ్యము గల్గనేర్చె నఘరాస్థలి నెవ్వరికైన నల్లభా.

ప్ర॥ సుమాలి. చిత్రాశ్వుఁడు (దూరమునఁ).

చిత్రా—సుమాలీ! దుశ్శకునములఁ గంటివే. దారుణంతయు నిక్కమగునే.

సీ॥ ఎడమ దిక్కుననుండి కుడికి నేగెంచెనీ
గరుడిపక్షుఁ గాలయము సరుసను గాఁగఁ
గర్ద కఠోరంబు గాఁగనాస్వపగలెఘూ
కానీక మధిక భయంకరముగ
నూరకూరక మనయుత్తమాశ్వములకుఁ
గన్నీరు పెల్లుగాఁ గాఱుఁదొడఁగె
నిలువక నావామనేత్రంబు భుజమునా
కంపించె భీతి యగ్గలముగాఁగ
తే॥గీ॥ నిట్టిదని చెప్పఁగారాని పట్టరాని
తాపమున మానసం బెల్లఁ దల్లడిల్లె
నాకసము క్రుంగి మీఁబడి నట్టులయ్యె
లోకమంతయు మునిఁగిన జోకఁదోఁచె.

ఇంకను సాళ్వపురి నాలుగుయోజనములున్నది. మాతండ్రి కేసాంటికలిగెనో చిత్ర మంతయుఁ గళవళమంది కడుపునఁ జేయివెట్టి కలచినట్లున్నది. ఏమియుఁ దోఁచకున్నది.

అనుబంధము 17.

సుమా—చిత్రాశ్వా! ఇట్లు యోచనఁ జెందిన నెట్లు. శకునములేమో యప్పుడున్నవి ఆపెద్దపులికన్నె నిన్ను భుజించి పోవునెనంటివి. భుజింపకపోయితివి. నాకును మృష్టాన్న భోజనముఁ దప్పించితివి. ఇంతకంటె నవశకునమెట్లు? అకన్నెయందముచూ వన్నె వెట్టినట్లు నీ వెంటవచ్చెదనని చెప్పెనంటివి. ఇది రెండవ యపశకునము. శివా చరిత్ర చెప్పినప్పుడే నాకును మనసున శంకగలిగె. అయిన నేమాయె. శివం తేమియు భయపడవలదు. మరువుదూరము పోయితిమేని మనరాజ్యముకువచ్చును. ఎవ్వరినైన విచారింపవచ్చును. పోదముపురమ్ము.

చిత్రా—సుమాలీ! నాకాళ్లు తప్పవడుచున్నవి. ఏటికో మనసునఁ జెప్పరానియారాటము గలుగుచున్నది. కొంచెము విశ్రమించుకొని పోవుదము.

సుమా—నిన్నంతయు నీవు నన్నుఁ దీవరించుచుంటివి. నేఁడు నేనే నినుఁ దీవరించు విధానముగలిగె; కారణమిప్పుడు తెలిసె.

చిత్రా—ఏమి ?

సుమా—నీకూరికిఁబోవ మనసులేదు. మరల నిన్నా పెద్దపులి వెనుక కీడ్చుచున్నది.

చిత్రా—సుమాలీ ! ననుహాస్యమాడుటకిదియా సమయము ?

సుమా—హాస్యమునకు సమయము గలుగవలెనా ? క్రొత్తశక్తిఁదెచ్చితివి.

చిత్రా—నాకట్టి భ్రాంతియున్న నప్పుడే యచ్చోట నిలువక పోయితినా !

సుమా—కొన్ని పదార్థముల కాకర్షణశక్తి సమీపమున నున్నప్పుడు కలుగు. మఱి కొన్నిటికి విడిచి దూరముచనుకొలఁది నాకర్షణశక్తియెక్కువగు. ఇదేమాశ్చర్యము?

ద్యుమ, సానంద—హా! దైవమా, హా! శ్రీహరీ! మాకెట్టి పాటుఁదెచ్చితివి.

చిత్రా—(ఆలకించి) తాళుము. సుమాలీ ! ఏదోదూరమున నార్త్తారావము విననయ్యె.

సుమా—(ఆలకించి) చిత్రాశ్వా ! ఇదినిక్కముగా భీతిరవము. నినుహాస్యమాడినందుకు మన్నింపుము. నాచెవులనే నమ్మవచ్చునేని యిదిమీజనకుని ధ్వనిగాఁదోఁచె. హా నమురమ్ము. (చిత్రాశ్వునితో సమీపించును).

ద్యుమ—హా ! శ్రీహరీ !

ఉ. నెవ్వగనివ్వటిల్లజననిందితకృత్యముగాదెచూడఁగా
నివ్వసుధాతలంబున నరేంద్రులులేరొకడంగి వైరిపైఁ
జవ్వకురారొధీరగతిఁజేకొసరోజయలక్ష్మినాజిలో
నెవ్వఁడుగానిక్రూరమతియీగతిఁగన్నులఁబోవఁగొట్టిరే.

చిత్రా—హా! దైవమా ! (అని మూర్ఛిల్లును).

ద్యుమ—ఎవరక్కడ ? ఎవరక్కడ ?

సుమా—రాజేంద్రా ! మీదుఃఖముఁ జూచివచ్చిన పాపులము.

ద్యుమ—సుమాలీ ! ఎప్పుడువచ్చితివి ? మాకుమారుఁడెందున్నాఁడు ?

చిత్రా—నన్ననవరతము సమంచిత ప్రేమఁబోషించుచుఁబాయకుండినతలిదండ్రులారా ! నేనేమని వచియించువాఁడను.

శా. జోదుల్సంగరమాడుచుండురనుచున్ శోకంబునన్దూలుని
న్నోష్ఠదార్పంగలనంచుఁ గల్గెనదిరాయుద్ధంబటంచున్జయా
మోదం బైననువీరనాకమయినంబొల్పారునంచెంచితిన్
ఈదౌర్భాగ్యముగల్గునంచు జనకాయేనెంచస్వప్నంబునన్.

పితరులారా! మీమోములఁజూచి నేనెట్లుభరింతును. ఈయరణ్యమున నిట్టిపాటు మీకెట్లుగలిగె.

ద్యుమ—తనయా! నాజాబువలన నాచరిత్ర యింత యెఱుఁగి సంద్యోగదా! బాలా సుమాలినిబంధించినవాఁడే—ఏమనిచెప్పుదు?

సీ. నరసాల మగలించి ఘనదాహ మొసగించి
ఘటకేతుఁ డీపాపకర్మఁ డగుచు
బలుసైన్యము చేకొని బవనంబు సన్నినా
చిన్ని సేన జయించి నన్నుఁ గట్టి
నిచపు మొత్తఁగింప నెక్కచ్చి యొసగింది
ఇష్టయుంగ నను జెఱసాలనునిచె
బాధించెఁ గొన్నాళ్ళు పదము సామ్రాజ్యముఁ
గన్నులుగట్టిగాఁ గట్టఁజేసె
తే. గీ. భటులఁ బంపించి తలఁగోయఁ బనిచె మొన్న
నాదురాజ్యంబు చెడలంగఁ బాసిచనిరి
భీమవారాన్నె బంధంబు విప్పినంతఁ
గటకటా నిన్నఁ గన్నులు గానవయ్యె.

చిత్రా—అయ్యయ్యో! (అనిదుఃఖించును)

సావి—సీ. నీతండ్రి చరితంబు నెగులుబు విని సొమ్మసిల్ల
యింక నాచరిత మదేమి చెప్పఁ
బ్రాణేశుఁ డరిచేతఁ బడెనంచు విని సంత
ఘటకేతుఁ డధిక దుష్కర్ముఁ డగుట
ననరోధ మెడఁబాసి యగ్రజాతుని యింటఁ
దెలియకుండఁగఁ గొన్ని దినములుంటి
వీటనన్నె మకించు వృత్తంబు విని భ్రాంత
రీతిని క్కాననఁ జేరితిని మొన్న
తే. గీ. నిన్న నీవిభు చరితంబు విన్న యంతఁ
దెల్లపోగిలితి యింతటి భీమభంగి
చనునె కనుకట్టు విప్పుట సాధ్యమయ్యె
నట్టివిప్పితి దృష్టిలేదయ్యెఁ దండ్రి.

చిత్రా—హా! దైవమా!

ద్యుమ—శా. ఇన్నిచక్రియయెన్న నేల యటులెంతే గ్రుడ్డినైయుండఁగా
నన్నున్గాంచినయంత నెంతవలదన్నన్మానకిచ్చానతాఁ
గన్నుల్గట్టుకొనెన్బటాంచలమునన్ గన్నావెయిన్నాళ్ళకో
యన్నా చీకులమైతిమేలయిఁకఁ గట్టామేముజీవింపఁగన్

చిత్రా—తండ్రీ! రాజ్యముపోయినందుకు దుఃఖింపను. అరణ్యావాసము గలిగినందుకు దుఃఖింపను. పడరానిపాట్లకన్నిటికి నోర్చుకొనుచుంటిని. మీముఖములఁ జూచిన మాత్రముననే తరంగములభంగి నుబికివచ్చు దుఃఖపరంపర కెట్లోర్తును. ఇంతటియాసుర కృత్యమెందైన వింటిమే హా! అశక్యమశక్యము. (దుఃఖించును).

సానం—కుమారా! నిన్నైన నీవువచ్చియున్నఁ గన్నులారఁ గనసారి నీమూర్తిఁ జూచుచుంటిఁగదా?

ద్యుమ—తండ్రీ! ఇఁక మూఁడుమాసములకు నీకు యౌవరాజ్యాభిషేకము చేయనెంచియుంటినే. అక్కటా! ఇట్లగునే.

శా. నాకాధీశునివైభవంబలర రాజ్యంబెల్లసీవేలస
స్తోకానందముఁ జెందలేమికిని నేశోకింపనింతేనియున్
రాకేందుప్రతిమానమైనగవుతో రాజిల్లునీయాస్యనా
ళీకంబున్దిలకించుభాగ్యమయినన్ లేకున్నదే పుత్రకా.

చిత్రా—(లేచి) సుమాలీ! నేనీదుఃఖము సైరియింపఁజాలను. మాతల్లిదండ్రుల నిందే నావలెను కొన్నిదినములు చూచుకొనుచుండుము. నేనిప్పుడపోయెదను.

ద్యుమ
సానం } అయ్యో! అయ్యో! కుమారా! ఎక్కడికిఁబోయెదవు.

చిత్రా—సీ. కడుక్రూరకర్ముని ఘటకేతు మెడనెత్తు
రిధ్ధరాస్థలిఁ బ్రవహించువఱకుఁ
గాదేని నాయంబకమువాని యెదఁగాఁడి
పొడలి వీఁపునడుస్సి పోవువఱకు
నొండేని మోకాలు గుండియ నిడివానిఁ
జదిసికుత్తుకసల్పి చంపువఱకు
లేదేని మీకైన లీలబాఁకునఁ గ్రుమ్మి
వాని కన్నులఁ దీసి వైచువఱకుఁ

తే. గీ. గలుగ నేర్చునె యూరట పుత్రకున్న
మగునె సఫలంబు, ధనువును నసియు [illegible]
బట్టు టెటికికి, నామాట [illegible]
వెడలి పోనంగ నిలుపింపు [illegible].

ద్యుమ—తనయా! కన్నులులేని మేము నిప్పుడింక [illegible] మునిజనము [illegible] యుండవలెనటా? [illegible] దేశకాలములం [illegible] యనుచితము [illegible] మించుట యనువగునా? [illegible] ననుగ్రహింపుము నాయనా.

సాల—సాహస మెంక్క టెటె నిలుపుము [illegible] కోర్కె సాధనము గునా! [illegible] ముద్దుగుమ్మ.

చిత్రా—పితరులారా! నన్నేల నిర్బంధపెట్టెదరు? [illegible] వేడుకొనుచున్నాను.

సుమా—సత్యవంతా! అంతటివాని [illegible] గొల్పు [illegible] నిప్పుడు ధనువును గత్తియు బాణములను బాణము గొనిపోవ నేటికున్నదన్నాను? [illegible] వరో ఋషులు వచ్చుచున్నట్లున్నది. తొలగుము.

[ప్రవేశము: జంబాలుడు. నందకుడు.]

జంబా—నందకా! అక్కడికి పోయి చూడుము.

నంద—జంబలా! వీరే.

జంబా—రాజేంద్రా! [illegible] చేసెదరు. [illegible] సంగ[illegible] లెండు. రాజకుమారా! [illegible].

చిత్రా—సంయమీంద్రులారా! సర్వజ్ఞులైన మీ [illegible] గలను?

మ. యతిలోకో [illegible]
గతి నేత్రంబులఁబోనఁ [illegible]
య్యతి పాపాత్ముని గష్టమానసుని [illegible]
హాతుఁ గావింపక [illegible].

జంబా—కుమారా! ఎంచను [illegible] చెను. విధికృతము [illegible] గొన్నాళ్ళుండుడు. నారాయణుడున్నవాడు.

([illegible]).

—() ప్రథమాఙ్కము సమాప్తము ()—

శ్రీ

సావిత్రీచిత్రాశ్వనాటకము

ద్వితీయాఙ్కము-ప్రథమరంగము.

మద్రపురిలో నశ్వపతినగరు.

[ప్రవేశము: అశ్వపతి మాళవి].

అశ్వ—మాళవీ! మనసావిత్రి విషయమై నాకేమియుం దోఁచకున్నది. ఏమిచేయవచ్చును?

అనుబంధము 17.

వార్ధక షట్పది.

కాంతయేమని చెప్పఁగలుగు మనసావిత్రి
కింతపసితనమబ్బునే యెందునాసత్య
వంతుఁదక్కఁగనన్యుఁబరిణయంబాటకును
వలదనుచునున్న యదిగా.
యెంతచెప్పిన మానదే రాజ్యమెడలిగహ
నాంతరంబునవంతెనవలోందునాసత్య
వంతుఁడెక్కడ తన్ను బరిణయంబగుటెట్ల
పరికింపదేయక్కటా.

మాళ—నాథా! ఇంతత్వరయేల? ఇపుడు మించిపోయినదేమి?

భామినీ షట్పది.

తడవ నేటికిఁ బ్రాణనాయక
పడుచుదనముగుతనను తెయ్యా
వెడఁగుచందముఁబూనెవలదను విధమ దేటికిఁబో
వింతతె మొకకొన్నాళ్ళుపోయిన
నెడఁదనింపక బుద్ధిగనిగినఁ
బడఁతిమదిరోయాచించుతెరతను భావముంగనదే॥

అశ్వ—ప్రియా! మానాఁడున్న నాకీవత్సరమునంగీకరింపుము బోధించుచున్నాను. నీ. గుణగణముల వలన జయింపఁబడి యరణ్యమున వసించుచున్న మున్ను శ్రీనుకొనుచున్న నాగుల గల దనుచున్నదే. ఇఁక నెన్నాళ్ళీసు బుద్ధిగలుగవలయు!

భామినీషట్పది.

కన్నియకుంబమునాఁలు గేంపులు
మొన్ననే కడచె నెన్నఁడుమంపగ
మన్ననొప్పక నఁదుమపఁడని దూషించుచున్నదిగా
యిన్నినాళ్ళవివాహితగనుటే
యున్నలోకమువారలేమని
యెన్నదురోయనుశీలినాడినుండ ఖిన్నహృదయములానే॥

ఈవిషయమున రోఁచింపనే యిప్పుడువచ్చితి.

[తెరలో ధ్వని.]

సరసిజాయతలోచనా-భవజాలబంధవిమోచనా

[ప్రవేశము: దాసి]

దాసి—దేవా! నారదులు వచ్చియున్నారు.

అశ్వ } మాళ } (లేచి నారదునిబిలిచికొని వత్తురు.

అనుబంధము 18.

నార—తరల॥ సరసిజాయతలోచనాభవజాలబంధవిమోచనా
గరుడవిశ్రుతవాహనాఘుసకాయలోకవిమోహనా
ద్విరదనాయకపోషణాపరవీరదానవభీషణా
సుసమూహమహోవనాపరిశుద్ధసంశ్రితజీవనా॥

మాళ } అశ్వ } (నారదునికి నమస్కరించి యాశీర్వాదములఁ బడయుదురు)

కుసుమషట్పది.

నార—
శుభమెయశ్వపతిమీ
కుభయులకుంబు త్రికిని
సభవారికెల్లరకు సంతోషమే
యిభహయభటాదులగు
విభవంబులకునెల్ల
నభయంబె ప్రజకెల్ల నానందమే॥

అశ్వ—సంయమీంద్రా! మీయనుగ్రహమున నంతయు సౌఖ్యము. మీయాగమన మున మాకు సర్వశుభములును గలిగె?

నార—మీరేమో యోచించుచున్నట్లున్నది.

అశ్వ—మునీంద్రా! మాపుత్రి సావిత్రి విషయమై యోచించుచుంటిమి.

నార—పుత్రివిషయమై చింతయేమి! సావిత్రి యెక్కడ?

అశ్వ—మాళవీ! పిలిపింపుము.

మాళ—ఇదిగో తలంచుకొను వేళకే వచ్చెను.

[ప్రవేశము: సావిత్రి]

అశ్వ—రమ్మా! సావిత్రీ! నారదసంయమీంద్రులకు నమస్కరింపుము.

సావి—(నమస్కరించును)

నార—కల్యాణమస్తు (అని) అశ్వపతిరాజా! యువతికి వివాహప్రయత్నము లేవియు నొనర్పలేదా?

అశ్వ—నారదా! మీ రనంజెప్పం డీకన్యకు? మీరు నెఱుంగుదురుగదా సాళ్వపతి యగు ద్యుమత్సేనుని యుపుత్రుని? అతనికొడుకుం బరిణయమయ్యెద ననుచున్నది. ఎంతచెప్పినను వేఱొకని వలదనుచున్నది.

నార—అమ్మాయీ! అవునా?

సావి—సంయమీంద్రా! అదియే నాసంకల్పము.

నార—లోకమున నెవ్వరును ధనవంతునిం గోరుదురే? ఎఱింగి యెఱింగి దరిద్రునిం గోరుదురే?

సావి—మునీంద్రా! అదియంతయు నీశ్వరాయత్తము. ఎట్టివాండైనను సత్యవంతుడే నాపతిదైవము.

నార—అత్తమామలంధులుగదా!

సావి—నాకో ఱికైన సంశయమేలా?
నార—అడవులలో నాకలములు తిని బ్రతుకుచున్నాఁడు. రాజసుఖమెట్లు తెలియఁగలఁడు?
సావి—ఆ సత్యవంతుఁడును రాజపుత్రుఁడే కదా! అతఁడెట్లు తెలియకుండును?
నార—రాజేంద్రా! ఇంతదృఢమానసయున్న నీకూఁతుర నెవ్వరు మాన్పఁగలరు?
అశ్వ—మునీంద్రా! నేఁజెప్పి చెప్పి వేసరితిని. అయినను గాని. పోనీ! ఆ సత్యవంతుఁ డెట్టివాఁడు?
నార—రాజేంద్రా! ఎంతయని చెప్పఁగలను! అతఁడు రాజకుమారమాత్రుఁడు కాఁడు. తాను చిఱుతవాఁడయ్యు నెంతయో ఖ్యాతిఁ జెందినవాఁడు.

శా॥ ఆరూపంబు సరోజలోచనల కాశ్చర్యంబుఁ గల్గించు నా
ధీరత్వం బరిహృద్భయంకరముగా దీపించు నా సూనృతం
బారం బెవ్వరిఁగాని సక్కఁ గనుపక్షం బెంచు నా ప్రీతియ
య్యారే మిత్రుల నెల్లసోదరులఁ జేయుం జాలుఁ గా భూవరా.

అట్టివాఁడింకొక్కఁడు కలుగునా! అయిన— (యోచించును)
అశ్వ—ఋషిసత్తమా! ఇంక నేమో చెప్పనెంచితిరి.
నార—విశేషమేమియు లేదు.
అశ్వ—ఏమో చెప్పనెంచి సంకోచించితిరి. అది సత్యవంతుని విషయమైనచో చెప్ప వచ్చునేని చెప్పుము.
నార—ఆ సత్యవంతుని గుణములఁ గొనియాడుటచే మనసున కొక విస్మయము పుట్టినది. అది వచించుటకై కొంకితి. అయినను బ్రహ్మకార్యమగుటచేఁ జెప్పవలసినదగుటయు నుచితము. అన్నియు మంచిలక్షణములే కలవాఁడను లోకమున నుండుట దుర్లభము. ఆ సత్యవంతునికిఁ బెండ్లియయిన సంవత్సరమునకు మృత్యువు గలుగు నిర్ణయమున్నట్లు విన్నాను.

అశ్వ
మాళ } హరి! హరీ! (అని చెవులు మూసికొందురు.)

అశ్వ—సావిత్రీ! వింటివి కదా? ఇంకఁ జాలింపుము.
సావి—ఏమి చాలింపవలయు?
అశ్వ—ఇంకేమి? ఆ సత్యవంతుని పెండ్లి.
సావి—అదియెన్నఁటికిని పోఁజాలదు.
అశ్వ—అయ్యో! పెండ్లియైన సంవత్సరమునకే నష్టముగలిగిన వానిని వరింపఁదగునా?
సావి—నా ప్రాప్తియనుకొందును.
అశ్వ—తనయా! ఇంతమూర్ఖత తగునా?

సావి — అయ్యో! ప్రాప్తముఁ దప్పింప నెవరికి సాధ్యమగు. విధి యెట్లువ్రాసియున్న నట్లగు.

అశ్వ — కుమారీ! ఇట్టిచందముగలదా! బంగారుకత్తియని గొంతుఁగోసికొనఁబోలునే? ఈమాటాపుము. చిఱుతతనమున నీవుముందువెనుకలు యోచింపక యెంతతప్పుని పట్టుపట్టినను మేమూరక యట్లే పోనివచ్చునా! ఆతలఁపింక మానుము.

మాళ — నాథా! దీని నింతేల యడుగవలయు? చెప్పినట్లంతయుఁ బోనివ్వవచ్చునా? ఎనిమిది దినములలో లగ్ననిశ్చయముచేసి మాయన్నకొడుకున కిచ్చి వివాహము చేసినసరి. ఇంతటి తల పెద్దతనము లిప్పటినుండియున్న ముందుబాగగు.

(సావిత్రితో)

కం॥ కూఁతురటంచును జేతః
ప్రీతిన్నిను నిన్నినాళ్ళు పెంచినవారిన్
నీ తలిదండ్రుల నెంచక
పోతరమున మాడలాడఁ బోలునె తన్వీ॥

సావి — ఉ. అమ్మకచెల్లకోపమున నాడెదు పోతరమంచు నాఁడెనా
నెమ్మదిలోన దైవగతి నించితి మోహము సత్యవంతుపైఁ
గ్రమ్మెఱఁజాలునే యదియుఁ బ్రాప్తము దప్పునె మీరలొప్పరే
నమ్మరొకన్యనైన మనెద నామరణంబును మాటలేటికిన్॥

ఇఁక మీరు నన్నెక్కుడుగా బాధింతురేని యెక్కడనైనఁ గూపముఁజూచుకొనియెద.

మాళ — చింతయే తీరినది.

అశ్వ — అయ్యో! మాళవీ! ఊరకుండుము. ఇట్లేలంటివు?

మాళ — ఇఁక నేమిమతి? ఇంతచిఱుతప్రాయమున నింతపట్టుతగునా?

సావి —

(నిష్క్రమించును).

అశ్వ — కం. ధీరతయును బలుపంతము
సౌరుదలంపంగ నక్కజంబగు నిటులె
వ్వారువలదన్న మానదు
నారసి యిక్కన్నె నేమనంగలవాఁడన్॥

నార— చ. అసదృశలీలనాథునకి నర్పితమయ్యెను గేంద్ర ప్రాణనాథా
ననగద యీవెలందివిని నాథుని యొంటిగనేమి పాత్రమై
క్కనముగు నింతభక్తిగలకన్నియ కంటెను సహస్రమునాంగ నే
యొనఁగుము సత్యవంతునకె యోహో ఘనాకర శీలవానవా

మంచిచోట నేయీ మెనిచ్చితిరి. పాత్రమునకు నప్పగించినారు ఇంక యీ చింత యేల. భగవంతుఁడున్న వాఁడు.

మాళ— భగవంతుఁడున్న వాఁడే
యగున్నైనను తెలిసి తెలిసి యనుచితమగు నం
న్నొగరున గూపంబున నుం
న్నుఁగనే భగవంతుఁడే మొనర్చుం జెపుమా ॥

నార—అమ్మా! అటుకాదు. నాకేమో యీకన్యకి క్షేమమే కలుగునని ధైర్యముగా తోఁచు చున్నది. నేను నా యోపినకొలఁది సాహాయ్యము చేసెదను. నీ యనుమతియైన సౌర వచ్చి సావిత్రితో మాటలాడి నిశ్చయించెద.
అశ్వ— నారదా! భాగ్యము. నీయనుమతి గలిగిన నదియు మాకుఁ గోరదగినదే గదా!

(నిష్క్రమింతురు).



ద్వితీయరంగము-అడవి.

[ద్యుమత్సేనుఁడు, సానంద, చిత్రాశ్వుఁడు, సుమాలి, ఋషులు,

(కూర్చుండియుండ)].

చిత్రా—చూచితివా సుమాలీ! ఈయరణ్యావాసమే యెంత సంతోషకరముగా నున్నది. పవిత్రములగు కుశాముల సేకరించి, యంతశ్శత్రువుల హరింపఁజాలిన నియమానుష్ఠానము నుపాసించి. పర్ణశాలలో నధివసించి, సాంగోపాంగముగా నిత్యకర్మ విధి నిర్వహించి, పావనులగు ఋష్యాదుల యనవరత సాంగత్యమున మించిన యీయరణ్యావాసమునకు, కామాద్యరి షడ్వర్గమునకు స్థానభూతమగు నిల్లను చీఁకటి నూతిలో ధనార్జనరోగబాధితులై గర్వాంధకారమునఁ గన్నుగానక పాపకృత్యముల నొనర్చుటకు నాస్పదమిచ్చు రాజ్యసుఖ మెన్నటికైన సెనయగునా?

సుమా—ఔరా! ఏమివైరాగ్యము! ఇదియభావంబున నే కలుగుట.

చిత్రా—అక్లేల?

సుమా—ఇప్పుడు నీకు రాజ్యమిచ్చిన. గంతులువేయుచుఁబోయెదవో లేదో.

ద్యుమ—సుమాలీ! ప్రొద్దెంతైనది?

సుమా—రాజేంద్రా! ఎక్కి-వచ్చుచున్నది.

చిత్రా—ఋషికుమారులారా! మాటలవశమునఁ బ్రొద్దుమఱచితిమి. ఇంక సమిత్కుశాగ్రము పోఁపుదమురండు. (అని ఋషులతో నిష్క్రమించును).

ద్యుమ—సుమాలీ! చిత్రాశ్వుఁడు వెడలెనా?

సుమా—వెడలిపోయెను.

ద్యుమ—నీవేమో యాలోచనము చేయుటకు వచ్చితినంటివి. ఇంతలో ఋషికుమారులు వచ్చిరి.

సుమా—రాజేంద్రా! నేఁటనుండి నాకు సెలవీవలయు.

ద్యుమ—ఎక్కడికిఁ బోయెదవు. సుమాలీ?

సుమా—సాళ్వపురిక.

సుమా—అయ్యో! అది ఘుటకేతుఁడేలు పట్టణమే.

మ. పరివర్తించితి తోడినీడగముమున్ బాలించి కారుణ్యబం
ధురవైమైత్రిస్మలునంగఁజేసితివి మాదుఃఖంబులన్నేఁడునీ
నరరే రాజకులాధముండు కడుకూరాత్ముండు దుష్కార్యక
ష్టుఁడునా ఘుటకేతుఁడున్న పురికింబోవంగఁగాంక్షించితే.॥

సుమా — రాజేంద్రా! నీమాట నాకుఁ బరితాపముఁ గలిగించె. [illegible] చుచుఁ దలిదండ్రులవలెనున్న మిమ్ముఁ బాసి [illegible] మనసారఁ బోవుదునా ?

కం॥ విడనాడుట మీసంగతిఁ
గడుకోరికగాఁగ నేను గాంక్షింతునె నీ
విడరాని యొక్క యోజన
వాడమొుటఁ బోయెను [illegible] ॥

ద్యుమ — అయ్యో! [illegible] బోయిన [illegible] నమ్మా !

సుమా — నేను వానికొరకె విడచినఁగదా ?

ద్యుమ — నీయోచనయైన నేమి ? ఏమిచేయనెంచితివి !

[ప్రవేశము: అశ్వపతి, మాళవి, సావిత్రీ, [illegible]].

ఋషి — (అశ్వపతితో) రాజేంద్రా! ఇక్కడనే యున్నారు [illegible]. ([illegible]) రాజచంద్రా ! మద్రరాజగు నశ్వపతి భార్యయగు మాళవీదేవితోను, [illegible] సావిత్రితోను, మీకొఱకు వచ్చియున్నాఁడు.

ద్యుమ — ధన్యుఁడనైతిని. [illegible] ! [illegible] చేయుము.

సాన — మాళవదేవీ! సావిత్రీ ఉపవేశ మొనర్పుఁడు.

అశ్వపతి
మొదలగు } (కూరుచుండుదురు)
వారు.

సుమా — (స్వ) ఈతనిస్థ నెక్కడనో చూచినట్లున్నది.

ద్యుమ — చం॥ అగణితశీల నీప్రజలకంతయు భద్రమె

అశ్వ — [illegible] మద్రనరా
భగవదనుగ్రహంబునను భద్రమె యగా

ద్యుమ — మిగుల సుశీలమే
యగుఁగద రాజ్యమంతయును

అశ్వ — సర్వము లేదనా

ద్యుమ — నీవు రాఁగఁగార్యమేమొ
నగరమొ,

అశ్వ — నరేంద్ర మిమ్ముఁ గనఁ [illegible] ము

ద్యుమ — నేనుఁ ధన్యుఁడ

సుమా—కం. ఒందితిగద,

అశ్వ— ఏమొందితి

సుమా— సందర్శనము

అశ్వ— అయిన?

సుమా— నింకఁజనవచ్చునె

అశ్వ— (స్వల్పకోపముస) నీ వింకెవరవు

ద్యుమ— నృపసైన్యము సుందపమునకేనుండను నావిదూషకుఁడు

అశ్వ— ఆహా,

ద్యుమ—సుమాలీ! ఎంతటిమహారాజులైనను ప్రీతిగ మన యింటికభ్యాగతులై వచ్చినవారి నిటుపరిహాస్యము లొనరింపవచ్చునా!

సుమా—నిమాషకుఁడెప్పుడును సత్యవాది. సత్యేతరము నానికి రుచింపదు.

అశ్వ—ఇక్కడ సత్యేతర మేమిగలిగె?

సుమా—రాజేంద్రా! వినుఁడు. ఈద్యుమత్సేనుఁడు మీరువచ్చిన కార్యమేమన్న దర్శనముకొఱకువచ్చితిననుట సత్యమా!

అశ్వ—సత్యమేయగు.

ద్యుమ—ఉపచారమునకే యిట్లాడిన నందున దోషమేమి సుమాలీ!

అశ్వ—రాజేంద్రా! నేనుపచారమున కన్నమాటాడఁగాను. నిన్నుదర్శించుటకేవచ్చితి.

సుమా—అట్లయిన రాజా! నీదేశమంతయు నీస్వాధీనముననేయున్నదా?

అశ్వ—అదియెందుకడిగెదవు?

సుమా—భార్యతో బిడ్డతో నింతదూరవనమున నున్నవారిని సందర్శించుకొనుటకు వచ్చినాగన్న

ద్యుమ—రాజపుంగవా! నీవేఁటకు రేలవచ్చియున్నది?

అశ్వ—సావిత్రీ! ఈయుత్తములను వందనమొనర్పుము.

సావిత్రి— (నమస్కరించును).

సుమా—(స్వ) ఇప్పుడు తెలిసె. నిది చిత్రాశ్వుని పెద్దపులి. ఈఋషికుమారుఁడు మద్రరాజని చెప్పినను సావిత్రియని యాకుమారి పేరుచెప్పినను నాకు జ్ఞప్తికలుగదయ్యె.

ద్యుమ—మద్రరాజా! ఆయుత్తమామ లెవ్వరు?

అశ్వ—నరేంద్రా! ఈయమ మీకోడలు కాఁదగియున్నది.

ద్యుమ—అయ్యో! ఇట్టిమేలమేల?

కం. జగదేకస్తుత్యగుణంబులలో
నెగడెడు జనమాకుఁగోడలే యనుపమగు౯
సుగుణాకర యీకన్నియ
యగుమాకోడలను మేలమాడుటగాదే॥

అశ్వ— తే గీ. మాతనూజ యొకని మనసారఁగోరి
తనయుఁ బెండ్లియాడ మనుజనాథ
పరిణయంబు సేయ వచ్చితి మిదియు ని
శ్చయమ్ముగాని కేరడమ్ముగాదు ॥

ద్యుమ— మనుజేంద్రా! నిను సంశయించి యాడినమాటను సహింపుము. నేఁడుమా నుడు నీమాట యెంతనమ్మఁదగునదియైనను విధిబలమున మాకుఁగలిగియున్న దుస్థితిం దలంచిననింత సంతోషము మాకుఁగలుగునే యను సంశయము తప్పక కలుగుచున్నది. రాజ్యభ్రష్టులమై యరణ్యమునఁబడియున్న మాకాయదృష్టము ?

అశ్వ— మానవేంద్రా! సంశయింపకుము. ఈకన్య నాకు సావిత్రీదేవి వరప్రభావమునఁ గలుగుట సావిత్రియనఁబరఁగు నీకన్యకపై దైవయోగమున మీకుమారునిపై మనసుగలిగి యున్నది.

కం. అన్నన్న యరణ్యంబున
నున్నాఁడన రాజ్యమెటులుఁగ కున్నాఁడననే
మన్ననచిత్రాశ్వుండే
మన్నాథుండని యె ధీరమానసకంజే

కావునఁ బరిణయంబొనర్చుటకే తోడ్తెచ్చితి. నాయాన విశ్వసింపుము.

సాన— సీ. ఆమ్మాయిసావిత్రిరమ్మిందు [సరసకుఁబిలిచి] నీకుమా
తలనిమిరి
తనయుపై మదియెట్లు తవిలెఁ జెపుమ

సావి— యమ్మరో దైవయోగమ్మునఁ బ్రభవించె
ఘనమోహ మదిబ్రహ్మఘటనసుమ్మ

సాన— అత్తమామలమన్న సంధులమేమమ్మ
నేవపుట్టకకొల్వ నిచ్చగింతె

సావి— ఏవగింపఁగఁబాప మెనయదే శుశ్రూష
యొనరింతు నెవ్వనా యోపినంత

సాన— యాకలములె మాకు నాహారమింపునీ
కేలీల పచియింపఁ జాలునమ్మ

సావి— పొలుపార వీరలు భుజియింపఁ గలపదా
ర్థమెనాకుఁ బరమామృతమ్ముగాదె

సాన— వనిరాజ్యహీనుఁడై వనరువాని వరించి
యేమిసుఖంబునీ వెనసెదమ్మ

సావి— సతతంబు భక్తిమైఁ బతికిని శుశ్రూష
సలిపెడు సౌఖ్యంబె చాలదమ్మ

ద్యుమ— అలివేణి నీవుమాయమ్మవుగా నిన్ను
దిలకింపఁ గన్నులు గలుగవకట.

సాన— యింతటి పతిభక్తి యెసఁగునే పరమాద్భు
తమునించె నీచరిత్రములతాంగి

సావి— తే. గీ. తల్లి సన్నింత కొనియాడఁ దగునె నీకు
నెనయెపుడమిఁ బతివ్రత లనెడువారు
పాయకీ కనంగనఁగట్టు పటమెనీదు
మహిత ధీరపాతివ్రత్య మహిమఁ జూటు.

ద్యుమ— ఆహా! దైవమునకిప్పుడు మాపైఁ గరుణగలుగుచున్నట్లున్నది. సానందా! మన మీయడవులలోఁబడిన యిడుమలన్నియు నేఁడేడ్తెగె.

అశ్వ— రాజేంద్రా! ఇంకాలస్యమేటికి? ప్రయాణమును కావింపుకొండు. మీరందరును మాపీటికి విచ్చేసి నన్ను గృతార్థుఁగా వింపవలయు.

ద్యుమ— రాజచంద్రా! నీయాదరణ మగణ్యము.

ఉ. పెక్కువగాఁ గనించితివి విశ్రుతభంగి సక్తతపంబుఁ బె
ంపెక్కువమైన నీమనవిమాత్రమె మునర్పఁగ విన్నవింతు నేఁ
డక్కట రాజ్యబాహిరులమై కనుఁగన్నులు గానకున్న మే
మెక్కడ పెండ్లికై యరుగు టెక్కడ మమ్ముఁ క్షమింపు భూవరా॥

అశ్వ—

చం. విడువక భక్తిమైఁ బురికి వియ్యము వారలనేగు దేరఁగా
నడుగుటనంగ నెందు విధయాట వచించినంతె కాని మీ
యెడరులెఱుంగనే సమయమెంచియె వెంట నెనాతనూజనేఁ
డెడపకయిందె నీసుతునకిచ్చి వివాహము నర్పఁ దెచ్చితిన్॥

కావున నన్నే నీవు క్షమింపవలయు. రాజేంద్రా! నేని[illegible] నా[illegible] నీకుఁగల కోసంగి పరిణయ మహోత్సవ మొనరింప [illegible] చతురంగబలములును [illegible]గలవు.

అనుబంధము 20.

ద్యుమ—రాజచంద్రా! నాయెడ నీకవ్యాజక[illegible]గదా! నీయనుగ్ర[illegible] నేఁ గృతజ్ఞుఁడనై యుండఁగలవాఁడను. కాని నీయొసంగిన [illegible] మే మొడఁబడ మనునంయటమాత్రము నను[illegible]. [illegible] దినుచున్న మాకీమహోత్సవమేల? మాకుఁ [illegible] మాత్రమే యుండనిమ్ము. అదిగాక మాకుమారవితో [illegible] వచ్చును.

సుమా—రాజేంద్రా! నీకొడుకు నడుగవలసినపనియేలేదు.

ద్యుమ—సుమాలీ! అట్లగునా? వాఁడేమనునో?

సుమా—ఏమైన ననిన నాకొక యుపాయమున్నది.

ద్యుమ—„పెండ్లిసంగడిం బెండ్లికొడుకునేమఱచిర”న్నట్లుగా [illegible]యేల?

సుమా—నేను తరవాదిని. నాకొక మంత్రము తెలియును.

ద్యుమ—ఏమిమంత్రము సుమాలీ?

సుమా—అదిరొక్క నడుమంత్రము మంత్రము. [illegible]

ద్యుమ—ఏమిటిదది?

సుమా—„పెద్దపులి”. ఇదియేమంత్రము.

సావి—(యోచించి జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని సిగ్గుపడును).

ద్యుమ—పెద్దపులియేమి? నీమాటలు చిత్రములుగానున్నవి.

సుమా—పెద్దపులి మహాత్మ్యమింతని చెప్పవచ్చునా? దాని చర్మము మంత్ర[illegible] శంకరునకుఁడుగర. జ్యోతిశ్శాస్త్రజ్ఞులు [illegible] రొకదాని రెండు పాదములను మఱియొకదాని [illegible] నెనుబోతు నాల్గుకాళ్ళ నిఱికించి [illegible]. [illegible]శాస్త్రజ్ఞులొక మనోహర వృత్తమునకు దీని పేరిడి పలువూఱు [illegible]. [illegible] భంగముచేసినఁ గలుగుదానికి మదపుటేనుఁగు పేరిడిరి. మఱియీ పెద్దపులి [illegible] గణమును జంద్రునకిచ్చిరి. యోచింపఁగాఁ బెద్దపులి [illegible] గణముగదా? (తనలో) అయిన „[illegible]పతి” ముఖ్యమైన [illegible]గాని గజపతి కాఁజాలఁడు.

ద్యుమ—ఏమిసుమాలీ! నీయర్థములేనిమాటలు?

సుమా—అర్థమున్న మనకీయనర్థములుండునా? మీకేల? మీరింకఁ బెండ్లిపనులఁ జేయుఁడు నేనింతలో వచ్చెద. (నిష్క్రమించును).

తృతీయరంగము-అడవి.

[ప్రవేశము: చిత్రాశ్వుఁడు (సమిత్కుశలతో)]

అనుబంధము 21.

చిత్రా—సీ. పరిపాలన మొనర్పఁ బరగిరుల్ నిండిన
ల్వోఱపు నించెడిమహా విపినమయ్యె
ననయంబు రాజ్యతంత్రాలోచన లొసంగు
మంత్రులు శబర కిమూటులైరి
జతఁగూడి వెన్నాడు చతురంగ బలములీ
మితిమీఱు కానన మృగములయ్యెఁ
గసిదీఱ వలచేతియసి ద్రిప్పి నఱుకాడ
శత్రువులీకుశల్ సమిధలయ్యె
తే. గీ. ఎన్ని నాళ్ళని యీరీతి విన్నఁబోయి
నెవ్వగలఁజెంతు నన్నింతఱవ్వసేయఁ
గ్రూరదైవంబు నకునెంత వైరమో నా
ఱుంగఁగటకట యెంతని యంగలార్తు॥

అకటా! ఎన్నిదినములని యీదుఃఖమనుభవింపవచ్చును. విధికింత కట్టికము లేనిభంగి యుండునే? నాతలిదండ్రులఁబాసి పోఁజాల. ఉండి వారిదుఃఖమును జూడఁజాల. భోజనశయనాదులు మొదలుగాని యన్నికార్యములఁ గేవలము పరాధీనత గలిగించి బ్రదుకు నిరర్థకముగాఁ జేయుఁగా యంధత్వము? అగపడి చూచినపుడెంతయు హృదయము కుమిలిపోవుగదా! అక్కటా! అంధత నేమనవచ్చును! ఎట్టిరోగమైన నెట్టిబాధనైనఁ దాళవచ్చుఁగాక కన్నులు లేనన్నమాత్ర మోర్వఁదరముగాదు. తాఁజూడఁజాలమిచే వచ్చినవారిఁ దెచ్చిన వస్తువుల నీరవ్వరది యేమని యొరుల నడుగ వారు కసరుకొనునప్పుడు గలుగు దుఃఖ మెన్నశక్యముగాదు. ఎల్లవేళల భుజియింపఁగల పదార్థములుగ్గడింప వలసివచ్చినందునకై యొరులు విసికికొందురో యని భీతిల్లి కలఁగుట చెప్పనలవి కాదు. గ్రంథాంతర భావములు వినఁగోరి యొరుల జదువుమన్న మాకిప్పుడు తీఱదన్ననుడి ప్రాణములఁ దలఁకింపఁగలదు. ఎంతయవసరముననఁబోవలసిన పనియున్నను బిలిచికొని పోవువారు సందర్భింపని వేళ నయ్యో! యిటులయ్యె నేని పడుసంతాపము వచింపఁదీఱదు. ఇట్టిపరాధీనతతో నాపితరులు వనరుచుండ వారి విడువఁగలనా—మనుపోఁగలనా?

సీ. చూపించి యొకఁ డింపఁ జూపి చెప్పినఁగాని
తనవారిఁ బెరవారిఁ గనఁగ లేని
యిదియిట్టిదని లాతు లెఱుఁగఁ జెప్పినఁగాని
యేపదార్థము భుజియింప లేని
పెఱవారు చదివి చెప్పినఁగాని సద్గ్రంథ
సముదాయ మింతైనఁ జదువ లేని
పయనంపుఁ గేల్వట్టి దారికీడ్చినఁగాని
యడుగులు నాలైన నిడఁగ లేని

తే. గీ. సంతతానంత దుఃఖమగ్నాంతరభయానక
నారత వ్యథయవిరళ పారతంత్ర్య
మూర ననిశంబు మరణంబె కోరఁజేయు
నంధతయయారె వలపఁ దయ్యరుల కైన॥

అక్కటా! రాజ్యము గెలుచుకొన్నమాత్రముననే కన్నులుపోవఁగొట్టుకొన్నపుత్రులఁద్రోసి వైచు క్రూరాసురాత్ముఁ డెంతైనవింటిమే? అట్టిపరిపంథి మెడపైఁ గాల సట్టుకొని నిలుచుండఁ బగదీర్పలేక యనాథగతినున్న క్షత్రియనామధేయుఁడను? ఇప్పుడు గాని సత్యము కేతుఁ డెగఁదీయ నుంకించియు నంధజనకులఁ బాసిపోవఁజాలక వగచి యూరకుంటిని? ఆహా! రోదసీపరిభంగ కృజ్జ్యారావభీషణ కోదండమున కాలాగ్నులనఁదగు నా రిపులేక సమిదెలపైనుక్కు చూపఁ జొప్పడియె. శత్రురాజుల కింకఁ సేవసల్పి స్వతంత్రముగఁ గాఁగ గాడి వాఁడిచూపు నాకరవాలమిప్పటి కుశలపైవాఁడి చున్నది. హా దైవమా! విధికృత్యము? ఇవియన్నియు నటుండఁ బ్రోస్తమనియున్నంతలోఁ ... యుండుమన్న నామనంబట్టిట్టు లల్లనాడుచుసంతత చింతాలోలమగుచున్నది. ఎంతో మఱితమన్నను సావిత్రిపైఁ జింతమానను. ... యూఱడిల్లుదమన్నను నూఱడిల్లనివ్వదు. ఆ తన్విపై సంతతము ...? ఘోరారణ్యమున నాకలములందిని బ్రదుకునాకును నా రాకొమరు ... దనకును నెక్కడితారతమ్యము? ఆకస్మిక దర్శనమాత్రమున నంతతీవ్రమగు ప్రతిజ్ఞ చేసి యనఘ నన్నుఁగాఁ గోరులఁ గోరనని యాచెలి వచించిన మాటలన్నియు నిక్కమని విశ్వసింప వచ్చునా? కామము క్షణములో నుద్భవించి క్షణములో నశింపవచ్చును. మోహా మునుగొన్నిపట్టుల నట్టిదియేయగు. ఘోరారణ్యమున శార్దూలము నెదుర్కొనివచ్చిన కాలమున నేనొనర్చిన రక్షణకృత్యమునకు మెచ్చి యప్పుడుప్పతిల్లిన సంతోషమునఁ బొడమిన క్షణిక మోహమున ముందు వెనుకలు యోచింపక యుబ్బి యా కులాఁడి యాడినమాటలన్నియుఁ దప్పనిమాటలని నేఁబాటింపవచ్చునా? ఇట్టియువిదల యతి స్నేహములు కనుదప్పిన వెంటనే నశింపవా?

ఉ. పన్నగవేణి నాయెడలఁ బ్రాళిరహింపఁగ నాఁడు వెంటనే
తన్ను నరింపు మంచుఁ గలిదంద్రులయొద్దకు రమ్మటంచున
న్నన్ని విధంబులన్ బిలిచెనక్కట యాతమి నేఁడునుండునో
కన్నడచేయునో మరలఁగానఁగనైననులేదె దైవమా॥

నాఁడే యాకారమణీమణి కలిదంద్రులయొద్దకుఁ బోలేనైతిఁగదా? అయ్యో! రాజ్యము నాసి జనవిజనపలతో నరణ్యమునఁబడియున్న నాచరితము వినిన యాలోల లోచన కలిదంద్రులు నన్నానలినానన చేపట్ట సమ్మతింతురా? సమ్మతింపకున్న నాయలివేణి యేమిచేయఁగలను? ఇదివఱకే యాపంకేరుహాననకు వివాహమైయుండిన నుండవచ్చుఁగదా? నాపై మోహాతిశయమున నన్నుఁ గోరించిన మాత్రముననే యుక్తాయుక్తములు విచారింపక యాతన్వంగి పితరులు సర్వలక్షణ సంపన్నుఁడైన వానికొవనికైన నాకన్యనొసంగక యాటవికునిబోలెనున్న నాకొఱకై మీఁదెత్తి యుందురా? ఇదేమిమాట! జగంబులేలు మహిమాంతి శయముగల యేరాకుమారున కారమణీమణి యీవఱకర్ధాంగియై యనంతసుఖముల నిచ్చుచున్నదో. నేబేలనై పలవించుచున్నాఁడఁగాక. అహా! అపుణ్యాత్ముఁడెవఁడో?

సీ. కలవాణి బలుముద్దు పలుకులు వినఁగల్గు
  సొలుపుగాంచిన మహాపుణ్యుఁడెవఁడో
గామిని చుబోణి కంఠాలింగన సుఖంబు
  నలరఁగాంచిన సుందరాంగుఁడెవఁడో
సూనశరాసన యాస్యకమలంబు ముద్దాడు
  మహిమగల్గినయట్టి మహితుఁడెవఁడో
బాలాక్షి వెలలేని బలుమోహమునఁ బొద్దఁ
  జేరుభాగ్యముఁగన్న ధీరుఁడెవఁడో
తే. గీ. యంగనామణి తనకు నర్ధాంగలక్ష్మి
  యై యనంగ సుఖంబుల నలరఁజేయఁ
గోలఁదమిఁ దేలిన యానంద జలధినోల
  లాడనోచిన యామోహనాంగుఁడెవఁడో॥

అయ్యో! ఆపుణ్యము నాకుఁగలుగునని నమ్మితినే. ఏట్టితీఱని కోరిక. ఆయుదంతమే యింక మఱుపలయు. అయ్యో! ఎట్లుమఱవఁగలను? ఆరూపమును మఱతునా? ఆయాదరము మఱతునా? ఆముద్దుమాటల మఱతునా? ఆయాలింగన సుఖంబు మఱతునా? ఆనాఁడిడిన వెలలేని ముద్దురుచి మఱతునా? దేనిమఱతు! ఏదిమఱచినను నాకాంతామణి మోహపుఁజూపుల నెట్లుమఱతు?

సీ. పులిరాకఁ బరువెత్తి నలుదిక్కులను భీతి
హరిణి నాఁ గనిన దెప్పరపుఁ జూపు
ఎదురేగు ననుగాంచి సుదతిభీతియును బ్రేమ
గలయంగఁ గనిన జగ్గలపుఁ జూపు
పులిఁ జంపి తెలిసినాఁ డెవఁడని గనుచున్న
తలఁచినన్నుఁ గని తత్తరపుఁ జూపు
గనుసిప్పు నొకయింత గనుకింపు వేళను
దనివిఱ్ఱఁ గనిన బిత్తరపుఁ జూపు
తే. గీ. శ్రమము దీఱఁగ నేనొసఁ జాతిసరము
లాడనాకర్ణలోచన యనునపుడు సాత్త్వ
కముగ నానంద బాష్పముల్ మునుఁగఁగనిన
మగువ మోహంపుఁ జూపు నే మఱువఁగలనె.

తండియు

సీ. వెడలి పో మనసున్నఁ బ్రేమంబుఁ బోలదుమ్మఁ
బఱపు దైన్యముతోడ నాఁడిచూపుఁ
దనమాట కంటెమున్న ననీవ్వమని వేఁడు
పగిదిఁ దెల్పిన నిపుణాలుచూపు
నా మోహ మెఱిఁగింప నా మోన మునఁగన్న
లరమూసి కనిన యయ్యారిదిచూపుఁ
దనతల్లిదండ్రులొద్దకు నన్ను బిల్చుచో
మునిసవ్వ వెన్నాడు ముద్దుచూపు
తే. గీ. తెరలి చనువేళఁ బలుమాఱు తిరిగితిరిగి
యడలి ననుఁ జూచుచో నిట్టిదట్టి దంచు
నెంచరాని కడంగి వర్ణించరాని
మగువ క్రేగంటిచూపు నేమఱువఁగలనె.

ఆ కలకంఠీమణి వెలలేని చెలువిప్పటికి నాకన్నులకుఁ గట్టినట్లయియున్నదే. ఏమి చేయుదును. (ఉస్సురని కూరుచుండి కన్నులుమూసి యొక్కింతూరకుండి) హా! సావిత్రీ! ఇన్నిదినములకు నీకనుగ్రహము కలిగెనా? శాస్త్రులమా! మాసావిత్రిం గలుము కొనివచ్చెదవా? నిన్ను కరవాలమున ఖండించెదను. (అనిలేచికన్నులువిచ్చి) అయ్యో! నాగతికేమనవలయు. కన్నులుమూసిన సావిత్రింగాంచుమ నిద్రలేని కలఁ గాంచుట యయ్యెఁగా? నాకెట్టిభ్రాంతి.

[ప్రవేశము: వస్తున్నట్టున్న యొకవృద్ధబ్రాహ్మణుఁడు.]

† మహాకోత్రాసహ స్మృత్తినులు]

అనుబంధము 22.

బ్రాహ్మ— చాలబాధలొందినాఁడ శంకరశూలీ
చాలునన్ను గావుమింక శంకరశూలీ
యాలకించి దారిజూపి యానరబుద్ధిక్
జాలిఁదీర్చువారులేరె శంకరశూలీ
హాతిగెల్లఁ గానలోన భ్రమఁకులక్రింపక్
భీతిజెంది కూఁపులేక వేఁగఁగినయ్యెక్
బ్రీతిమాసి లేదెవన్ను బిల్చువారక్
శాతరీతిఁగుంపనయ్యె శంకరశూలీ.

ఎవరయ్యా యిక్కడ? సాళ్వపురమునకు మార్గమెక్కడనున్నది? జూపఁగలవా?

చిత్రా— నీ వెవరవు.

బ్రాహ్మ— వృద్ధబ్రాహ్మణుఁడను.

చిత్రా— అదిచెప్పనక్కఱలేదుగదా? ఏయూరు?

బ్రాహ్మ— మద్రపురి.

చిత్రా— మీరాజశ్వపతిగదా? అతనికి క్షేమమా?

బ్రాహ్మ— అతని పురోహితుఁడఁగదా?

చిత్రా— అతనికి సావిత్రియను కూఁతురున్నదే ఆమె సుఖముగా నున్నదియా?

---

† ఇది నాదనామక్రియరాగము-ఆటతాళము గల పాట వృత్తిరీతిఁ జూడఁగాఁ ద్రయోదశ ఛందంబున సమవృత్తము. అపూర్వము.

బ్రాహ్మ—అయ్యో! అయమకొంతకే నాకింత బాధవచ్చినది.

చిత్రా—బ్రాహ్మణా! అదియేమి ?

బ్రాహ్మ—ఆకస్మి నీకేమునష్టి? మార్గముచూపరాదా? లేకున్న నాసంగతి నీకేలా ?

చిత్రా—బ్రాహ్మణా! నీవలసియున్నావేవు. కొంతసేపు విశ్రమింపుము. నేను నీకవ శ్యము సాళ్వపురి మార్గము చూపఁగలను. (సమీపమునకుఁబోవు)

బ్రాహ్మ—అయ్యా! ఏమిట్లు సమీపమునకు వచ్చుచున్నావు ? నిన్నుజూచిన భయ మగుచున్నది.

చిత్రా—బ్రాహ్మణా! భయపడకుము. నే సద్వంశ సంభూతుఁడ.

బ్రాహ్మ—అయ్యో! ఇట్టి సద్వంశ సంభూతులే దారిలో మొన్న నాధనమపహరణముఁ గావించిరి. నే బ్రాహ్మణుఁడనయ్యా! నాయొద్ద నేమియులేదు సుమా.

చిత్రా—అయ్యో! భూసురా! ఏటికిట్లు భయపడెదవు? మద్రపతి సంగతులు కొన్ని నాకుఁజెప్పి ప్రత్యయముఁ గట్టుకొనుము. నిన్ను సాళ్వపురికిఁ బంపెద.

బ్రాహ్మ—అయ్యా! దారిఁజూపుటకు లంచమడిగెదవా! నీనందముఁజూచిన నీవు నన్ను సాళ్వపురికే పంపుదువో—యమపురికే పంపుదువో సంశయముగానున్నది. సమీపము నకు మాత్రము రాకుము. అంతయుఁ జెప్పఁగలను.

చిత్రా—బ్రాహ్మణా! ఇట్టిదియుంగలదా? ఇందే యుండెద లెమ్ము. కూర్చుండుము. సావిత్రికిఁగాను నీకు బాధగలిగెనంటివే యెందుకు?

బ్రాహ్మ—అదేల యడిగెదవు ? నీ వెవఁడవు ?

చిత్రా—నాసంగతి యటుండనిమ్ము. నేనడిగినది తొలుతఁజెప్పుము.

బ్రాహ్మ—నే మొదటఁ జెప్పను. నీవుఁజెప్పెదను.

చిత్రా—ఆమెకు వివాహమైయున్నదా ? (స్వ) హృదయమా ! నిమ్మళింపుము.

బ్రాహ్మ—అయ్యో! ఆవివాహమునకే యీయవస్థ. ఆమె మిత్రాశ్వుఁడో—సుత్రా శ్వుఁడో—

చిత్రా—చిత్రాశ్వుఁడు.

బ్రాహ్మ—ఔను చిత్రాశ్వుఁడు మఱి—నిత్యవంతుఁడో—మృత్యువంతుఁడో—

చిత్రా—సత్యవంతుఁడు.

బ్రాహ్మ—ఎవఁడో యెవ్వఁడెఱుఁగు? వానిపై మనసుగలిగియుండెను. తల్లిదండ్రు లెంత చెప్పినను వినక మూర్ఖభావమున నుండెను.

చిత్రా—ఇప్పుడేమయినది.

బ్రాహ్మ—నే నేవో యుపాయమొనర్చినటుల వదలనుండెను.

చిత్రా—ఇప్పుడు వదలెనా ?

బ్రాహ్మ—వదలియుండఁగ నేగదా సాళ్వపురికిఁబోవుచున్నాను.

చిత్రా—సాళ్వపురమునకు ?

బ్రాహ్మ—అందు ఘటకేతుఁడను ధర్మాత్ముఁడు రాజ్యమేలుచున్నాఁడఁట. అతనికొడుకునకు సావిత్రినిచ్చి వివాహము చేయుటకు—ఏమయ్యా! అట్లు చూచుచున్నావు? నేను బీదబ్రాహ్మణుఁడసుమా నాయొద్ద నేమియు లేదు.

చిత్రా—బ్రాహ్మణా! ఘటకేతునికొడుకునకుఁ బెండ్లియాడుటకు సావిత్రి సమ్మతించెనా?

బ్రాహ్మ—నేనుండ లేదా సమ్మతింపఁజేయుటకు ?

చిత్రా—ఏమి చేసితివి ?

బ్రాహ్మ—ఆ సత్యవంతుని సంగతి తెలుసుకొనిరమ్మని మద్రరాజు నన్నంపెను. పోయి సట్టుపోయి యేదోయొక సంగతి చెప్పి యాచింతఁబోఁగొట్టితి.

చిత్రా—ఏమి చెప్పితివి ?

బ్రాహ్మ—అదియంతయు నీకెందుకు ? అదిగో! మరల సమీపమునకు రాఁదొడఁగితివే! నేఁబోయెదను (అని లేచుచుండె)

చిత్రా—బ్రాహ్మణా! కూరుచుండుము. నే నరసుకొనను. నిను నమస్కరించి వేఁడికొందు నేమి చెప్పితివి చెప్పుమా?

బ్రాహ్మ—(కూర్చుండి) చేసిన పాపము చెప్పినఁ దీఱునందురు. కాఁబట్టి చెప్పెదను. ఆ సత్యవంతుఁడనువాఁడొకవిలోకనీ చెంచెతను మోహించి తనదని చెప్పిన తండ్రితో జగడమాడి కన్నులు పొడిచి యంధునిగాఁజేసి యాచెంచెత నెత్తుకొని యెందో తెలియకుండఁబోయినాఁడని చెప్పి సరిచేసితి.

చిత్రా—(లేచి) హా! పాపాత్మా? పాడుచేసితివా? ఘటకేతునికంటెఁ గ్రూరుఁడవు. నిన్నేమి చేసినఁ దీఱును ? (కొంతపట్టును.)

బ్రాహ్మ—ఓసీ నీయింటఁ బడుగుపడ. ఎంతపట్టుపట్టితివి! చిత్రాశ్వా! (కట్టుకొన్న గడ్డమును, తలవెండ్రుకలను విడిచి సుమాలియగును).

చిత్రా—సుమాలీ!

సుమా—ఓ !

చిత్రా—ఏంత చిత్రము చేసితివి! ఇట్లేల యొనర్చితివి?

సుమా—నీవు వచ్చినపుడు వైరాగ్యమునిండిన మాటలాడితివి. ఆనాఁడు జరిగిన పెద్దపులి వృత్తాంత మెట్లున్నదోయని యిట్లు చేసితి.

చిత్రా—సుమాలీ! నాకెంత దుఃఖముఁ గలిగించితి? నీవురాకముందా సావిత్రినే కలువరించుచుంటి. ఎంత వైరాగ్యముఁ దెచ్చుకొన్నను నామోహమనుమాత్ర మంతకంత కగ్గలమే యగుచున్నది. నిక్కముసుమీ !

సుమా—ఇప్పుడా సావిత్రియే నీయొద్దకువచ్చిన నెట్లుండును ?

చిత్రా—సుమాలీ! ఇట్టినెఱవేఱని కోరికలేల పుట్టించెదవు!

సుమా—ఇప్పుడున్న స్థితిలో నాయనలు వచ్చినను వలదనగలవు కాబోలు!

చిత్రా—అయ్యో! మిత్రమా! ఆనాటిమణి పర్వతమునందేగదా యొప్పు చేసిచ్చినాను నిన్నుగనగా?

సుమా—సత్యవంతా! నేనిప్పుడా సావిత్రింగొనిచ్చిన నాకేమిచ్చెదవు?

చిత్రా—సుమాలీ! ఏమిటిది పరిహాస్యము చేసెదవు?

సుమా—ఆసావిత్రి యిప్పుడు తనపుష్పశాలకే వచ్చియున్నది. పోదమురమ్ము.

చిత్రా—సుమాలీ! నీవు సమయము నెఱుంగక నవ్వులాట చేసెదవు సుమా!

సుమా—ఇంతకంటె నింకేమిసమయము! లగ్నమునకంటె గొప్ప నిగ్రహమునకు ముహూర్తముగా. రమ్ము.

చిత్రా—ఇంకెప్పటికి వేసి నాకుం గోపమువచ్చును.

సుమా—నే సంతసము ప్రాపకము చేయగలవారము. (ఈడ్చును).

చిత్రా—(కోపముగ) నేనిప్పుడురాను.

సుమా—నీవు రాకున్న నేనుపోను (పట్టియాగును).

చిత్రా—నీదేమి శనివేధ నాకు?

సుమా—శనివేధయా? నీశని యిప్పుడే లాగినున్నాడను! ఇదిగో నీకు సింహాసనము గదా! ఇప్పుడు కన్యాపమునకు సిద్ధముగాయున్నాడను. మిగులు దృష్టిగ్రహియున్నాడను. నీకొఱకై పిలుచుచున్నాడను. పోవుదమురమ్ము. (పిలుచుకొనిపోవును).

ద్వితీయాఙ్కము-తురీయరంగము.

పర్ణశాలలో వివాహ వేదిక.

[ప్రవేశము: ద్యుమత్సేనుఁడు, అశ్వపతి (పీఁటపై)
చిత్రాశ్వుఁడు, ఋషులు].

ఋషులు—(మంత్రములు చదువుచుందురు)

(సౌనందా మాళవులిద్దరు సావిత్రిం బిలుచుకొని వత్తురు).

మాళవి—(సావిత్రిం జిత్రాశ్వు దక్షిణభాగమున నొకపీటపైఁ గూరుచుండఁబెట్టును. మంత్ర పఠనము జరుగును.)

అశ్వపతి, మాళవి—(సావిత్రిని జమచేసులతోనంటి)

సీ. వయశీలురారా సౌనందాద్యుమత్సేను
లార మావియ్యము వారలార
సావిత్రి దేవి మహావరంబునఁబుట్టి
యొనఁగు సావిత్రి మా యేకపుత్రి
ననురాగమునఁ బదునాలేండ్లు పెంచిమీ
తనయునకొసఁగితిమనఘులార
మీకప్పగించెద మాకన్నె నేఁడు మా
తనయగాదింక మీ తనయగాని

(సావిత్రిని వారియొడిలో నుంచి)

తే. గీ. ముందు వెనుక తెలియంగని ముద్దరాలు
ఆలతకోర్వని సుకవాసి యలసురాలు
కనఁబు లేకల్లనల్లనఁబనులు నేర్పి
కరుణఁ బాలింపుఁడో దయాభరణులార

ద్యుమ—రాజచంద్రా! మీరింత చెప్పవలయునా? మాతనయకంటె నింకింతెక్కుడు గాఁజూచుకొందుము.

సానంద } ద్యుమ }

సీ. ఘనశత్రు దుష్కృత్యములఁ జిక్కులంగుచు పోలిసి
సిరిసంగతియడంగ సరకుగొనక
తులలేనివలపూని మలయమ్మలలరఁ గను
కలిమిఁగన్నపోలంతి లలినొసంగి
దయమానిలయమానతేమమానసఖ్యాతి
శయమూన వియ్యమునలుప్పువాని
నయనసావిత్రి మానయస్మమనయుతీశ
సనయంబుఁ దనసామిరానసంతసిల్లఁ
(సావిత్రినిఁజూచి)

తే. గీ. దమ్మరావమ్మ మాయమ్మయన్నమిన్న
నిన్నునోచమైతిమికాంచగన్నులారఁ
చెట్టపట్టితి మాపట్టిదిట్టవౌచు
గట్టుపట్టిచేపట్టు సిబొట్టుఁగాచు.

1వ ఋషి—ఇంక వేళయయినది. లగ్నముసమీపించినది. (రంగము నందున్నవారందఱు నూరక పెండ్లి సంవిధానములు సేయుదురు).

1వ ఋషి—సుమంగలీరియం వధూరిమాగ్ం సమేతపశ్యత!
సౌభాగ్యమస్యైదత్వాయథాస్తం విపరేతన ॥

2వ ఋషి—దేవీంవాచమ జనయంతదేవాః। తాంవిశ్వరూపాః పశవోవదంతి।
సానోమంద్రేషమూర్జందుహానాధేనుర్వాగస్మానుపసుష్టుతైతు ॥

3వ ఋషి—ధృవంతేరాజావరుణో-ధృవందేవో బృహస్పతిః।
ధృవంత ఇంద్రశ్చాగ్నిశ్చరాష్ట్రంధారయతాంధ్రువం ॥

అశ్వపతి } మాళవి } (యిరువురులేచి సావిత్రింబిలుచుకొని)

కన్యాంకనకసంపన్నాం-కనకాభరణైర్యుతాం।
దాస్యామి విష్ణవే తుభ్యం-బ్రహ్మలోకజిగీషయా।
కన్యేమమాగ్రతోభూయాః-కన్యేమేదేవి పార్శ్వయోః।
కన్యేమేసర్వతోభూయాః-త్వద్దానాన్మోక్షమాప్నుయాం।
విశ్వంభరః సర్వభూత-సాక్షిణస్సర్వదేవతాః।
ఇమాం కన్యాంప్రదాస్యామి-పితౄణాం తారణాయవై

కన్యాంసాలంకృతాంసాధ్వీం-సుశీలాయసధీమతే ।
ప్రయతోహంప్రయచ్ఛామి-సర్వకామార్థ సిద్ధయే ।
శ్రీమన్నారాయణ స్వరూపాయ-శ్రీమద్ద్యుమత్సేనపుత్రాయ ।
చిత్రాశ్వాయ ఇమాంలక్ష్మీ-స్వరూపాంతుభ్యంప్రజా ।
నాహంస్తుకామఃప్రతిపాదయామీతి-తుభ్యమహం సంప్రదదేనమమ ॥

(అని సత్యవంతునికి ధారపోయును.)

చిత్రా —దేవస్యత్వాసవితుప్రసవే శ్వినోర్బాహుభ్యాం పూష్ణోహస్తాభ్యాం ప్రతిగృహ్ణే ॥ (అని గ్రహించును).

3వ ఋషి—ఇంక నలుగులు హారతులు కానిండు.

1వ ఋషి—విశేషముగా ముత్తయిదువులు లేరె?

సంమా—నేనుండలేదా? పెద్దముత్తైదువను. (మాళవి. సానందలు హారతి పళ్లెరములు పట్టుకొని అందఱు పాటఁబాడుదురు),

అనుబంధము 23.

—() ద్వితీయాఙ్కము సమాప్తము ()—



శ్రీ

సావిత్రీచిత్రాశ్వ నాటకము

తృతీయాఙ్కము-ప్రథమరంగము.

పర్ణశాలముందఱి స్థలము.

[ప్రవేశము: చిత్రాశ్వుఁడు, సావిత్రి (నడచుచు).]

చిత్రా— అలివేణీ! చూచితివా? ఇప్పుడీవనంబున మనకగపడు మృగములఁ గనుము. ఎంతో సంతుష్టి బొందియున్నాము. ఇదియంతయును నాగరికతయను పంజరములచేఁ జిక్కిన యెఱుకలేని మానవులు సుఖదుఃఖంబుల తారతమ్యము నెఱుఁగలేక యెంచెదరుగాక, గగనోన్నతములగు సౌధసీమలయందు బంగారుచెంగట మణిభూషణములు పట్టువలువలుధరించి యనుభవించుచు విహరించుట కన్నను, ఇరవులేక యడవులలో నెల్లవేళల వర్షాతపములకు జడియక నెమ్మదిగ వసించుచు యుండు నాటవికునకు నించుకైన భేదములేదని తోఁచుచున్నదిగదా!

సావి— ప్రాణుల కలవాటు పడినట్లంతయు, దానినే సంతుష్టికరముగ నెంచును. సంతుష్టియే సుఖమునకు మూలము.

చిత్రా— ఇదిచూచితివా? ఈపక్షులేవియో కడుదుఃఖమునఁ బొందుచున్నవి.

సావి— ఇవి చక్రవాక దంపతులుగదా!

చిత్రా— మఱియేమిట్లున్నవి?

సావి— సాయంకాలమయినందున దీనభావముఁ బొందినవి!

చిత్రా— ఆహా! అప్పుడే సాయంసమయమాయెనా! చూడుమా!

మ. ద్యుమణిశ్రీచరమాద్రిఁ గ్రుంగ ఖగసందోహంబు మ్రోలిముఖ్యాళి నా
దమియై శ్రేణులుదీరి పాఱఁగడు సాంద్రంబయ్యెఁ దోయాహం
బుమహోదగ్ర మృగార్భటమ్ములడఁగెన్ బ్రోఁగ స్థవాంభాపస
మ్మమితంబయ్యెను జేగఁ జూగు వనకాంతాక్రందసంబోయనన్

సీ. వేసవిమిన్నుల వెల్గు వెన్నెలసంతసలంతి
 చలివానచల్లనగు కంబళమసంగ
 నునుసయ్యగోల్వసనముయామంతే పేర్చిన
 కాంబన తుంగసీకదంబ మునుగ
 హరిపరిగోష్ఠిస ప్రస్థానస్నదానకలిసి
 స్వర్గదానఘల్యాణ కేతనమనసంగ
 నల్లిగుబ్బలుల సీసీచిలుప తోని బాలం
 బొప్పయుఁ జేరఁబట్టిపొందిన నుసనసఁగ
తే. గీ. నింగిఁగాంగు నుబ్బులిలకుసిగ్గద్రావ
 నెలమింటుల రేఁగి పుగిపిస్సి నిలయఁబొక్క
 సన్నసమొసర్చు బర్హిణ సాంధమునఁగఁ
 వనుమునసాగఁదనికొనుచు వచ్చికడల.

సావిత్రీ! నీ సాంగత్యంబున దినమొక నిమిషముగాఁ బనుమన్నదిగదా?

సావి — ఆహా! అప్పుడే యెంత కాలము గానున్నది?

చిత్రా — తరుణీ! అప్పుడును నాకొక యద్భుతము గలిగించుచున్నది. నీవు మీతండ్రి మొదలగువారితోఁ దపోవనమునకు వచ్చిన దినము నేను తిరసంబోధనచేఁ దపించుచు నాచెట్టునీడను నిద్రించుచుంటినిగదా. నా మిత్రుఁడు సుమాలి యను బ్రాహ్మణకుమారుని వెంట వచ్చి యిచ్చట వేడుకఁజేసికొనుచుండెను.

సావి — అయ్యో! ఆసుమాలి నలవన్నను విడచి సాల్వపురమునకుఁ బోయియున్నాఁడే. అతని కంటబడినపుడు కలిగెనో?

చిత్రా — సావిత్రీ! అతఁడెప్పటివలెనే నాసమాధుఁడు. ప్రశ్నలను సాధించుకొని తీరువచ్చును.

సావి — అప్పుడే పోయి యెన్నిదినములైనదియో గదా!

చిత్రా — ఏమి! — ఒక సంవత్సరమైనను గాలేదు. మనవివాహమైన మూఁడుదినములకుఁ బోయెను. వివాహమయి నేఁటికెన్నిదినములగదా? దేవుద్వాదశికి సంవత్సరము కాఁగలదు. ఆహా! సావిత్రీ! ఏమిట్లులికిపడితివి?

సావి — ప్రాణకాంతా! మరేమియు లేదు. ఏదోయొకటి జ్ఞాపకమునకు వచ్చిన భయము కలిగెను.

చిత్రా — ఏమి జ్ఞాపకము వచ్చెను.

సావి — ఇప్పుడేమియు లేదు.

(లోపల ..సత్యవంతా'')

చిత్రా—వచ్చితిని. మాతండ్రి పిలుచుచున్నట్లున్నది. పోయివచ్చెదను. (నిష్క్ర.-9)

అనుబంధము 24.

సావి—అకటా! నాప్రాణనాథుని సాంగత్యముననుండి యంతయు మఱచియుంటిని గదా! ఇప్పుడు చెప్పనలవిగానిభీతి నామదికిఁ గలుగుచున్నది. ఆనాఁడు నారదుఁడు నాకాంతుని వివాహమయిన సంవత్సరమునకు మృతిగలుగువిధ మున్నట్లు గదా చెప్పెను? నేఁటికి నాల్గుదినములు తక్కువగా సంవత్సరము కావచ్చెను. నేనేమిచేయుదు? ఎందుఁజొత్తును? ఇఁక నాల్గుదినములకు నాకీమిగుల వలసి యున్నదో కదా! అయ్యో! నేనింకెక్కడికిఁబోదును? (అనిలేచి తిరిగి కూర్చొని లేచి) నిప్పుద్రొక్కిన చందమున నాకాళ్ళెంతయు నిలువకున్నదిగదా! ఏమియుఁ దోఁపకున్నది ఇఁక నేనేమి చేయఁగలను. నారదఋషి యానతిచ్చినరీతిగ ఈ నాల్గుదినములు శుద్ధోపవాసముచేసి తదుపదేశిత మంత్రము పునశ్చరణసేయుదును. పిదప దైవమున్నాఁడు.

కం॥ వరనారద నుడువులలీ
లరమఱఁ గోలుపడ నాకిలఁ బ్రాణముదు
ర్భరమునను గావదిక్కా
లురవేలుపులగిరిజఁ బలుమఱుఁ దలంతుఁ ॥

(నిష్క్ర-9.)



ద్వితీయాఙ్కము-ద్వితీయరంగము.



సంయమనీపురి యమునికొలువు.

[ప్రవేశము: యమదూతలు, చిత్రగుప్తుఁడు, యముఁడు.]

అనుబంధము 25.

యమ—చిత్రగుప్తా! ఈప్రాణియేపాతకము చేసియున్నాఁడు?

చిత్ర—రాజా! ఇతని పాపములపరిమితములు-హాస్యమునకైన నిజము చెప్పినవాఁడు కాఁడు-కలలోనైన శివచింతచేయలేఁడు-బ్రాహ్మణుఁడైయుండి మద్యమాంసములఁ బాలు వెన్నలవలెఁ జూచుచు వచ్చినాఁడు. సాధు దూషణమున్ను నితనిశరీరముతోఁ బుట్టినవి-పూర్వజన్మ సుకృతపుణ్యమునఁ దగినంత గొప్ప యధికారము గలిగి యందు మనుజ జీవరాసుల క్షేమమునించు కైన యోచింపక లంచములుగొని జనక్షేమమునకు భంగము కలిగించుచు వచ్చినాఁడు. ఇది గాక మహాకాముఁడై—

యమ—చిత్రగుప్తా! ఇవివల్లించి యేమిప్రయోజనము మొదట ఘోరమయిన పాతకమేదో దానిఁజెప్పుము. దానికి దండనవిధించి పిదప నితరములు విచారింతము.

(నెపథ్యమున „వాసుదేవా! నారాయణా! దామోదరా! హరే”)

[ప్రవేశము: సేనకుఁడు.]

సేన—సర్మ రాజా! ద్వారమున నారదఋషులువచ్చి కాచియున్నారు.

యమ—కొంచెము తాళుమనుము. ఏదవిచారమున నున్నాను.

చిత్ర—ప్రభో! ఈజీవుని పాతకములలో నిదిఘోర మిదికాదని చెప్పుటకు సాధ్యము కాకున్నది.

యమ—అయిన నేదయిన నొకదాని వచింపుము.

చిత్ర—రాజా! తనయాస్థానమునకువచ్చిన యొక యభియోగమున నుభయులయొద్దను ద్రవ్యముహరించి యుభయుల యిల్లును బాడుచేసినాఁడు.

యమ—దూతలారా! వీని కాలసూత్ర నరకమున నధోముఖముగా నొక సంవత్సరము వ్రేలఁదీయుఁడు. పిదప మరలఁగొనిరండు నిన్నటి జీవులన్నియు నింతతోముగిసెనా.

చిత్ర—నేఁడు తొలిజామునుండి వచ్చిన జీవులున్నవి.

యమ—పిలిపింపుము.

చిత్ర—శంఖా! నేఁడు వచ్చినజీవులఁ గొనిరమ్ము.

యమ—కింకరా! నారదులఁ బిలువుము.

[ప్రవేశము: నారదుఁడు.]

అనుబంధము 26.

యమ—(సింహాసనము దిగి) నారదా! నేఁడేమి బహుదూరము వచ్చియున్నావు.

నార—కొన్ని సంగతులు నీవలన నెఱుఁగఁగోరి వచ్చియున్నాను.

యమ—సర్వవిదుఁడవైన నీకుఁ దెలియని విషయమున్నదా?

నార—జీవులపై నీశాసన మమోఘముగదా! అయినను ఏజీవముఁగాని నీవు హరింపక విడువవచ్చునా?

యమ—నారదా! ఆస్వాతంత్ర్యము నాకెక్కడిది?

నార—జీవము హరించిన పిదప మరల జీవదానముచేయు స్వాతంత్ర్యము నీకుఁగలదా?

యమ—అదియు నాకులేదు. అయినను, సురజ్యేష్ఠుఁడగు బ్రహ్మ నన్ను యథాకారమున నియమించుచో నట్టి జీవదాన సామర్థ్యమొక్కటైన నొకస్థానము కలుగఁజేయ ననుగ్రహించినాఁడు.

నార—ఆస్వాతంత్ర్యమును నీవెప్పుడైనను వినియోగము చేసియున్నావా?

యమ—నారదా! జీవకోటుల పుణ్యపాపవిచారమునఁ గడుఁ బరికించుఁగాని న్యాయరీతి నవలంబించి యుండఁగా నాకట్టి పక్షపాతముగలుగుట కాస్పద మెక్కడిది? ఇది యంతయు నిప్పుడేల?

నార—సాళ్వరాజగు ద్యుమత్సేనుని కుమారుఁడు చిత్రాశ్వుఁడను వాఁడు—

చిత్ర—రాజా! ఆపేరిప్పుడే నాపుస్తకమునఁ గన్పించుచున్నది.

నార—ఎందుకు?

చిత్ర—ఈసాయంకాలమున కొనితెమ్మని కోవలసియున్నది. దూతలఁ బంపుదునా?

యమ—ఆ చిత్రాశ్వుని విషయమేమి?

నార—ధర్మరాజా! నేను నిన్నొక్కటి వేఁడుకొనెదను. ఎన్నఁడుగాని నిన్నొకకార్యమునకుఁగాని వేఁడలేదుసుమా?

యమ—అదియేమి?

నార—ఆచిత్రాశ్వునిభార్య సావిత్రి లోకవందిత పాతివ్రత్య విఖ్యాత. ఆమెపై నాకు మిక్కిలి యక్కటికము గలిగినది. నీవెట్లయిన ననుగ్రహించి యామెకుఁ బతిదానము సేయవలయు.

యమ—నారదా! ఇదేమడిగితివి?

అనుబంధము 27.

చ॥ సురసముని సంవెఱుంగవలె శోధితపాపవివేచనాధృతి
న్నిగరితేసు దండసంభారంగ నేనుమునేనిటనిల్పుటెల్లమా
యముగా నహింధనస్థ శాస్త్రి నిపనోనయాహ్వవిదిజ్ఞలోద్ధరే
సెకలిగినామిత్ర నోటునను వీటికేడి సేయనిదే నమస్కృతుల్॥

ఈ కార్య మొనర్చి చనిపోవుచుం గాంధారులను.

నార — కరుణించితివి యమ్లోకాన నీ కార్యముం జేయుమలయు.

యమ — మీరు సమస్త లోకములను ఆక్షికముగా యుండు వత్సపాతమును నా కెన్నటిని గలుగదు.

నార — కరుణతో నిట్టి ధర్మమును కడకు ధర్మముగదా ?

యమ — చిత్రగుప్తా ! ఇప్పుడెన్ని జీవులు తేబడినవి ?

చిత్ర — ఎనిమిదివేల యేడువందలనాలుగు

నార — ధర్మరాజా ! నిను వేడి—

యమ — మఱి యెనిక దినాకు రానిమ్ము

నార — ధర్మరాజా!

యమ — చిత్రగుప్తా ! ఈ సాయంకాలమున కింకెన్ని జీవులు రావలసియున్నవి!

నార — శమనా!

యమ — ప్రత్యేకముగ వారిని తోడ్కొనిరమ్ము

నార — కృతాంతా ! నేను పోయివత్తునా ?

యమ — చిత్రగుప్తా ! ఇప్పుడే వచ్చెదను. నారదా ! అభివాదనము. (నిష్క్ర—)

నార — అహో ! ఎంత శాంతిస్వభావము యమునికి? ఇతఁడు నాకొనర్చిన యవమతికి శపింతుం
గాని — ఏటికి ?

(యవనికపడును)



తృతీయాఙ్కము-తృతీయరంగము.

సత్యలోకము బ్రహ్మసభ.

[ప్రవేశము: బ్రహ్మ, ఋషులు, నారదుఁడు.]

అనుబంధము 28.

బ్రహ్మ—తనయా! నారదా! ఇందుకు నేనేమిచేయఁగలను.

నార—జనకా! ఎట్లయినఁ గరుణింపవలయు. చిన్నతనమునుండి యింతవఱకు సుకృతముగల పతివ్రతను లోకమున నత్యధికమైన ఖ్యాతినిలుపఁగనున్న నేనిట్లు ప్రాధేయపడుచున్నాను! జగత్కర్తవగు నీకసాధ్యమేదికలదు ?

బ్రహ్మ—పుత్రా ! ఇతరుల యధికారగౌరవమున కొఱఁతఁ గలుగునట్లు నేమియుఁ జేయఁగ వచ్చునా ?

నార—తండ్రీ! ఇదేటిమాట! మార్కండేయునకై శివుఁడంతకు నగ్గలమైన దండనఁ జేసి యముని యుక్కడంపలేదా ?

బ్రహ్మ—నారదా! నీవేమటియొకసారి యమునినుద్బోధించి —

నార—జనకా! నావలనఁగాదు. అతఁడొనర్చిన యవమతికి నేను శపింపఁదలఁచియుంటిని. ఏమో పోనిచ్చితిని, ఇదిమాత్రము నీవు చక్కఁజేయక తప్పదు.

బ్రహ్మ—సనందనా! ఏమ సేయవచ్చును.

నార—జనకా! సంకల్పమాత్రమున జగత్సృష్టి యొనర్చు నీకగోచరమగు విషయము మున్నదా! ఆయమునియందు నీవే కరుణారసమును జనింపఁజేసినఁ జాలుఁగదా!

బ్రహ్మ—నీమాటనిక్కము ఇప్పుడే యధికశక్తిచే నిందుకొఱకను సృజించెద. కరుణా!——

[ప్రవేశము: కరుణ (స్త్రీరూపమున).]

అనుబంధము 29.

కరుణ—కం॥ వనజాసన ధాతనినుఁ
గొనియాడఁగ నలవియే మగువనాచేఁగా
నొనరకార్యం బెద్దో
పనిఁబంపుమి దెప్పనివిందుఁ బావనచరితా.

బ్రహ్మ——కరుణా! ఇదివరకున్న శాఖోపశాఖలుగా నేర్పడి సర్వప్రాణి మానసములనింతింతగానున్న నిన్ను నేఁడొక యాకారముగా సృజించియున్నాను. నీవలన నొకపని కావలసియున్నది. యెఱుంగుదువుగదా!

కరుణ——తాతా! ఇట్లు నీ వడిగిన నే నేమి చెప్పఁగలను.

బ్రహ్మ——లోకమునందున్న సర్వదుఃఖములఁ బాపుటకు నీవేకదా కారణభూతవు. ప్రాణి మానసములందుండి నీవు నెలకొనిన నాఁటినుండి సర్వజనులకు నుపకారము నరింపించుచుంటివి గదా! సత్పురుషులకును బ్రహ్మోపదేశమునకు నీవుగదా గురుభూతవు. నీసాన్నిధ్యము లేనిచో నిష్కాములగు యోగీశ్వరు ప్రయత్నములైనఁ జేయఁగలరా? లోకమున నున్న రోగులను, బిచ్చగాండ్రను, పంగువులను దేహమౌఢ్యాదిపీడితు లందఱను నీవుగదా సంరక్షించుచున్నావు? నీవు ప్రవేశించిన నెట్టిజాతి గుండెనుగాని వెన్న వలెఁ గరఁగిపోవలదా? సన్మార్గమున సంచరింపఁగోరు న్యాయాధిపతులందఱు నిన్నుఁగదా యాశ్రయింపవలయు. రసాల సుసాల నవనవ ప్రవాళ కమనీయ కోమలవసంతవన, శ్యామల, శీతాచల, రాకాధిప, లోకాధిప, కరిచందన, హరి నందన, కోయిలల పాటలు తుమ్మెదల ఝంకృతుల జిమ్ము పూలపొదల చిలుకల పలుకుల సలసిన కలికి చెలువముల రాణివగు నిన్ను నగని నమస్కరింపని వారెవ్వరు? ఇతర విషయములనెల్ల విస్మరించునట్లు చేయఁగలిగిన యొంటి యోగమహిమమాత్రముగలిగియుండుటఁజేసి సద్గుణముల కాలవాలవు కాదా? అట్టి సౌందర్యమును నీవు దేవలోకమున కెక్కింపలేవు? స్వర్గ సౌఖ్యములను బొందఁగోరు మానవుల కిల్లదివ్యలోక నిశ్రేణివి నీవేగదా? శక్తిగల ప్రాణుల మానసముల నీప్రమాత్రముచే నిండియున్న లోకమున నెట్టిదుఃఖములును గలుగవలదు. కలిగినను అవి దుఃఖములనిపించవు. నిన్ను పోషించిన వారి కందఱికిని సర్వసామ్యమును గలిగింతువుగదా? నిను గొనియాడఁదరమా? మానవులను మానవత్వమునఁ గలిగించునది భూతదయయే. అట్టిభూతదయకు నీవే కారణమవు. సద్గుణములని యెవి యెంచఁబడుచున్నవో వానికన్నిటికి నీవే మూలమవు. నీసాక్షాత్కారముగలిగిన వాఁడు నేయు సత్కార్యములవల్లను దాతృప్రతిగ్రహీతృల నుభయులను నలరింపఁజేయుచున్నావుగదా?

కరుణ——తాతా! నీవు నన్నింత ప్రశంసచేయవలయునా? ఇప్పుడు నా కాజ్ఞయేదికలదో యానతిమ్ము.

బ్రహ్మ——అహో! నిను స్తోత్రము చేయుట నీవిచ్ఛయింపవు. ఇది నీయందుఁగల నైజగుణము కావున నేను చేయు నెన్నిక నీకంతరుచికరము గాకుండినందుకు సంతసించెదను. ఈ నాపుత్రుఁడు నారదుఁడొకపనికై నన్నాశ్రయించిన నిన్ను సృజించితిని. మంచుకైనఁ బతివ్రతామణియగు నీ సావిత్రి ననాథను గావుమని జగమునంతయుఁ బొగడుగన్న యాసుశీలయందు నీవవతరించి యీనారదుఁడు విన్నవించు కార్య మొనర్పవలయు.

కరుణ — విధాతా! నేనవశ్యము చేయుదును. సంకల్పమాత్రమున లోకసృష్టినొనర్చు నీవు నన్ను సృజించి నాయందు వజ్రమువంటి మానసమునయితేము నేను దానిఁ గరగించునట్టి శక్తినిచ్చియుండ నేనాకార్యము చేయుచున్న సమయములో నామాహాత్మ్యమేమున్నది? అంతయు నీప్రభావమేకదా!

అనుబంధము 30.

(యవనిక దిగఁజాఱును)



తృతీయాంకము-చతుర్థరంగము.

అ. పే. సి.

[ప్రవేశము: సత్యసంధుఁడు]

అనుబంధము 31.

సత్య— ఆఁకలిచే [illegible] ప్రాణములు పోవుచున్నవి. మూఁడుదినములనుండి శుద్ధోపవాసముచేసి నేఁడెవరిని [illegible] యాచింపఁబోవుచున్నది. ఆ ప్రమాణములు నెంతో బలిమాలిరి. నేనెంతో చెప్పితిని. [illegible] సత్యవ్రతమునకేమి కొఱఁతయా చెప్పుచున్నది. ఆ ప్రమాణముల శుశ్రూష [illegible] నా [illegible] క్లేశముగనుపడెను. ఈనాఁ [illegible] వెఱపట్టిన చందముఁ [illegible] నాలుగు నాళ్ళకొకసారి [illegible] నేనెందుకుఁ [illegible] నాతోఁ [illegible] చున్నది. నా [illegible] నేఁటికి సంవత్సర మాయెఁగదా? [illegible] చూడలేను. ఈ [illegible] ఇప్పుడు నా కేటికో మనమునఁ గళ వళము పుట్టుచున్నది. ఏమియుఁ దోఁచకున్నది. లోకమంతయుఁ బాపయియున్న [illegible] శరీరమంతయు గంపించుచున్నది.

అనుబంధము 31 a.

ఇప్పుడు [illegible] ఉన్మాదమువలెఁ [illegible] మాసిపోయినంత్రమున [illegible] ఇదియేమి నా [illegible] శరీరము కొనరాక యున్నది. కన్నులు [illegible] మున్నవి. [illegible] యున్నది. (చెవిలో వ్రేలిడి) [illegible] వినరాలేదు. ఏమిది? [illegible] ములన్నియు నున్నట్లుండి [illegible] అయ్యో! ఇఁక నా తలిదండ్రులను నా నిడుపలెన నవరతము [illegible] నెవరు పోషింతువారు? ఊరక నేనేల [illegible] చున్నాను? ఇవియన్నియు [illegible] కొనుట కేననేమి కారణము? ఎట్టి [illegible] గాని లేదు. అహా! ప్రాణులకు మరణభీతియెట్టిది? ఎట్టి ధీరులను దల్లడిల్లఁ జేయుఁగదా! అధికమగు మనోధైర్యము పెంపున మృతియన్న నించుకయిన [illegible] యాచించ్రశ్చుని [illegible] యిట్లయిన నింకేమనవలయు? ప్రాణులారా!

మానవుఁడు పుట్టియుండుట యెచ్చటఁగాని చావునను భయమేలయని విచారప్పుడప్పు డనుకొందురు కాఁబోలు. అనుకొనుటమాత్రమే కాక కాలమాసన్నమైనప్పు డీధైర్యమంతయు నెక్కడికో పోవునుగదా! కావున నెవ్వఁడుగాని మరణాపాయమును జూచుకొనక మూఢగుణమున నిర్భయత్వమున నిర్భయముండినంత సుఖింపఁజాలరు. (లేవఁబోయి) ఆహా! యేమిది లేవఁజాలకున్నాను? ఆ కామినీమణి తను విడిచి పోవలదని నాతోఁజెప్పినమాట సరకుసేయక పోనిచ్చినందులకు నేయుండునా నాకిప్రాప్తికలుగఁబోవుచున్నది? నాకు నేఁడే కష్టగతులబ్బె. ఎవరది? అయ్యో! సావిత్రి యిక్కడికేవచ్చెఁగదా?

[ప్రవేశము: సావిత్రి]

తరుణీ! ఇక్కడికేలవచ్చితివి. ఏటికిట్లు మూర్ఖభావంబున నినాలుగుదినములనుండి యుపోషవాసము చేసియున్నావు! నేఁడేల కొంచెపఱచి మనసున నెమ్మదిలేనిదానవై సంచలించుచున్నావు? మిక్కిలి దీనవై కగదుచున్నావు? ఇట్టి తపయింపుట నీకుఁ దగునా?

అనుబంధము 32.

శా. రోలంబాలక నీముఖాబ్జముపై యుగ్రాగ్నికీవాడొందెనీ
లీలన్ జూడవిషాదభంగిగమనోలీసంబుఁ జాటించుఁగా
జాలింజెందుకతంబదేమొ యునివానసమ్ముగ్గడింపంగనే
లాలాంపట్యముదేలనింబెఱమ్మినుని శ్రాంతమేనుండఁగన్॥

రమణీ! నాతలిదండ్రులను విడచి యేలవచ్చితి?

సావి — వారి శుశ్రూషనంతయుఁ జేసియే వారియనుమతిఁబొందివచ్చియున్నాను.

చిత్రా — కామినీ! నీతోఁజెప్పక వచ్చినందుకు నన్ను క్షమింపుము. అమ్మిచ్చింతకు ఫలము నయితము నేనప్పుడే పొందితిని. నామనసంత యుంగళవళమై లోకమంతయు మునిఁగినట్టె మహావేదనంబు నాకుఁగలిగెను. ఇంటియోర్వఁజాలక పర్ణశాలకు రావలెనని యుండఁగా నీవేవచ్చితివి.

సావి — అయిన శీఘ్రముగాఁ బర్ణశాలకుఁబోవుదము. సాయంకాలమగుచున్నది.

చిత్రా — పోవుదము. (లేచి-పడిఁకి-కూర్చొని) ఆహా! కాంతామణీ! ఏమిది? నా శరీరమంతయుఁ గంపమొందఁగా లేఁజాలకున్నాను. నామెడ నిలువకున్నది. గడియసేపునకుముందు సింహసత్త్వుఁడనై యున్న నేనిప్పుడెంత హీనసత్త్వుఁడనై యున్నాను. అకటా! తలయంతయుఁ దిరుగుచున్నది. కొంచెము పండుకొందును. (సావిత్రియంకమునఁ బండుకొని) అలివేణీ! యీసంకటము నేనెట్లు భరింతును? అకటా! ఎన్నఁడు నేనెఱుఁగనుమా?

[ప్రవేశము: యమదూతలు.]

సావి—అహో! నాకింకను గతి?

[ప్రవేశము: యముఁడు, దూతలు.]

యమ—ఇదే నాశ్చర్యము!

దూత—సర్వజ్ఞ [illegible]! ఏమి చెప్పుదుము? ఎట్టి ప్రయత్నముల నైన మే లీల గ్రహించు మాకు వాని గొనిపోవుటకుఁ [illegible] పోలేక పోతిమి.

యమ—[illegible] [illegible]. (అని చిత్రగుప్తుని యొద్దకు పోవుదురు).

చిత్ర—[illegible]! [illegible] [illegible]! ([illegible]).

సావి—(లేచి) [illegible]! [illegible] వచ్చియున్న నీ వెవరవు?

యమ—(ఆశ్చర్యమున) తరుణీమణీ! [illegible] మర్త్యులకు. ఎవరికినిఁ గోచరింప [illegible] [illegible]. [illegible]. [illegible] సత్యవంతుని ప్రాణాపహరణార్థమై వచ్చి యున్నాను.

అనుబంధము 23.

సావి—ఉ. సన్నుతులొందినట్టి వివాహపయోధి మునింగియా [illegible]
సన్నుతులైనవాని [illegible] నిజనాథుని [illegible] జేసి కావవే
[illegible] [illegible] [illegible] కొలుపోయిన
[illegible] [illegible] మూసిన చిత్రలేఖయా॥

[illegible]! సర్వజ్ఞరాజా! [illegible] [illegible] [illegible].

యమ—తరుణీ! [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] తెరంపఁజాలరు. [illegible]. (సత్యవంతుని [illegible]) [illegible]! ఈజీవము నొంగొని [illegible]. ([illegible] [illegible]) (వెనుకనువచ్చి) తరుణీమణీ! నా వెంట [illegible]. [illegible].

సావి—సర్వజ్ఞరాజా! నీవు [illegible] [illegible] [illegible]. నాగతి [illegible] [illegible]. ([illegible]).

యమ—

అనుబంధము 24.

శా. బాలా [illegible] [illegible] [illegible] కేలను
[illegible] తాపమాత్మ [illegible] విశ్రాంతచిత్తోన్నతిన్
[illegible] [illegible] [illegible] వాగ్వాదముల్
[illegible] [illegible] నిష్ఫలముల్లంఘింప శాతోదరీ॥

కమలాక్షీ! నీవింక [illegible] [illegible] [illegible].

సావి—కృతాంతా! పతియున్న చోటికిఁ బోవక సతియెందు పోటికిఁబోవును? నేను వచ్చి యేమిప్రయోజనమని యేల యందువు? అన్నిమార్గములను సన్మార్గముగదా శ్రేష్ఠము. అట్టిసన్మార్గమునను సత్పురుషులే పూనుదురు. ధర్మాధిదేవతా సాక్షాత్కారముని నిన్ను దర్శించుకొన్నపిదప నాకు శుభముగలుగక పోవునా!

అనుబంధము 35.

కం. నాతి, పతివెనుకఁ జనఁగ
సతియొకనేనిఁక నటకేఁగఁగలనే విభుసూ
నితిరమ్ముగ నినుఁబోలిన
పూతచరిత్రులఁగని సంతోషంబునఁ గుశుభంబుల్ ॥

యమ—(స్వ) ఏమిది! ఎన్నఁడులేని శంకి నాకిప్పుడు గొంచెముకొంచెము కలుగుచున్నది? (ప్ర) అబలా! నీసౌభాగ్యమునకు సంతసించితిని. నీపతిప్రాణముదక్క నేదైనను వరమడుగుము ఇచ్చెదను.

సావి—సంయమనీశా! నాపతివిడిచి నాకు వేఱెకోరిక కలుగునా? అయినను మహా మహులకైన నీవు వరమిత్తునన్న మానరాదు. నాయత్తమామలు రాజ్యభ్రష్టులై యంధులై యరణ్యమున నుఖించుచున్నారు. వారికిప్పటివలె కన్నులను, రాజ్యమును గలుగునట్లను గ్రహింపుము.

యమ—మగువా! ఇచ్చితిని. ఇంక మగిడిపొమ్ము. (కొలికిఁబోయినపిమ్మట) ఓరిగనా మణీ! ఏల నామాటవినకున్నావు? (అగ్గరయేఱు కొన్పించుచును) సామమా! ఇది వైతరణీనది? దీనిదాఁటి రాఁజాలవు.

సావి—పరేతనాయకా! నేనేమిచేయుదును? నాప్రాణకాంతునిఁబాసి మనుపఁజాలను. దీనిని దాఁటలేకున్న నిందే దహింపఁబడుదును.

(యముఁడును దాఁటును సావిత్రియు దాఁటును).

యమ—ఔరా! యీతన్వి మహిమ మద్భుతముగానున్నది. రమణీమణీ! కాలగతి నెవ్వరు తప్పింపఁగలరు. ఇంక నీపతిప్రాణముయాతనాశరీరమున నెలకొల్పఁబడును. నీ వేమిచేసినను రాఁజాలవు.

సావి—దేవోత్తమా! ధర్మదేవతవగు నీవెఱుంగని ధర్మములున్నవా? దీనరక్షణము ధర్మాత్ములు చేయకుందురా! నాపాపవిశేషంబున నీవుఁగరుణఁజూపకుండినను గాక దేవతాతిలకుఁడవై జగధీశుఁడవై, ధర్మపాలుఁడవైన, నీకసాధ్యమేదికలదు?

అనుబంధము 25.

మ. ఘనసింహాసన ఘనసువర్ణమయముల్ నారంభభూనుతనేతవాదుగా
[illegible] శాస్త్రనామహితమై స్వర్గము బాధ్యపుల్ [illegible] బాపికా
[illegible] నిరోధముఁ దక్కటుఁ దీర్పఁగ వేఁడునోర్పుచేఁ
[illegible] పట్టఁ గృతాంతపాడియే ॥

యమ — కాంతామణీ! నీవు నాప్రశ్నలకు నాయంతరంగమంతయు సమ్మోదము వహించినది.

అనుబంధము 87.

ఉ. సొమ్ములివి నీపదస్నాగణి మేదినిపైఁ గెడి వాలుగంట్లమేల్
[illegible] నీప్రశ్నములు ప్రసన్నపతిభక్తి పెంపునన్
[illegible] నగనిందయు వెద్దియొ మానినీమణీ
[illegible] ప్రియుని ప్రాణముఁదక్కసమర్థవైఖరిన్ ॥

నీపతి ప్రాణముతక్క - నిలుగడమైన వరము వేఁడుము ఇచ్చెదను.

సావి — మహారాజా! వరము లిచ్చినను నేను గావలసినది. నాతండ్రి పుత్రసంతానములేక-

యమ — నాకిట్టివి కోరుటఁ దగదు. ఇంక రావలదు పొమ్ము. (పోయివచ్చి) అమ్మా! నీవిట్టివలె [illegible] ఇది నాపురము. ఎవరికినిఁ బ్రవేశింప సాధ్యము కానిదని యెఱుఁగుము.

సావి — మహా [illegible]! ఎన్నఁటికిని నాపతిని నేను విడిచిపోఁజాలను. వచ్చినంత దూరము వచ్చెదను. ఎక్కడికి సాధ్యమైన నక్కడికే నాయంతము కాఁగలదు.

యమ — [illegible] కింకరా! లోపలికివచ్చి పురీకవాటము మూయుము.

కింకరు — మహారాజా! ఇదేమి చోద్యము! ఎంతబలము వేసిన తలుపు గదలకయున్నది.

యమ — (ఆశ్చర్యముతో తనలో) అహో! పాతివ్రత్యమహిమచే నీలోకంబున సాధ్యము కానిదేది? [illegible] మనుజులు దినప్పటినుండియు నేను దైవాయత్తమో [illegible] బ్రహ్మ నాకొసంగిన స్వాతంత్ర్యము [illegible] బుద్ధికలిగియున్నది. అటుచేయుట పక్షపాత మగునా? [illegible] నారదునితో నటు చేయనని చెప్పియున్నాను గనుకఁ దగదు. (ప్రకా) పతివ్రతా! నీవనింద్యచరిత్రవు. అయినను నేనేమియుఁ జేయఁజాలను. మరలిపొమ్ము.

సావి—యామ్యదిగీశా! నేనెక్కడికిఁబోవుదును. వివాహమైనది మొదలునుపయమమైన మేలుకొన్న వెంటనే నిత్యవ్రతముగా పతిపాదవందనము సూర్యోపాసనము మానక చేయుచున్న నేను మగిడిపోయి యేఁ బెట్లు తాళుదును? పతినితోఁడగొనుము నాకుఁ గానిమ్ము. మఱియు మఱియు నీవు నాకేమియుఁ జేయవలెనని దలచితివేని నా పాపము వలననే కాక నీకుఁ జేయరానిదేదికలదు.

శా. పాపం బొక్కఁడెఱుంగ నీవకటనా పంథాఁగనగా వేసినన్
గాపాడందగదయ్య నావిపులదుఃఖం బాఱనే సంపవే
యాపన్నావన సత్పథంబు సదపాంగా లోకవిఖ్యాతి యై
వాపోవంగన వేడ్కయానె యబలన్ నైనస్వతంత్రోసనే॥

యమ—అహా! నేనింకఁ గాఠిన్యము వహింపఁగాలను. కాంతామణీ! సుమతి సద్భక్తిగల తరుణుల నేనెన్నఁడు నెఱుంగను.

అనుబంధము 38.

శా. కాంతామానసవీథిఁ బొచ్చెఁ గరుణాసంతానముల్ నీ పతివ్రత్యనిష్ఠ
వంతల్మానుమిదిచ్చితీవను గరక ప్రాణేశుఁ బ్రాణంబులన్
శ్రాంతిన్బొందుము కమ్మ నీదుసుచరిత్ర ఖ్యాతిలోకోత్తరా
నంతస్ఫాతిమహద్విభూతికిరవౌ నాచంద్రతారార్కము॥

లోకమునందలి పతివ్రతలను వారందఱును కాలిగోటికిఁ బోలఁగాలరు. నినుఁగని యామిత్యంతము సంతసించితిని. ఇపుడు నీపడుగుటకు ముందే నీపతి ప్రాణదానమిచ్చుచున్నాను. కైకొనుము.

సావి— సీ. వైవస్వతవఱతెశ్వ శురవంశముపగత
నయనోద్ధారణ మొనరఁగసతి
భూతదాక్షిణ్యము పొంగ యామ్యాధీశ
శతపుత్రశాతంబు పితలకొసఁగ
శమననారమణుఁ బ్రాణము మరల్చి మనుగ
విమలాత్మసమవేతశమము దనరె
ధర్మరాజము గుదసర్మలీలాలించిరాట్టుమా
పఁగధర్మ రాజ్యమమరె

తే. గీ. [illegible] తెన్న
[illegible] కడిమీఁదచిక్కుచక్కి
[illegible] సల్పించి[illegible]
[illegible]॥
[illegible]

అనుబంధము 39.

యమ — [illegible]! [illegible] నగరమునుండి జీవముదప్పించి మగల సత్యవంతుని [illegible]. (కింకర — నిష్క్ర[illegible])

సావి — [illegible]! [illegible] ?

యమ — [illegible]! [illegible] రమ్ము.

సావి — [illegible]! [illegible] అయినను నాపతి మఱలఁ [illegible] తెలుసుకొనునో! ఎంతదుఃఖించునో కదా ?

యమ — [illegible] కొంతసేపులోననే యతఁడున్న [illegible] సెక్కిరమ్ము.

సావి — [illegible] నిలఁబడియుండ నేను విమానము నెక్కి [illegible].

యమ — [illegible].

(యమ[illegible] [illegible] వికారమైన ధ్వని వినుపించును)

సావి — [illegible]! [illegible] ?

యమ — [illegible]! [illegible] బాధలుజెందు ప్రాణుల యా[illegible].

సావి — [illegible]! [illegible] వచ్చునా ?

యమ — [illegible].

అనుబంధము 40.

సీ. [illegible] దురితవిమగ్న మానవస
మాజ[illegible]
[illegible] విశ్వాసఘాతుకులు
[illegible]

నసిపత్రమననింపె యెసఁగుఁగన్నెలసన్న్యాస
పశుతుల్యులసిధారఁగాసిసగెలఁ
బ్రబలుంగు భీపాకము బగసెల్పగిలిగా
కుక్కకంపుఁగట్టులనిభసదోష

తే. గీ. హాతిఁబోగులనిందు లంచమూలందిప్రభులఁ
గంటగించుపబులుసుములగా హానికోర్కి
వజ్రకంటకమున నిటాప్రాలువాసు
హింసకులరౌరవమును సేవింపనిపుడు ॥

తరుణీ! ఇది కాలసూత్రమను నరకము. విశ్వాసఘాతుకమొనర్చిన ప్రాణులనందురనీయుచున్నారు చూడుము. అది యసిపత్రమను నరకము. కవ్యాశ్రితమును సేసినవారి నిందు ఖండఖండములుగాఁ గోయుచున్నారు. ఇది సంశోషకము. పరస్త్రీతల్ప గుల నిందు కుక్కకంబంబునఁగట్టి యముఁగులచేఁ ద్రొక్కించుచున్నారు! ఇది వజ్ర కంటకము. అధికారబలంబునలంచములఁగొనిపక్షపాతముసాజనవిరోధము నొనర్చినవారి నిందు తీవ్రకంటకములచేఁ బొడుచుచు మ్రగ్గఁజేయుచున్నారు. ఇది రౌరవ మను నరకము. జంతుహింసఁజేయు నరులనిందుఁబెట్టి యెక్కులచేఁ గఱపించుచున్నారు. ఇదిగనుమా? యంధతామిస్రము. అసత్యవాదుల నస్పృతసాక్షుల నిందు చీఁకటినూతఁబడవైచి క్రాఁగెడు సీసము పోయుచున్నారు. అయిన నాసాధ్వీ! ఇది పూయోదమనునరకము. ఇందు తనపతిఁగాదని యన్యపురుషులఁగలియు సతులు—

సావి—పితృపతీ! నేనిట్టిపాపము విననేలను. ఇట్టి శిక్షలు గలుగఁగా నెట్లుగాను మానవు లిట్లు విఱ్ఱవీగుచున్నారుగదా!

యమ—కామినీమణీ! కొందఱు మానవులకుఁ బర్యాప్తిగాదు తెలియుము. నానావిధమగోపాన మహిమాతిశయముగల యిట్టిశరీరమును సృజించి దానియందధ్రువమగు జ్ఞానంగు జీవునునిచి యెట్టియజ్ఞానులకును మేలు, కీడు, పుణ్యపాపములను తెలియఁగు నట్టులొనర్చిన భగవంతుఁడట్టి మేలుకీళ్ళొనర్చునట్టి ఫలములఁగల్పింపఁడన్న నెట్టిమాట? తరుణీ! ఇదే నాసదనము. ఇందింత విశ్రమింపుము. నాభాగ్యము బంపుమను.

(నిష్క్ర—)

సావి—ఆహా! ఈయమపత్నియగు శ్యామాదేవి సందర్శనముగాఁగల భాగ్యము నెంతని వర్ణింపచ్చును? అయినను నానాథుఁడా యరణ్యంబున మేలుకొన్న కొంటనే—

[ప్రవేశము: శ్యామాదేవి.]

సావి—(లేచి) తల్లీ ! నీకభివాదనము.

శ్యామా—చెలీ ! ఉపవేశ మొనర్పుము. నాభర్తయగు శమనునివలన నీమహాత్మ్య మంతయు తెలిసితిని.

సావి—అమ్మా ! నాకెట్టిమహిమగలదు?

శ్యామా—జగంబున నెవ్వరైన నీవలెనొనర్చిన వారున్నారా! నీవొనరించు పతివ్రతా ధర్మంబులు కొన్ని నీనోట వినఁగోరెదను.

సావి—శ్యామాదేవీ! పతివ్రతాతిలకమని జగంబునెల్ల ప్రసిద్ధిఁబొందిన నీయెదుట నే నేమి వచింపఁగలను. అయినను తాముప్రీతిచేసిన చిలుకపలుకులు వినినిచ్ఛయించు నట్లు ప్రీతిపూర్వకముగ నడిగినందున కొన్నిధర్మములు బాలభాషణంబులుగానించుకవచింతును. పతియే కనుగొనఁబడు దైవమని యెంచుచు, అతని సేవనమే శుద్ధవ్రతముగా భావించుచు అతనిమాటయే వేదమంత్రమని తలంచుచు, అతఁడిచ్చిన పదార్థమే పదివేలని గ్రహించుచుఁ, అతనిపార్శ్వమువారి నందఱిని దనప్రాణబంధువులుగా మన్నించుచు, తోడికోడండ్ర నక్కచెల్లెండ్రవోలె భావించుచు, తొలిజామునలేచి పతిపాదముదమ్ములఁ దిలకించి నీరాజనములకభివందన మొనరించి చిత్తమెఱిఁగి వేళకు భోజనము గావింపించి పిదపఁ దా భుజించి, మంచమేలము కైన నతనిహాస్యమాడక, అతనిదూఱు లెన్నక కోరుపచరణ క్రియ యొనరింపక, అతఁడు కోపగించుకొన్న మదిఁ గుందక, మన్నించిన నుప్పొంగక సొమ్ములివ్వఁడని దుఃఖింపక, అలసినప్పుడు రోగి యయినపుడు లేమిఁజెందినప్పుడు యిచ్ఛానువర్తనమున సేవలొనరించుచు, మారాడక దేశాంతరగతుఁడైనపుడు నలంకారము లిచ్చగింపక తద్రాగమనమే కోరుచు, అన్యపురుషులతో వేడుకకైన నవ్వులాడక పాతివ్రత్యరీతి మెలఁగుటయే ధర్మము.

శ్యామ—సావిత్రీదేవీ ! నీయుపన్యాసమునకు మిక్కిలి సంతసించితిని.

> చ. అలివేణీజతలెరుఁగనీకుఁగల కాంతాళిస్వమహాధర్మము
> లక్కాంచి వారలమృదుభాషిత శ్రుతిసవాలంకారతర్కాదులఁ జెనిం
> పఁగలసచ్ఛీల పతిస్తనన్నలరదే హృత్పుష్కరంబుర్విని
> న్నోలఁడు త్వేశ్వర్ణ భజింప వారిగతిసావిత్రీపవిత్రంబగుణ్ ॥

ఇట్టి ధర్మములు నీకెవ్వరుచెప్పిరి.

సావి—శమనపత్నీ! నాకెవ్వరుచెప్పుము. దైవయోగముచే దొల్తనుండియు నిదిమనంబున నలవడియున్నది. అందుపై నారదఋషి కొన్నిధర్మములు వినుపించెను.

శ్యామా—సావిత్రీ! మఱచితి నీకొఱకై నారదుఁడు బ్రహ్మను వేఁడి కరుణారసమును సృజింపఁ జేసి యాకరుణ నానాథునియందు వెలయఁ జేసినట్లు తనతో నాయనగారే వచించెనని నానాథుఁ డింతకుముందు చెప్పెను. నారదునకు నీపై నెందుకింత—

[ప్రవేశము: యముఁడు నారదునితో.]

యమ—సావిత్రీదేవీ! వేళయయినది. ఇదిగో దేవమునియగు నారదుఁడును వచ్చియున్నారు. మనమింకఁ బోవుదము. (నిష్క్ర—)



తృతీయాఙ్కము-పఞ్చమరంగము.

ఆ డ వి.

[ప్రవేశము[చిత్రాశ్వుఁడు (నిద్రలేచి)]

అనుబంధము 43.

చిత్రా — సావిత్రీ! ఆహా! నాకెట్టి దుస్స్వప్నము వచ్చె? తలంచుకొన్న నింకను శరీరము గగుర్పొడుచుచున్నదిగదా! ఏమి గాఢాంధకార మిట్లున్నది? సాయంతనమునఁగదా యిందుఁబండుకొంటిని? ఇప్పుడర్ధరాత్రమయినట్లున్నదే? ఇంతసేపిం దేలయుంటిని? అయ్యో! సావిత్రి యెక్కడికిఁ బోయియున్నది? అంకతలమున నున్న నన్ను విడిచి యెటుఁబోయెను? ఇందే దాఁపున నుండవలయు. వెదకిచూతుఁగాక (వెదకఁబోయి) అక్కటా? యేమిది కాళ్ళేమియు లేవకున్నవి? ఇట్టియవస్థకేమి కారణము? ఎన్నఁడు గాని నన్నొక నిమిషమైనఁ బాసియుండని యీసుందరాంగి నన్నీ యరణ్యమున నిరాకరించియుండఁబోయియుండునా? ఆహా! మాతలిదండ్రుల యొద్దకుఁ బర్ణశాలకుఁ బోయియుండవలయు? నేనిదినమింకను బోవక యున్నందున మాతలిదండ్రు లెంత దుఃఖించుచుందురో! ఏమని యెంచుదురో! కన్నులుగానక చీకులైన నన్నే చేకోలగా నమ్మి కొనియున్నట్టి నాతలిదండ్రులకెంతో దుఃఖము గలిగించిన పాపాత్ముఁడనుగదా? సావిత్రి యక్కడికేపోయియుండును. నేనుఁబోయెదను —

కాదు కాదు. నాకీభ్రాంతి యేలగలిగె? మహారణ్యమున నంకతలమున శయనించియున్న నన్ను యర్ధరాత్రమున విడనాడి మానిని తానొంటిగాఁ బర్ణశాలకుఁ బోవునా? ఎప్పటికిని బోదు. ఇదియంతయుఁ దలఁచుకొన్నఁ జెప్పరాని భయ ముప్పతిల్లుచున్నది. ఆతరుణీమణి లేకున్న నాకేమిగతి?

హా! కాంతామణీ! ఏలపలుకకున్నావు? నీవులేకున్న నాజీవమేటికి?

ఉ. మానిని యెందుఁబోయె ననుమాని నిశీథినిఁ జోద్యమయ్యెని
క్కానన నొంటిఁజేసి విడఁ గానకఁ దానెట కేఁగెనొక్కొ కం
జానన సంపుటీ కపట నాభ్రమణాస్మృతి లేదనో నిరు
ద్వేగమున న్సుధాంశుముఖిఁ జేరఁగ నుచే గదఁ బర్ణశాలకున్॥

ఈదుఃఖమున నన్నిట్లు కలఁచుచున్న నావదుఃఖము తీర్చువారు? పర్ణశాలయొద్దకేనఁ బోయి విచారింతును. (నిష్క్రాన్తి)

[ప్రవేశము: ద్యుమత్సేనుఁడు-సానంద.]

అనుబంధము 44.

సానంద—అకటా! ఇంక దైవమా! మాగతియేమి? మూఁడుజాములకుఁ బర్ణశాలవిడిచి పోయినకొడుకు అర్ధరాత్రము మీఱియున్న నింకను రాలేదే! అయ్యో! నాల్గుదినములనుండి యుపవాసమున్న మున్ముద్దుకోడలు పతియొద్దకుఁ బోయెదనని చెప్పి పోయినది యింకను రాకయున్నదికదా? దైవమునకు మేమేమపకారముఁ జేసియున్నాము?

ద్యుమ—అయ్యో! దైవము నన్నిటు వెక్కిరింపవచ్చునా? ఉన్నట్టుండి శత్రువుల వలనఁ బోఁగొట్టఁబడిన కన్నులు నాకీనాఁడు కలిగించి యింతలో నిమసోపకుఁ జేవచ్చునా ?

సానందా—కటకటా! నాథా! ఈయరణ్యమంతయుఁ దిరిగితిగదా? ఇంకేమి చేయవలయు?

ద్యుమ—మ. తగునాదీనులఁ బాసిఁపోఁదనయ కాంతారస్థలిన్వీఁకఁబోఁ
కగుణాఢ్యుండవు దేహయాత్రడఁగునీ కైనండడగ్గ
సానంద .... శుభ.
ప్రగుణాబ్జాననసారసత్వముడిగెనాత్మకీవుతొల్లన్వగ
న్నెగలెక్కప్రభవం బెమాయునుజనీశ్రీమాకిలన్నిల్చునే

[ప్రవేశము: సుమాలి (ఒకవైపునుండి).]

అనుబంధము 45.

మానినీవృత్తము.

సుమా— అబ్బురమయ్యెడినంధులు దంపతులాశ్రమమున్విడసక్కట సు
న్మబ్బునవారభిమంత్రణమారిటఁ బల్కరుచెల్లదు మార్గణము
బ్రబ్బిన తామసినాతియు నాథుఁడునిక్కవలోసరినట్టడవి
బెబ్బులివాత విభీషణలీలనుబాఱి వెతన్విలపించిరొకో॥

అయ్యో! యిదేమాశ్చర్యము. పర్ణశాలలో నుండవలసిన యంధ దంపతులీ యర్ధరాత్రమెక్కడికిఁబోయిరి? అకటా! నాకేమియుఁదోఁపకున్నది. కన్నులు గానివారు వెలుపలికెట్లుపోయిరి? నేను తెచ్చియున్న సంతోషవార్త నెవరితో చెప్పుదు. అయినను వెదకి చూచెదను.

ద్యుమ—తరుణీ! అక్కడ నెవరువచ్చువారు ?

సుమా—(ముందటికివచ్చి) ఆహా!

ద్యుమ—సుమాలీ! ఎప్పుడువచ్చితివి ? ఏమిట్లు భయపడెదవు !

సుమా—ఇక్కడ నాయెదుటనున్నవాఁడు ద్యుమత్సేనరాజా?
ద్యుమ—సుమారీ! ఏలసంశయించెదవు?
సుమా—మీకన్నులెట్లువచ్చెను?
ద్యుమ—దైవము నన్నిట్టుల నవ్వులుచేయుచున్నాఁడు.
సుమా—కన్నులు వచ్చియుండుట నవ్వులుచేయుటయా? ఇంకేడుపులు చేయుట యెట్లు?

[ప్రవేశము: అశ్వపతి, మాళవి (ఒకవైపున)]

అనుబంధము 46.

అశ్వ—సీ. అతివ యాశ్రమముసందతివయాశ్రమము
సంగతివంద్యులోడిరే ప్రతివచింప
మగువ రాజసుతుఁడే మగువ రాజసుతుఁడన్న
వగదేటనోకో తానగుచురాడె

చెలువ సుందరగాత్రిపుత్రియే చెలువ
సుధావను ధవునిటఁదాను తేదె
మొలనాగ వేధనిందెడలెవెన్నెలనాగవేధ
నిందుచుఁగందువిధమనగతి

తే. గీ. మూడసల్లుడిలఁగల నవ్వడియెనున్న
యుతికిగలఁగి తాసతియుచిచ్చుటికెనోకో
చెపఁద బెగ్గిలి పిద్దలుమడసిరేమొ
చాముతెన్నిఁటిఁగననో మగువనేఁడు॥

అశ్వ—ఆహా! మాళవీ! అయ్యల్లునిఁ గూఁతురిని నేనింకెట్లుచూతును? నేఁటికిఁగదా వివాహమై సంవత్సరమాయెను. నారదఋషి యాడినమాట తప్పునా? ఈరాత్రి జాముమొదలుకుఁ బల్లకీలయందేయుండిన యంధ దంపతు లిప్పుడెక్కడికిఁ బోయి యుండఁగలరు. మాళవీ! ఇదియంతయుఁ జూడఁగా సత్యవంతుఁడుమృతుఁడుకాఁగా మనసావిత్రియు నంతమునొందినదిచూచి యాయంధ దంపతులు తామును మృతిఁ బొందినారని తోఁచుచున్నది.

మాళవి—అయ్యో! ఇట్టిప్రాప్తి యెవరికైనం గలుగునా? పెండ్లియైనది మొదలాయుష్య విద్ధ సౌఖ్యమున నుండినది నాపాపికన్నులతోఁ జూడనుగదా? నారదఋషి చెప్పిన మాట యింకొక్కనాఁడు ముందైనను జ్ఞప్తికివచ్చియుండినం గన్నులంజూచినయునం జూచుచుంటిని. అయ్యో! మనము వచ్చునప్పుడు మనకైన మంచిశకునములన్నియు నిందుకేనా ?

అశ్వ—అయ్యో! విధిబలవంత మయినపుడెక్కడి శకునములు? అవైపున నాశ్రమము రమ్ము (అశ్వపతి, మాళవి ముందటికి వత్తురు).

సుమా—మద్రరాజా! మాళవిదేవియా! ఏమాశ్చర్యమిది. మీరిప్పుడు వచ్చితిరి!

ద్యుమ—మద్రరాజా! మాళవీదేవీ! మీరేనా నాసంబంధులు? ఏమాశ్చర్యము కీర్తిరాశి.

అశ్వ—ద్యుమత్సేనరాజానా నేను నిక్కమముగాఁజూచునది? లేక నాకనులేమయినను భ్రమించియున్నవా ?

మాళవి—సానందాదేవీ! ఇదేమి యిక్కడనున్నారు మీకన్నులెట్లువచ్చెను ?

సుమా—నవ్వులాటకె వచ్చినవఁట.

అశ్వ—రాజేంద్రా ! మీకొడుకుఁ గోడలేరీ ?

ద్యుమ—అయ్యో ! వారికొఱకు వెదకుచున్నాము. ఈదినము వారిద్దరును మూఁడు జాములనుండి కానరాలేదు.

అశ్వ—మాళవీ ! ఇంకేటి సందేహము?

మాళవి—అయ్యో ! అట్టి యల్లుఁడెట్లు దక్కఁగలఁడు?

ద్యుమ—మద్రరాజా! ఏమిట్లనలిచ్చెదరు. మీకు వారిసంగతి యేమయినను దెలిసి యునా ?

అశ్వ—రాజేంద్రా ! వివాహమునకుమును పే వివాహమైన సంవత్సరమునకు మీసత్య వంతునికి మృతిగలుగునని నారదఋషి మాతోఁ జెప్పియుండెను.

అందఱు—హా ! కుమారా ! (అని మూర్ఛిల్లుదురు).

సుమా—మీరు దుఃఖపడకుఁడు. అట్టి దుఃఖము మీకెన్నటికిని రాఁజాలదు. ఈదినమే మీకుఁబోయిన కన్నులెట్లో వచ్చియున్నవి కదా? నాసంగతి వినుఁడు. నేను సాళ్వ పురికిఁబోయి ఘటకేతునితో మంచివాఁడనిపించుకొని చెఱలోనున్న మీమంత్రి జయదేవుని విడిపించి యతనినే ఘటకేతునికి మంత్రిగాఁ గావించి, సపక్ష మిత్ర భేదము గల్పించి సైన్యమంతయు స్వాధీనమగునట్లు చేసియున్నాను. రేఁపుదయము మీకిందుఁ బట్టాభిషేకము కాఁగలదు. ఇట్టి సంతోషకాలమున మీవియ్యము వారగు మద్రరాజు మాళవీదేవి నిందువచ్చునట్లుతటస్థించెను. ఇట్టిచో నెన్నటికైన దుఃఖము కలుగునా?

[ప్రవేశము: చిత్రాశ్వుఁడు (ఒకవైపున).]

అనుబంధము 47.

చిత్రా—కటకటా! నాసావిత్రి పద్మశాలకు రాలేదే? కన్నులులేని తలిదండ్రు లెందుఁ బోయినారో?

సుమా—అక్కడ నెవరు వచ్చుచున్నారు? చిత్రాశ్వ

చిత్రా—అహా! సుమాలీ! ఇదేమిచోద్యము మా మామయు నత్తయు నెట్లువచ్చిరి? మాతలిదండ్రుల కన్ను లెట్లు వచ్చెను?

సుమా—మీయయ్యకుఁ గన్నులువచ్చెను. మీమామ నినుఁజూడవచ్చెను. ఈసుమాలి నీకు రాజ్యముఁదెచ్చెను. అయిన సావిత్రీదేవియేది?

చిత్రా—సావిత్రియేదీ! మీరెఱుఁగరా?

ద్యుమ—చిత్రాశ్వా! నీయొద్దకు వచ్చెదనని వచ్చెనే?

చిత్రా—అకటా! జనకా! అట్లనె నాయొద్దకువచ్చెను. నాకు మహాసంకటముపుట్టి చెప్పరాని బాధలు గలిగె. అతన్వి యంకమునఁ బవ్వళించితిని. భయంకర దుస్వప్నములుగలిగె. దానిఁ దలచుకొన్న నిప్పటికి శరీరమున రోమాంచము లెగయుచున్నవి. ఎవరో భయంకర రూపులువచ్చి నన్నెత్తుకొని పోయినట్లాయెను. సావిత్రి నావెంట వచ్చినట్లాయెను, నిప్పులరేఖలొకటికనుపించెను. ననుదేనియందో యుంచినట్లాయెను. సావిత్రిగానరాలేదు. ఇంకను నాకుస్వప్నమో యేమో తెలియఁజాలకున్నాను.

సామంత—అకటా! మాళవీదేవి! మీకునారదుఁడు చెప్పియున్నట్లె మాసత్యవంతుఁడు మృతుఁడయి మరల జీవించినాఁడనుటకు సందేహములేదు.

చిత్రా—నారదుఁడేమి చెప్పియున్నాఁడు?

సుమాలి—వివాహమైన సంవత్సరమునకు నీకు మృతిగలుగఁ గలదని చెప్పియుండెనఁట. పతివ్రతాతిలకనుగు నీభార్యవలన నీవు మరల జీవవంతుఁడవైనందుకు సందేహము లేదు.

ఉగ్ర—అయిన మా సావిత్రి యెక్కడనుండును?

చిత్రా—అకటా! నాకిప్పుడు తోఁచుచున్నది. మీకు నారదుఁడు చెప్పినది నిజమాయెనా. ఆ నాసావిత్రి తన జీవము నిచ్చి ననుబ్రతుకఁ జేసియున్నది.

మంగళ—ఆహా! ఇదినిశ్చయము.

అనుబంధము 48.

ద్యుమ — సీ. పూర్ణహిమకరాస్య పుష్కరాక్షిణులల
ముద్దుఁగవిన్న విఱిగిపడియె మాకు

సాన— కువలయాక్షి కటాక్ష పావనేక్షణంబోఁ
గువలయస్థితిఁ కమాక్షునలయునేల

సుమా— కుందరదస్మిత చంద్రికల్ గుందగ
నంతఁగుందగనుఁగల్పాంతమయ్యె

అశ్వ— జాతరూపాంగివిజ్ఞాతరూపా లోకన
నివృత్తిలోకము మునిఁగె మాకు

మాళ— తే. గీ పుత్రిశుభగాత్రిగోల్పడి క్షేత్రమొఁటుధ
రిత్రినిల్చెఁబ్రాణముపోకఁజిత్రముగను

చిత్రా— కోరికరియానననుఁ గావహారిపదంబుఁ
జేరెనీరసననుఫ్ఫులు నీరసములు ॥

ద్యుమ— తరుణీ! సానందా! అట్టి బంగారమువంటి యిల్లునిండిన కోడలుపోయిన వెనుక మనము జీవించి యేమిప్రయోజనము? అగ్నిలో మునుగుదము.

సానంద— ఆహా! ఇంక యోచింపనేల?

అశ్వ— రాజా! కోడలుపోయిన నీకు మఱియొక కోడలు రాఁగలదు. మాకుఁగడుపుకోఁతతీఱరాని గర్భదుఃఖము. మాళవీ! పుత్రసంతతిలేక సావిత్రీదేవి నష్టాదశ వత్సరంబులుపాసించి ఆమహాదేవి వరానుభూతిచేఁబడసిన యట్టిసచ్చరిత్రయగుపుత్రి పోయిన పిదప మనకేటి జీవచింత? మనముచిచ్చునఁ బడుదము.

మాళ— ఆహా! ఇంకేటిజీవచింత?

చిత్రా— నిర్భాగ్యుఁడనైన నాకాసతీరత్న మెట్లుదక్కును? అట్టిసతి నన్నుఁబాసిన పిదప నేను జీవించియుందునా? నేనుఁ దొల్త నగ్నినుఱికెదను.

సుమాలి— అయ్యో! మీరందఱు నట్లయిన పిదప నేనొక్కఁడనా మిగిలియుండుట.

[ప్రవేశము: నారదుఁడు.]

అనుబంధము 49.

నారద— ద్యుమత్సేనరాజా! మద్రరాజా! సానందాదేవీ! మాళవీదేవీ! చిత్రాశ్వ! ఊరడిల్లుఁడు.

సుమాలి— అయ్యా! నేను సుమాలిని—

నార— (నవ్వి) సుమాలి? నిన్నుమఱవను లెమ్ము. మీసావిత్రింబోలిన ధన్యుల నిజగంబుల నెవ్వరుండరు. ఈచిత్రాశ్వునకు వివాహమయిన సంవత్సరమునకు మృత్యుప్రాప్తి యుండెను. ఆసావిత్రి యంచిత పతిసేవవలనఁ దనపతినిఁ గొనిపోవుచున్న యముని మెప్పించి యతనివలన వరుసగాఁ దనయత్తమామల యంధత్వముదీర్చి రాజ్యమువచ్చుటకును, తనతండ్రికిఁ బుత్రసంతతిగలుగుటకును వరములుపొంది తుదకుఁ దనపతిని సయితము సంపాదించుకొనెను.

అందఱు— నారదా! ఆతల్లి సావిత్రియెక్కడ?

[ప్రవేశము: సావిత్రి, (దూరమున బ్రాహ్మణవేషమున యముఁడు)]

నారద—ఇదిగో! వచ్చెను.

ద్యుమ / సౌన } అహా! సావిత్రిదేవి! నీవే పరమపుణ్యవు.

అనుబంధము 50.

ద్యుమ—ఉ. ఈడిఁకసాధ్వినీకునోరులెవ్వరు నీదుచరిత్రవిన్న నే
పుసునుమూడదంగదలోగిన్ దొలఁగున్ జనరాంధ్రకిద్ధరన్
సౌన— వీడియుమిత్తిగెల్చి పెను చేట్పములారసి చూడనీవుమా
కోడలుగావుటల్గివి తగుందగు సేవలు సేయనీకిలన్॥

అశ్వ, మాళవి—మాయమ్మా! మమ్ముద్ధరించిన తల్లీ, యిటురమ్మ. నినుఁ గనినందుకు మావంశము నేఁడుగదా పావనమాయెను.

అనుబంధము 51.

అశ్వ—ఉ. అమ్మరొ మమ్మహీనగతి హైమవతీకరుణాప్తిఁ దేల్చితో
సపుమ్ములువాసిఁ దేజడిసమ్మద మేర్చెమదిన్
మాళవి...గడాని మేల్

బొమ్మిఁ బరమ్మనిష్ఠనిన పుణ్యపశమ్మున నెగ్గమాదువం
శమ్మిఁక బాలనిర్దనువిశంకటసోభయశోదయంబిలన్

అనుబంధము 52.

మత్తకోకిల

సుమా—మాకు నైతిమొసన్ను తింపగమంగళాంగిరొ నిన్నున
స్తోత్రమాసతిభక్తిశక్తినిదుస్తరాపదనాఁపితే
శ్రీకరాకృతిసంగనాజనశీర్ష మండనమైలలిన్
బ్రాకటప్రభముజ్జగంబులఁ గ్రాలునీయశమమ్మరో॥

చిత్రా—నను రక్షించిన నాభాగ్యదైవమా! నేను నిన్నేమని కొనియాడ నేరను. ఇట్టి చరిత్రగలవారి నెంచైన మనము వింటిమే? యమునివాతబడిన పెనిమిటిం బడయు సామర్థ్య మెవరికిం గలదు? అతివా? నాయానందమున కేది మేర? పూతచరిత్రయగు నిను నాయర్ధాంగిగాం బడయు పుణ్యమునకుం దొలిజన్మమున నెట్టిక ఠినములగు దుర్గ సీవ ల ఘోరతపములం జేసి యుంటినో సుమా?

అనుబంధము 53.

పభ్ఫణి—

ఆలంతకుంద లక్షకసతీపీంఠ్యమాయతసాంగణ మొందినసన్మరలిం
చలసదసదృశయశ మెసం గెసరోజవిలోచన సారసరాగ గుణో
జ్జ్వలలలితవిమల పతిభక్తికలాపపరిష్కృతనిన్నువినందిననా
తుల యెవరిక నిలం దొలి బాములనే దొరలేనితపంబొనరించితొకో॥

సావిత్రి—నన్ను మీరందఱుంమకింత గొప్పచేసెదరు? నే నెట్టి ఘనకార్య మొనరించి యున్నాను? నాకింకను మీరు బుద్ధిగఱపి ప్రీతిచెయందగును గాని యిట్లు కొనియాడం బడుటకు నేనర్హనా? నాథా! నన్నింత నీవు పొగడవలయునా? సంతతము నీచరణధ్యానము మానను. అట్టి నాకు సద్గతి యేలకలుగదు.

అనుబంధము 54.

చ. అరయంగభూతభవ్య సమయాంచితులీరుగుణప్రశంసన
న్నరమరం బెద్దం జేయదగదంతటికగ్గ మదే మొనర్చితిఁ
బరువడి మీపవిత్రపదపద్మముల న్భజియించువానిసైం
బరువిడి పాపముల్దొలంగి భద్రసుఖంబొందగూడ కుండునే॥

నారద—ఇంక మీరేల యూరకాలస్యము చేయుదురు? ద్యుమత్సేనరాజా? మీ రాజ్యము మిమ్ము నెదురుచూచుచున్నది. ఇదిగో! ఈమహామహుండు సిక్కోసలి నింమం బిలుచుకొని వచ్చినవాండు బ్రాహ్మణరూపుండై మిముధన్యులంగాం జేయ నే తెంచిన పితృపతి. ధర్మరాజు—వందన మొనరింపుండు.

[ప్రవేశము: యముండు బ్రాహ్మణ వేషమున]

(అందఱు వందనము చేయుదురు)

నార— ఉ. సాదరసోదరాశయుండహాదరహాసముతోం గళిందజా
సోదరుండుత్తమావిబుధసుందర వేషముంబూని తాల్మినా
హ్లాదము నెంపనిల్పి దెళు భాగతవంద్యుండు దారసిలెనా
రాదృఢభర్తృభక్తిసుర రాజ్యమునంకెకుం దే రెబూసతుల్॥

యమ — అయ్యలారా! మీసావిత్రీవలన మీయుభయుల వంశములు పవిత్రములాయెను. సావిత్రీదేవీ! ఇఁకఁ బోయివత్తును.

అనుబంధము 55.

సీ. వనితాలంకృతమైన వాణిఁబల్కవిసంగ
తమైనవాణిబల్కుటకు నేర్తు
సాంఖ్యఁబ్రత్యక్షరమావృత్తిఁ గావఁ
బ్రత్యక్షగమావృత్తులాఁ గవారు
సర్వమంగళకథాకర్ణలోలురు సర్వమంగళా
కర్తి కానిటు మానసము
మనుపదిఁబూని సచ్చరిఁబూనఁగఁగోర్కులు
మనపదపూతఁజేసెఁద్యౌఁ బెంగుఁ
తే. గీ. నామములకునొ నీదుని స్వంద్రపవన
నామనిజకథాశీలగరిమ మెనయద
ని మనుజులన్వనాకు వర్ధిలునమణుఁగూడి
నిమనసిరియసంబులరివణ మొసఁగ ॥

చిత్రా — ధర్మరాజా! పాతివ్రత్య మెంతని కొండాడఁనేర్తు? మాభాగ్యమునకు సమాన విభాగము లున్నదా?

సీ. శీలివై పరదయాశాలివై కుజననిర్మూలివై
సతతనిగ్రహశాలివగుచు
న్యాయయుక్తుఁడవై యుత్తమదాయివై యధికనిర్మా
యివై దండవిధాయివగుచు
హారివై సుమనోవిహారివై ధర్మసంచారివై
కలుష సంహారివగుచు
శాంతివై రిపుభయానుభూతివై యఖిల
విఖ్యాతవై సౌఖ్యసంధాతవగుచు
తే. గీ. నగణితఖ్యాతిఁజగములఁబొగడుగన్న
నిన్నుఁగన్నారదర్శించి సన్నుతింపఁ
గన్నవారము మాభాగ్యగరిమ నేఁడు
తన మెకొనియాడనో యమధర్మరాజ

యమ—నారదా! మనకు వేళకాలేదా?

సుమాలి—ధర్మరాజా! నిన్నొక్కటి వేఁడెదను.

యమ—అదియేమి?

సుమాలి—ధర్మదేవతవై మానవుల కగోచరుఁడవైన నిను నీసౌమ్యమగు బ్రాహ్మణ రూపమున నిటుఁదర్శించు భాగ్యము గంటిమి. మాపుణ్యముల కీడులేదు. అయిన మాత్రము నీపునర్దర్శనము నాకులేకుండ ననుగ్రహింప—

చిత్ర—సుమాలీ! ఇదియేటిమాట (నారద, యమ నిష్క్రమింతురు)

దేవతా తిలకుఁడైన కృతాంతునితో నిట్టిమాటలా—

సుమాలి—నీవుగట్టిపడి వచ్చితివి. తీఱినది. నేను గట్టిచేసికొనఁబనిలేదా?

చిత్రా—ఇంకఁజాలును. పోదమురమ్మ (నిష్క్రమింతురు)



ఉత్తరరంగము.

ద్విపద:—శ్రీలలితంబు సీచిత్రాశ్వచరిత
మాలకించితిరె పుణ్యాంగనలార
చెలులార పల్లవ శ్రీపాణులార
కలవాణులారయో ఘనవేణులార.
సుమబాలకోమల సురుచిరగాత్రి
సుమవేతపాప సంచయ కాళరాత్రి
పాలితచింతిత ఫలదాగ్నిహోత్రి
శీలక్షమాగుణాంచిత భూతధాత్రి.
రాజితజలజాత రమణీయనేత్ర
రాజనందిత మద్ర రాజసత్పుత్రి
అలఘుచారిత్రయీ యమలసావిత్రి
కులసతీమణులకు గురుభూతగాదె
శ్రీతుంగబహుమహో జితభానుమంతు
శీతలముఖ శాజితనిశాకాంతు
రుచిరరూపజయంతు రుచిచయానంతు
సచలశుద్ధస్వాంతు నాసత్యవంతుఁ
గానలోఁగనినాఁడు కమలాక్షి తనదు
ప్రాణనాథునిఁగాఁగ భావించెనంత
నాసత్యవంతుఁడీ యవనిరాజ్యంబుఁ
బాసియరణ్యంబుఁ బట్టుటవినినఁ
దల్లిగాదనెఁదన తండ్రివల్లనియె
అల్ల నారదమౌని యాశ్చర్యపడిమోఁ
బరిణయంబైన సంవత్సరంబునకు
వరుఁడుమృతుండగు వాఁడంచువినియె

నత్తయు మామయు నంధులైకాన
నత్తఱిమునివృత్తులై యుండుటరసె
గహనమే యిల్లుగాఁ గలుగుట నెఱిఁగె
నహహా తానెంతటి యచలమానసయొ 28
వెలఁది తామదిలోన వేఱొక్కమనుజుఁ
దలఁబోయదాయె నింతటివారుగలరె
మగువయిట్లులదృఢ మానసయగుచు
నగణితగతిఁ బెండ్లి యాడెఁ జిత్రాశ్వుఁ 32
దనమక్కువపుడల్లి దండ్రులకంటె
ఘనముగాఁ జూచుచుఁ గడుభక్తిమెఱయ
నత్తమామలకు మహాప్రేమతోడ
నుత్తమ శుశ్రూష లొగిఁ జేసివెలసె 36
నరుదారఁగానలో నాకలంబులనె
పరమామృతముగాఁగ భావించియలరెఁ
దనమగఁడన్నను దైవంబుఁబోలెఁ
గనుగొనిపరిచర్యఁ గావింపఁగనియె 40
ననజాక్షి తననాథుఁ బాయకయుండి
తనదు పతివ్రతాధర్మంబు పేర్మిఁ
గలిగినమాహాత్మ్య గరిమంబుఁ జేసి
యలఘులీలలఁ గాలయమువాతఁబడిన 44
తననాథుప్రాణముల్ దాఁ దెచ్చుకొనియె
ననుపమఖ్యాతి యియ్యవనినిండార
పల్లవాధర యంకపాళిశయించి
వల్లభుఁడుండంగ వానిఁబట్టంగ 48
సముదీర్ణబహుభీమ సత్వాఢ్యులైన
యమదూతలేతెంచి యఱచేరలేక
దిగులొందివెనుకకుఁ దిరుగుటవల్ల
మగువపతివ్రతా మహిమంబుగాదె 52

చటులదుస్తర తపశ్శక్తి చేసైనఁ
బటునియమాంచిత భక్తి చేసైనఁ
ఘనతరబహుయోగ గరిమలనైనఁ
గనుఁగొనఁగారాని కాలుండువచ్చి 56

యనఘశీలరీతిఁ బ్రత్యక్షమాయెల్ల
మగువపతివ్రతా మహిమంబుగాదె
అరుదారనాథుని ప్రాణముల్ గొంచు
నరిగెడుయమువెంట నంటిదుర్గమము 60

శైలసీమలఁజేర నలవడుటెల్ల
మానవకాలునిమది కెక్కుటెల్ల
వైతరణీనది వడిదాటుటెల్ల
ఖ్యాతిశ్యామాదేవిఁ గనుఁగొనుటెల్ల 64

సత్త్యమూలకన్ను లలరుటయెల్ల
నుత్తమరాజ్యంబు నొగిఁబొందుటెల్ల
దంద్రికిఁబుత్త్రి సంతతిగల్గుటెల్ల
వేంద్రమావైధవ్య విధితీరుటెల్ల 68

దగురీతిశమనుండు దయచేయుటెల్ల
మగువపతివ్రతా మహిమంబుగాదె
జలజాక్షులార యీసావిత్రివలనఁ
దెలుపంగఁబడిన పతివ్రతాధర్మ 72

విసరంబులెల్లను వింటిరిగాదె
మసలివానిని మీరు మఱవంగరాదు
చిగురాకుబోణియంచితభక్తితోడ
మగఁడేదైవంబుగా మది నెంచవలయు 77

నతనిబంధులనెల్లఁ బ్రాణబంధువుల
గతినాదరంబునఁ గనుఁగొనవలయు
వేదమంత్రముపోలె విలసిల్లుభక్తిఁ
బైఁదలిపతిమాట వాటింపవలయు 80

గరుణించివిభుఁడొసంగఁగ నెద్దియైనఁ
బరమామృతముగాఁగ భావింపవలయు
నేవేళఁబ్రాణేశు నీప్సితంబెఱిఁగి
సేవలుభక్తిమైఁ జేయంగవలయు 84

సుదురాజముఖునాథుఁ డొద్దలేకున్నఁ
గడునలంకారముల్ గయిసేయరాదు
కులటలతోఁజెల్మిఁ గూడంగరాదు
చెలువుని హాస్యంబు సేయంగరాదు 88

ఏపారఁగానెందు నెదురాడరాదు
కోపించెనని మదిఁ గుందఁగారాదు
సమ్మతింపనిపనుల్ సలుపఁగారాదు
సొమ్ములివ్వఁడటంచు సొలయఁగారాదు 92

గుఱుతుగా నీధర్మ కుశలతగల్గు
తెఱవ వ్రతా తిలకంబుగాదె 96

పతిభక్తియొక్కటి బలముగాఁగల్గు
సతికినెందైన నసాధ్యంబుగలదె
యింతికిఁబతిభక్తి యిష్టదాయకము
కాంతకుఁబతిభక్తి కలుషశోషణము 100

భామకుఁబతిభక్తి బహుజన్మఫలము
రామకుఁ బతిభక్తి రత్నభూషణము
కలికికిఁబతి భక్తి కామితదాయి
వెలఁదికిఁబతిభక్తి వెలలేనిసొమ్ము 104
చెలఁతకుఁబతిభక్తి మేల్మిదానంబు
నెలఁతకుఁబతిభక్తి నిక్కంపుమాట
పతిభక్తిరమణికిఁ బాపనాశనము
పతిభక్తితరుణికి ఫలదాయకంబు 108
పతిభక్తి యువతికిఁ బరమభద్రంబు
పతిభక్తి పొలఁతికిఁ బారిజాతంబు
పతిభక్తి చామకు బహుసౌఖ్యకరము
పతిభక్తి లేమకు వరముక్తిదంబు 112
పతిభక్తి చెలువకు భాగ్యసంతతము
పతిభక్తియతివకుఁ బటుయశోంచితము
పఠియింపఁగానుప వాసంబులేల
యటమటింపఁగఁదీర్థ యాత్రాదులేల 116
రహిఁగాశియేల యారాకాసియేల
బహుళయజ్ఞములేల వ్రతములవేల
ధ్యానంబులేల బలి దానంబులేల
స్నానంబులేల ప్రస్థానంబులేల 120
బాలామణికిఁబతి భక్తియొక్కటియె
చాలదే పరికింప జన్మఫలంబు
సరిలేనియిహపర సౌఖ్యంబులెల్లఁ
బరఁగింపఁ జాలెడు పతిభక్తి యుండ 124

నితరవ్రతాదుల నెల్లను మోక్ష
మతివలు పొందంగ నడరుటలెల్ల
రి త్తపోవఁగనల్ల రేఁగుబండులకు
ము త్తియంబులుపోయు మూర్ఖతగాదె 128

యలమేరుపర్వతం బమరంగ నెక్కి
గులకరాళ్ళేరంగఁ గోరుటగాదె
నవనీతమంచితో న్నతిఁజేతఁగలిగి
యవని నేఁతికినంగ లార్చుటగాదె 132

కావున సతులార కల్యాణులార
యావిలమతిమాని హర్షంబుఁబూని
భావంబులను బతిభక్తినిండారఁ
బావనలై యుండవలయునుసుండి 136



అనుబంధములు

అనుబంధము

1 సూత్రి—రాగము పూర్వీకల్యాణి రూపకతాళము.

దేవవిసరా లోలా-(శౌరి)-(హరి) ||దేవవిసర||
వనజనయన లోకపాల ||దేవ||
సేవాళిగ భావించిన-సానససమానీంద్రవినుత ||దేవ||
సుజనావన-కుసుమాసన-సుగుణాంచిత నాను దేవ-
త్రిజగన్నుత ఘనపాపాప్తము-జిత్వ వైరిసమనా
రాజసన్నుత కనులారగ-యెంచితే ఖగవాహన
సజ తాపలవారసంచిత్య రామకృష్ణసుకవివినుత. ||దేవ||

2 సతి—రాగము-పరజు రూపకతాళము.

ఇంపుగా నొప్పెఁగా-మిగుల-నింపుగా నొప్పెఁగా
ఇంపుచూపు నానసంద-మిన్నునిండు హేమంత ||ఇంపు||
ఉత్తరంపుగాలివిసరె-నుహిమహిమాయని లోకమెల్ల
తత్తరించి దినము మిగులఁ-దఱుగసాగెను.
అత్తమిల్లి మెల్లక పలు-సాంద్రముగలఁ గౌగిలించి
చిత్తజాత కేళిఁ దేలి-చెలఁగివిమనజాల్ల గౌరి ||ఇంపు|| ౧
చేమంతులు పూయఁదొడఁగె-చెంగలువలు మిగుల వెలసె
తామసించి రాత్రులెల్లఁ-దనరె పొడవుగాదె
వేమరు సూర్యాగ్నులందు వేడిగుణము పారిపోయి
భామాకుచసీమలందు-భద్రముగను దాగియుండ ||ఇంపు|| ౨

3 ఉభయులు—రాగము- బ్యాగు ఏకతాళము.

ధీరతనము మెఱయఁగా-సారబలము వెలయఁగా
వైరివరుల-నరులబరుల-హరులకరుల-హతము చేతుము ౧

ద్యుమ—తుండ్లుగాగనఱుక నె-
ఘట— పండ్లువెడలఁబెఱుక నె-
ద్యుమ—కండ్లుగానని పౌఱుషమేటికి
ఘట— విండ్లువిడిచి పారరె కాటికి ॥ధీర॥ ౨
ద్యుమ—పోరఁగలవె
ఘట— నిలువరా
ద్యుమ—బీరమేల
ఘట— తోలఁగరా
ద్యుమ—ఘోరశరుఁడ
ఘట— ధీరవరుడ
ద్యుమ—కుటిలగతివి
ఘట— కూహకమతివి ॥ధీర॥ ౩
ద్యుమ—ఔరా-గర్వము-నీకెంత
ఘట— రారా-చూతము-నీవెంత
ద్యుమ—ధీరుఁడనే
ఘట— వీరుఁడనే
ద్యుమ—బీరములాడకు
ఘట— పోరాపో ॥ధీర॥
ద్యుమ—భండనమేటికి నీకిందు
ఘట— దండముపెట్టవె నాముందు
ద్యుమ—చెండెదరా
ఘట— గండమురా
ద్యుమ—కొండకుఁదగరా
ఘట— కూయకురా ॥ధీర॥ ౪

4 రాగము-కళ్యాణి రూపకతాళము.

సావి— పరికింపుమీవన-మరుదుగనలరారె
పరమానందమునించె-దరుపాళులు ||పల్లవి||
ఉత్ప— జలజాక్షీసురసాల-ఫలభూజములవీనిఁ
దిలకింపుమివియెందుఁ-దులలేనివి ||అను||
సావి— నాతిగోచూచితె-చేతోముదమునించె
బ్రీతిగనీపారి-జాతములు ||పరి|| ౧
ఉత్ప— పోలఁగఁగ్రాలెడు-లీలాలోలములాఁచు
నీలతమాలను-సాలములు

5 సావిత్రి—రాగము-నాథనామక్రియ ఆదితాళము.

సుందరుఁడీధీరుఁడు-ఓసఖియ|| సుంద ||పల్లవి||
అందములోచనా-నందముగావించె ||అను||
నానాసుందరులను-నేనెందుజూడనో
సూనాళిబాణసమానుఁడీఘనుఁడు ||సుంద||
ఎంతనియీసొగ-సెంతునేరజనీ
కాంతుఁడోజయంతుఁడో వసంతుఁడోయాకంతుఁడో ౧

చిత్రా—రాగము-కళ్యాణి ఆదితాళము.

దూరమున్నదింకఁజేరగఁబోవలెసాళ్వపురి
గారవించిమిత్రా-వారువమదలింపుమువేగ ౧
సాగరంబుఁజేర-నేగెడునింతనెభాస్కరుఁడు
వేగవేగరమ్మాయీగతివెనుబడుటిదితగునే ౨
సుమా—రాను-రానురాను-నేనొక్కఁడనై నను ముందు
బ్రాణమేపోదయ్యో-ఛీ-నీసహవాసముచాలు

7 చిత్రా—రాగము-నీలాంబరి ఆదితాళము.

ఆరుదైన యీమిటారి-మరుచేకటారి ||పల్లవి||
ఎంచిచూడనాగవేణి-యంచదబ్జపాణి
మించుమించుబోణి-పంచబాణురాణి
అందమెల్లనించెమేన-నిందుమందహాస
ఎందునైనఁగాన-సీ-సుందరీసమాన ||అరు||

8 సావిత్రి—రాగము-సురటి ఆదితాళము.

ఆహా విపులదుఃఖమువిూఱెనే-సయ్యో
యింకెటుతాళుదునో
ఊహింపగాననురక్షించినట్టియీ
మోహనరూపునిఁజూడఁగా ||ప||
ఈభవ్యరూపములీల-శోభాయమానముగాఁగా
స్వాభావికంబవ్యైనయ్యారెయీబాళి
నాభాగ్యమెట్లున్నదో
విరాళిదీఱఁగఁబతని-వరాశ్లేషగతిలేక
కరాళకరముక్రూరునిమానుని
శరాసారమెటుతాళుదు. ౧

9 రాగము-జంజూటి రూపకతాళము.

సావి— ధన్యనైతిఁజాలుభళీ-ధారుణీరమణ
మాన్యతనా-పైననీకు-మనసు-గల్గెనా ||ధన్య|| ౧
చిత్రా—మానుముసంతోషమిఁక-మానినీమణి
దీనుఁడనై నానుసమా-ధానమునెఱుఁగ ౨
సావి— ఏటికినీదీనముతో-మాటలురమణా
పాటిగనీమదిఁగల-భంగిదెలుపుమా ||ధన్య|| ౩

చిత్రా — కామిని నామానసమా-కంపముఁజెంద
ఏమని చెప్పుదునో - భామామణిరో ౪
సావి — ఇంతమహాసంతాపము - దేటికిఁగలిగె
అంతయు నెఱిఁగింపగదే - చింతలు మాని ౫
చిత్రా — వల్లదునీ - నెమ్మదికి - బలమగు చింత
లలనామణి - శ్రీహరియే - కలవాఁడింక ౬

10 చిత్రా — రాగము - ఝంఝూటి ఆదితాళము.

చాలునే - ఇక - చాలునే - బాసలు
సారసాక్షి - చాలునే ||పల్లవి||
బలముగ - నెవరింత - యున్న నాకు ||చాలునె|| ౧
మనసున - గలుగదు - సంశయము ||చాలునె|| ౨
ఘనమతి - వనజాక్షి - మెచ్చినాఁడ ||చాలునె|| ౩

11 సావిత్రి — రాగము - బేహాగ్ రూపకతాళము.

తాళఁగలనా బాళియింతైన - భూపాలమౌళీ
మేలిలీలల బాళిదేలఁగ - చాలదయచేసేలవే ||పల్లవి||
ప్రాణనాయక నన్ను నీవిటు1 మానిచనఁ బెనువంతచే
దీననైనా ప్రాణతతి నే - నూనియుండెదు దాననే. ||తాళ|| ౧
భూరిభుజసుకుమార - తమిచెన్నారని నువరియింపక
మారుశరములబారికోర్వఁగ దీరయంతటిధీరనే ||తాళ|| ౨

12 చిత్రా — రాగము - తోడి అటతాళము.

పోయివచ్చెద మందగామిని - నాకు
పాలుపార - సెలవిమ్ము - భామినీ ||పల్లవి||
ఎన్నవలదుకిన్క - నన్ను మఱువకింక

నిన్ను మఱువఁజాలఁగానిసీ ॥పోయి॥ ౧
ఇభయానవాకిందు-నభయమొసఁగిముందు
శుభముగనను-బోయిరమ్మనవే ॥పోయి॥ ౨
ఖిన్నతసరిగాదె-చెన్నుదఱఁగునీదు
కన్నుఁగవలనీరునింపకే ॥పోయి॥ ౩

13 సుమాలి—రాగము-కేదారగౌళ ఆదితాళము.

ఎందులేని-చందముగా. ఔరౌరా-పెద్దపులి
చెలువలగల పెద్దపులి-నీలమూతల పెద్దపులి-భల-భల-భల
పెద్దపులి. అహాహాహాహా ॥పల్లవి॥
కాంచఁగాంచమించుఁగదా. ॥ఔరౌరా॥ పెద్దపులి
ఎంతవానిలోఁజేయుఁగా ॥ఔరౌరా॥ పెద్దపులి

14 ఉత్పల—రాగము-నారాయణగౌళ-కేదారగౌళ మిశ్రరూపకతాళము.

సుందరాంగి-సావిత్రీనీ-వెందుబోయితమ్మనేఁడు ॥పల్లవి॥
డెందమున-కరుణలేక-మందయాన-నన్ను మాని
మందభాగ్య-రాలనైతి-నెందుబోయి ॥సుంద॥ ౧
కానలోన-వెదకివెదకి-కాననైతినమ్మనిను
మానవతి-శార్దూలము-మానకని దినెనేము-
హీనబుద్ధి మానిపోతి ప్రాణమైన-బాయదయ్యె ॥సుంద॥

15 ద్యుమ—రాగము-ధన్యాసి రూపకతాళము.

ఓల్లను-నొల్లను-జీవ-మొల్లసంకటములకిల్లయ్యె
హరిహరి ॥ఓల్లను॥ ॥పల్లవి॥
ఎక్కడజీవన-మీావిధిగలిగిన-
అక్కటక్కటశ్రీహరి ॥ఓల్లను॥ ౧
ఇట్టిదుశ్చరితము-నెందైనవింటిమె
కట్టాదుఃఖముమీాఱెగా. ॥ఓల్లను॥ ౨

16 పానంజ — రాగము మధ్యమావతి రూపకతాళము.

హరిహరీ యెంత-యన్యాయమా యెనయ్యా. ||పల్లవి||
ఈపాపమెందైన-నేపారఁగంటిమె
ఆపద బాపిమముఁ గాపాడువారెవరు ||హరి|| ౧
పేరితొలిజన్మమున- జేసిన దురితము
ఈరీతిగమమ్ము-నేలబాధింపదు ||హరి|| ౨

17 చిత్రా — రాగము-నాగనామక్రియ ఆదితాళము.

ఎంతదుర్దినమో-సంతాపఘనమో
ఎంతని నేమదిఁజింత సేయుదు ||హరి|| ||పల్లవి||
పెల్లుతాపమున-నుల్లము పగిలె-
కళ్లరిదైవమా-తల్లిదండ్రులఁజూడ. ||ఎంత|| ౧
ఆజివైరులను-రాజులు గెలువరే
ఈజగమునసీ-యోజకలుగునే. ||ఎంత|| ౨

18 ఆర్య — రాగము బ్యాగు ఆదితాళము.

కాంతాయీచింత యనంతముగాదే-నా-
స్వాంతము సంతాప మెంతని తాళుదు ||పల్లవి||
కాలానుకూలము చాలదు కాదే
యీలాగు మమ్మింతఁదూలింపనోనె ||కాంత|| ౧
ఈదారి మోదము పోఁదోలి చాల
వాదములాడఁగఁగోదన లేము. ||కాంత|| ౨

19 నారద — శ్రీరాగము-ఆదితాళము.

హరినారాయణ మాధవ శౌరే-
సురనాథాదర చక్రిమురారే. ||హరి|| ||పల్లవి||
వనమాలాధర పరమపావనీయా-
ఘనకంధరసమకాయమురారే ||పల్లవి|| ||హరి|| ౧

అమరార్థాధృత బహువిధవేషా
సుమతల్పాయిత శేషమురారే ||హరి|| ౨
గరుడాంచితఽవహు రమ్యతురంగా
ఫణిపాలితసా రంగమురారే ||హరి|| ౩

20 మ్యాన—రాగము బ్యాగ్-ఆదితాళము.

సుదినముకాదె చాల-భళీయిది-సుదినముకాదె చాల. పల్లవి||
కడుకొనిమనమిా-యడవులలోపలఁబడిన బాధలన్ని బాసె శోభాసిది
సా. వ్యర్థముగాకీపాపపుజన్మము-సార్థకమాయెనుచాలభళియిది||సుది||
ద్యు. ఎనసినమనదగు-ననదగలికినీ-ఘన వేణీమణిగంటిమహాయిది ||సుది||

21 చిత్ర—రాగము బ్యాగ్-ఆదితాళము.

దైవమునకెంత వైరమో-నాపై ||దై|| ||పల్లవి||
అనుదినమునునీ-ఘనముగుదుఃఖ
మెనసినా-మనసున-మానదాయె ||దై|| ||పల్లవి||
నిరతమునామది శరహతిఁబోలె
కరకర-దొరయఁగా-గాయమాయె ||దై|| ౧
అవనిలో-నాపూర్వ-భవమున నేను
దవిలియే-యఘములఁ-జేసినానో ||దై|| ౨

22 బ్రాహ్మ—రాగము-నాధనామక్రియ ఆటతాళము.

చాలబాధలొందినాను-శంకరశూలీ-హా
చాలునన్నుఁగాపుమింక-శంకరశూలీ
బైటఁజేరు-దారినిబల్-కానలోనేఁగానను-
చాలునన్నుఁగాపుమింక-శంకరశూలీ ౧
రాతిరెల్ల కానలోనా శంకరశూలీ
భీతిఁజెందినానుచాల-శంకరశూలీ ౨
భోజనముదారినిబల్-కానలోనేఁగానను
చాలునన్నుఁగాపుమింక-శంకరశూలీ ౩

23 [illegible]—రాగము-ఇంగ్లీషునోటు.

కమలావర సమరాసుర-దమనాజయమంగళం
సుమనోవర విమలాదర-కమనీయామంగళం ॥పల్లవి॥
హీరోపల-హారోజ్జ్వల-ధీరాజయమంగళం
భూరిధరా,ధారసురాధీరాశుభమంగళం ॥కమ॥ ౧
నీలమణీ-జాలఘృణీ శ్రీలాశుభమంగళం
వేళాంచిత-శీలాయుత-లీలాజయమంగళం ౨
మిహిరాంచిత-మహిమోన్నత-బహుతేజామంగళం
సుహనాజన-గహనార్జున-దహనాశుభమంగళం ౩

24 సావిత్రి—రాగము-కదంబరి ఆదితాళము.

ఈతాపమున-కేమిసేయుదు. ॥పల్లవి॥
కాంతుఁడునన్నిటు-లింతటఁబాయునే
ఎంతనితాళుదు-నేమిసేయుదు ॥ఈతా॥ ౧
దామాదిదైవము-మాయలుచేయదే
పాయఁగఁజేసిన-నేమిసేయుదు ॥ఈతా॥ ౨
పావనులెవ్వరుఁగావఁగఁజాలరే
జీవముఁగేటికి-నేమిసేయుదు ॥ఈతా॥ ౩

25 మాలిని—రాగము-గరుడధ్వని ఏకతాళము.

వెడలుడింకఘోరత వెలయునాకారత
యడరభూరిసారత యలఘుధీరత ॥పల్లవి॥
నరకములను వేయమె కరఁగగారాయమె
దురితనరులకాయమె దూలఁజేయమె ౧
అకరదెయజస్రము నంధతమిస్రము.
కడఁగిఁపారనస్రము ఘస్రఘస్రము.
చిత్రా—మాతలారనిరతము దోషమిాచరితము
ఖ్యాతిమోదభరితము గనుఁడిత్వరితము ౨

యమ—రాత్రియెల్లతావుల రారెయాజీవుల
చిత్రగుప్తయూవల నిలుపుక్రేవల

మా॥చి—దండపాశసంయుతా ధర్మవైవస్వతా
దండమఖిలభూనుతా ధర్మసమ్మతా

26 నారదుఁడు—రాగము-సురటి రూపకతాళము.

వాసుదేవా నారాయణ దామోదరా హరే ॥పల్లవి॥
మహనీయనగర సదాకృతవాసా
శ్రీకాంతానంతవిలాసాహరిహరి ॥శ్రీవాసు॥
మునిజనానందదాయక శుభాకారా
వనమాలాంచితహారా హరిహరిహారా ॥వాసు॥ ౨
కలుషసంహారక గరుడశతాంగా
జలధరనీలశుభాంగా హరిహరి జలదశుభాంగావాసు ౩

27 యమ—రాగము-కమాజు రూపకతాళము.

నారదసంయమీ యిారీతిన్యాయమే
జగతిజనులసర్వపాప చయములెక్క చేసి
తగినరీతిదండనంబు దగులఁజేయమి ౧
భాసురముగనిత్యధర్మ శాసనంబులమాని
వానికరుణఁజూపనమ్మ దోసమొందదె ౨

28 నారదుఁడు—రాగము-పీలు ఆదితాళము.

వాణీనాయక వైభవదాయక
వరగత్సృష్టివిధాయకా ॥వాణీ॥ ॥పల్లవి॥
తుంగవిలాసా మంగళవేషా
సంగతసజ్జనపోషణా ॥వాణీ॥ ౧

శ్రీమహనీయా శ్రేమామేయా
కామితఫలసంధాయకా ॥వాణీ॥ ౨
పాపవిభంగా తాపసనంగా
ధీసితహంసతురంగమా ॥వాణీ॥

29 కరుణ—రాగము-నాథనామక్రియ ఆదితాళము.

సరోరుహాసన విధాత నేనిను సన్నుతించి మ్రొక్కెదను ॥పల్లవి॥
నన్ను సృజింపఁగాఁ గారణమదేమొ
నాకునానతియివ్వ చెన్నుమీఱువిన్నవింతు ౧
ఘనముగనిన్ను నేఁ గొనియాడఁగలనా
సనుపనిఁబంపుమిఁకేలా
మనమున నెనరుంచి ॥సరో॥

30 కరుణ—రాగము-సురటి రూపకతాళము.

శారదమనోజ్ఞ భృంగవారిజాసనా
దేవపాలవందన శ్రీవరానందన పావనమమా
నీంద్రవంద్య పాదపంకజా ॥శారదా॥ ౧
లోకవినుతికెక్కెద నీకిదే మ్రొక్కెద
నాకునింక యానతిమ్ము లోకనాయకా ॥శారదా॥ ౨

31 చిత్రా—రాగము-సురటి రూపకతాళము.

అహాయేమీయాశ్చర్యము ఊహాతీతము శ్రీహరిహరి॥
మాసకమూడుదినంబులనుండియుఁదానుపవాసముఁజేసి
ఈనాడైననుఁబారణసేయదు మానినీమణి ॥శ్రీహరిహరి॥ ౧
నేఁడేటికోమదిఁ గళవళమందెడుఁ గీడుజనించెడుభీతి
జూడం-జూడఁగాలోకమంతయుఁ-
బాడైనటుదోఁచె ॥శ్రీహరిహరి॥ ౨

భాసిల్లెడునీదినమణిమెంతయు-మాసినవైఖరిఁదోఁచెఁ
గానంబైనసుసత్త్వమగలుగదు-మోసమిదేమొ. ॥శ్రీహరి॥ ౨

32 చిత్రా—రాగము-కమాజు రూపకతాళము.

భామాయిటులేలయిఁక-బామాయిటులేలయకటా!
ఓతరుణీ-ఓకలికి-ఓరమణీ ॥భా॥ ॥పల్లవి॥
ఇంచుకమదిదాళుకొనకసంచలించెదే-ఈగతి
సంచలించెదే-తరుణీ-ఎంచవుమా
నాంచలమా-చంచలమా ॥భామ॥ ౧
దీనగతినిబొందఁదగునే మానినీమణి-ఈగతిమానినీమణి
తరుణీ-లోనవగ-మానవుగా-కానవుగా ॥భా॥ ౨
ముదితనీకునేటికింత-విదితభీతియు-నింతటి-విదితభీతియు
తరుణీ ఇదితగవా-మదినగవా-ఓమగువా ॥భా॥ ౩

33 సావిత్రి—రాగము-తోడి రూపకతాళము.

తాపమునేతాళఁజాల-రూపుమాపగా హాహా ॥పల్లవి॥
ఏరుపొందరిట్టిగతి-ఘోరదుఃఖమా ఈనింక-
మీరఁజాల-నేమినేతు-భూరిశోకమడరెనయ్యో ॥తా॥ ౧
సన్నుతించివేఁడికొందు-నిన్నునిందుధర్మరాజా
ఖిన్ననైతిఁదాళఁజాల-నన్నుఁగాపుమింకహాహా ౨

34 ✓ యముఁడు—రాగము-కాంభోజి అటతాళము.

బాలయిట్టిరీతి-యేలగల్గెనీకు-
నీలవేణిముందు-బోలదింక రాఁగ ॥పల్లవి॥
ఇట్టిశోకమున-నేమిఫలమయ్యో
పట్టికాలగతి-యెట్లుతప్పునింక ॥బాల॥ ౧

ఎంతో దూరమనుచు-నీవువచ్చుదాస
వింక నీదుబుద్ధి-నెంచిపోవుమింక ౨

35 సావిత్రి—రాగము-నీలాంబరి రూపకతాళము.

కరుణాలవాల-వరధర్మపాల
విరహాంబుచాల-భరియింపఁజాల ॥పల్లవి॥
ఉపకారమైన-విపరీతమాస
తపియించుచుదాసఁ-గృపమాసనేనా. ॥కరుణ॥ ౧

36 సావిత్రి—రాగము-నాథనామక్రియ ఆదితాళము.

చింతబాపనీకు-నింతభారమా ॥పల్లవి॥
మాననిదయచే-దీనులఁబ్రోచుట
భూనుతధర్మముకాదా-ఓశమన ॥చింత॥ ౧
ధరణినీవెఱుఁగని-ధర్మములున్నవె
అరసికరుణఁగావవే-ఓశమన ॥చింత॥ ౨
అక్కరతోనా-మ్రొక్కులుగైకొని
చక్కనిదయఁజూడవె-ఓశమన ॥చింత॥ ౩

37 యముఁడు—రాగము-నాథనామక్రియ ఆదితాళము.

ఆనందమాయెను-కలవాణి
ఘనవేణి-కల్యాణి ॥ఆనంద॥ ॥పల్లవి॥
వన్నెయువాసియు-సన్నుతికెక్కను
ఉన్నతితో నే-నిన్ను మెచ్చితి- నానంద ౧
కామినినీవచ-నామృతధారలు-
నామదికెక్కెను-భామమిగుల నానంద ౨

38 సావిత్రి—రాగము-హిందూస్తాని భైరవి రూపకతాళము.

పాపముగాదా-నా-పాపముగాదా
తాపముదీర్చియాపదలనుబాపఁగదారా ॥పాప॥ ॥పల్లవి॥

వేమరునా-కేలు మొగిచి-వేడుచుండఁగా-
కామినిబల్ దీనయనుచు-కరుణయే లేదా ||నాపాప|| ౧
వేడి వేడి; న్ను నీరు-వెడలుచుండఁగా-
వేఁడుచున్న నన్ను దయఁ-జూడఁగరాదా ||నాపాప| ౨

39 యముఁడు—రాగము-బ్యాగు ఆదితాళము.

భామినిమహానందమాయెనీ-పాతివ్రత్యమెంచగా ||పల్లవి||
ఆహా నిన్నుజూడ-నాశ్చర్యమాయెను
ఊహాకుమీఱె-నీ-మహాత్మ్యమియ్యెడ ||భామిని|
ఈనీదుశక్తికి-నానందమొందితి
మానసమునను-మానవతీమణి ||భామినీ|| ౧

40 సావిత్రి—రాగము-గౌళ రూపకతాళము.

ధన్యనైతిని-చాలుభళిరే-యమధర్మరాజా ||పల్లవి||
అయతభాసుని-ప్రాయవిలాసుని
ప్రేమనుగన్న-మాయఁడౌయె-నన్ను-బాయఁడౌయె
నేఁడుమాయమాయె-అట్టి-నాయకుదయనిచ్చితే ||ధన్య|| ౧
ఉన్నతిఁబెంపుచు-సన్నుతియింపుచు
నిత్యమతిచే-సన్నుమాని-చన్న వన్నె కాని
దయ-నెన్నఁబూనియిచ్చి-నన్నిందురక్షించితే. ||ధన్య|| ౨

41 యముఁడు—రాగము-బేగడ ఆదితాళము.

తరుణికంటివే-గురుతరంబుగాను-
పరమఘోరమిందు-నరకసంచయము ||పల్లవి||
కాలసూత్రమిది-ఘాతకంబుచేయ
దేలియున్నవాఁడు-గూల్చనిందులోన ||తరుణి|| ౧
చిత్రరీతినసి-పత్రమంద్రుదీని-పుత్రినమ్మవాఁడు

పోరలి దూలునిందు ||తరుణి|| ౨

రౌరవంబుదీన- ఘోరచింతనుహింగన

కోరి చేయువాగు-చేరిపోలువాగు ||తరుణి|| ౩

42 శ్యామదేవి—రాగము-కమాజు రూపకతాళము.

కలుగు నెనంతోషమింతే ||అహా|| ||పల్లవి||

ఇలమీఁద నినువంటి కులకాంతగంటిమె

లలనానీ వాడిన-యులఘుమములెల్ల

తలపోయనాశ్చర్యమాయె. ||కలుగు|| ౧

సావిత్రిని న్నెందు-సేవించినజన్మ

సానసమయ్యెడుంగాదె. ||అహా ౨

43 చిత్రా—రాగము-హిందూస్తాని కాపీ రూపతాళము.

మానినీమణి యెందుఁజ నెనో-కాసనసేమ

మానవతి నీ బాయఁ జేసి తె-హీనదైవమా ||పల్లవి||

వనజలోచన బాలామణి-వానిగ యూనా-

వనితయుఁ కనాఁజీన మేటికి-బాపినిగానా- ||మాని|| ౧

అక్కటకట యెందుబోయితె-హాయలివేణి-

చిక్కియడవిలోన నెందు-చేరితో రాణి ||మాని|| ౨

44 ద్యుమ—సానంద రాగము-తాళము.

ఎన్నఁడింకఁజూతు మోము-నిన్ను లోనయాహా-హా

మామీఁద కీ కునీ-తామన మేటికి

ప్రేమ-లేమిచెల్లునే-హా-హా ౧

తెగవిడనాడిపో-నగనె నెకోడలా

వగ-పొగలించెగా-హా-హా ||ఎన్న|| ౨

45 సుమాలి__రాగము-తాళము.

తెలియని మాయ-వెలసెనుగా ||పల్లవి||

అంధులై కానన-మందున్న వారు

ఇందున లేరు-ఎందున్నవారో ॥తెలి॥ ౧
ఈపర్ణశాలలో-వేపారనున్న
భూపాలుఁడింత-లోపల లేడే. ॥తెలి॥ ౨

46 అశ్వ—మాళవి—రాగము-తాళము.

పాపమింతకలుగునే-పాపమింతకగ్లై
తాపములకునింకఁ-దాళఁగజాలము ॥పల్లవి॥
అల్లుఁడుపుత్రియుఁ-జల్లగామమ్మును.
నుల్లసిల్లజేయుట-కల్లలేమాయె ॥పాప॥

47 చిత్రా—రాగము-నాథనామక్రియ ఆటతాళము.

అకటాతరుణీ-ఇఁక నెందునినుఁజూతు
ఒకనాఁడునినుఁబాయ-సుకుమారిఘనవేణి ॥పల్లవి॥
సముదారహిమకర-విమలవదనకాంత
రమణీ-కమనీ-యమణీ-సుమపాణి ।అకటా॥ ౧
కలికినిన్నెడబాసి-బలుచింతనేఁదాళ
గలనా-లలనా-కల్యైన-నెలనాగ ।ఆకటా॥ ౨
చెలినినుబాఁసిన-బలుప్రాణములునాకుఁ
గలవే-చెలువేయలివేణి-కలవాణి ॥అకటా॥ ౩

48 అందరు—రాగము-తాళము.

అయ్యోయీశోకము-తాళుదుమే. ॥అయ్యయ్యో॥ ॥పల్లవి॥
ద్యుమ—రాకేందువదనా-చేకోనినీవింక
రాకున్నమాగతి-యేమోగదా ౧
సాన—ఈడేరవిన్నొక్క-నాఁడుచూడఁగలేదు
కోడలా!మాభాగ్యమింతెగదా ॥ఆయ్యో॥

సువా — భూసలయమున-సీవిధికలుగునె-
ప్రైనము మమ్మింత-తారించునే ॥అయ్యో॥
అశ్వ — హా-పుత్రిసీముద్దు-రూపుచూడకయుండ-
పాపిదైవము మమ్ము వంచించెనె. ॥అయ్యో॥
మాళ — పుత్రినివిమలచా-రిత్రఁజూడకయుండి
చిత్రము ప్రాణముపోవదుగా. ॥అయ్యో॥
చిత్రా — కానసమునసన్ను-మానిపోవఁగనానె
హానారీస్వవ్రత-తలపోయుమా

49 నారద — రాగము-తాళము.

గోవిందదామోదరా॥నారాయణ॥వనజాక్ష॥గో॥ ॥పల్లవి॥
వేదవినోదన-సాధుప్రసాదన-మాధవ
మధుసూదనా॥నారా॥వన॥గో॥ ౧
శ్రీమానాయక-కామితదాయక
ప్రేమానుసంధాయకా॥నారాయణ॥వన॥గో॥ ౨

50 రాగము బిలాహరి రూపకతాళము.

అశ్వ — బాలరాగదవే నీలవేణిరో వెలయంగరాదె
లీలాయతము నీలాగున మేలామోఁజాలును ॥పల్లవి॥
సువా — ముందు నెన్నఁడు నెందుఁగానని చందమెంతయునిందుజేసెను
సుందరినిను సందర్శించిన నెందదుపాపము ॥బాల॥
ద్యుమ — దీనులస్మము పూనికావఁగ గానవచ్చితెమానినీమణి
చానామదికి నానాగతుల నానందమాయెను ॥బాల॥
సాన — కోడలానిను జూడకుండిన నెడుకాయము వీడుచుంటిమి
చూడఁగతిగె పోఁడిదాసీకోక రీడాలోకమున ॥బాల॥
చిత్రా — కామినీను బామగాఁగొను క్షేమిభాగ్యపునోముఫలమొ
ఏమానితపు ప్రేమాయతియొనామానినీమణి ॥బాల॥

నార— సారసాక్షిరో వీరెనీదగు వారుచూచి తెలియఁబొందము
కోరిముదము నారీమణిరో వీరినిగలసి ॥బాలి॥
యమ—పావనాంచితధీవిచారసు భాసయూరికిఁబోన నెంచితి
సేవెడెదను వెవెగసెలవీవె మానవతి ॥బాల॥

51 అశ్వ—మాల—రాగము-బ్యాగ్ రూపకతాళము.

బలువింతగాదె యిట్టిలీలయెందువింటిమొ ॥పల్లవి॥
లీలయెందువింటిమొ యీలీలయెందువింటిమొ ॥పల్లవి॥
చాలసంతంబుమా కీలలవెలయించునె
ఈలలవెలయించునే ఈకాలుఁడుగరుణించునె ॥బలు॥ ౧
సంతసంబుబూనగా వింతలుగలిగించునె
వింతలుగలిగించునె ఈయంతకుడరుదెందునె ॥బలు॥ ౨

52 సుమాత—రాగము-బ్యాగ్ ఆదితాళము.

మాకునలవియె నినుగొనియాడఁగా
శోకమునఁదెందులేని వీఁకఁజేసితివి
ఈకరుణిసతులమే మెందునైన నఁగంటిమొ ॥మాకు॥
అతివమమ్మందరిని నతిశయముగను
బ్రతికించినదినీ పతిభక్తియేకదా ॥మాకు॥ ౧
త్రిజగంబులనునీ స్థిరయశమలరె
భజనసేయుదుము నిజముఁదల్లిరో ॥మాకు॥ ౨

53 చిత్రా—రాగము-సురటి ఆదితాళము.
ఏమిపుణ్యముఁజేసినానో నీవంటిసతిభార్యగాఁగ ॥పల్లవి॥
(మానినిరో మానవతి కామినిరో)
సన్నుతిమీరినకొన్ననబోణీ నన్నురక్షించిన
పన్నగవేణీ ఉన్నతిగన్నరాణీ ॥ఏమి॥ ౧
జగములనెన్నఁడు మగనికిఁబ్రాణ మగఁటితగ
తినిచ్చుమగువనుఁగాన పొగడఁదగదెచాన ॥ఏమి॥ ౨

54 సావిత్రి—రాగము-బ్యాగ్ ఆదితాళము.

కోనిమూడనేల నన్ను ఘనముగాఁజేసిచాల ||పల్లవి||
ఇంతగాఁబోగపుఁగా నెంతయుదగనుగా
ఇంత స్వచ్ఛఁజేసితివిగ ||కోని|| ౧
విశ్వాసవచింతఁజేసి యేపారుదాసి
నేసాటిసేవందువాసి ||కోని|| ౨

యముఁడు—రాగము-కల్యాణి ఆదితాళము.

సెలవిమ్మా పరమపావనీ ||పల్లవి||
నాసిగనిమెనీ పాతివ్రత్యము
నీసరిమెవ్వరునుండుటగా సతులెందును ||సెల|| ౧
నీపతిఁగనుమిక నిఖిలైశ్వర్యము
వేపారఁగసుఖ ఖుంపుమా ||సెల|| ౨

మంగళము.

56 రాగము-బిలహరి ఆదితాళము.

మంగళముసదా లలితరమా కులతరుణీ
కలితహారీ జయమంగళము
ధీరధరా భరణసునా శీరముఖా మరతరుణా
వనరుహాలోచనవలసత్ మునిజనితా వనచతురా
వినతాసుతవాహనపా పహరా మునిమానస
చర ఘనకరుణా సారాచారా సరసిజ భవ
శంకరముఖ సురనుత మంగళముసదా ౧
సానుజసా లసకరుణా ధామమహాంబుధిశయనా
భవజలజోద్భవసురపుం గవనుతమా భవశ్రితబాం
ధవరామకృష్ణకవిపూజితా నవమేఘవిదిత
సువిగ్రహారమాసందారతిపతిజనకా
రమ్యపదా జయమంగము

—() సావిత్రీ చిత్రాశ్వనాటకము సమాప్తము. ()—

బళ్ళారి భువనేశ్వరి ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపబడినది.

క్రయమునకు సిద్ధముగానుండు గ్రంథకర్త్రగారి నాటకముల పట్టిక.

పాంచాలీ స్వయంవరము

పాదుకాపట్టాభిషేకము

విషాదసారంగధర

ప్రమీలార్జునీయము

మోహినీరుక్మాంగద

రోషనార శివాజి

చిత్రనళీయము

చంద్రహాస

బృహన్నల

ముక్తావళి

వరూధిని

చిరకారి

ప్రహ్లాద

కావలసినవారలు ఈక్రింది పైవిలాసమునకు వ్రాయవలెను

డి. రంగాచార్లు, కృష్ణమాచార్యుల బంగళా, బళ్ళారి.